

GAZDASÁG & TÁRSADALOM

Journal of Economy & Society

TARTALOM

Ionescu Astrid – Tóth Dorina Anikó – Keresztes Gábor
A home office és a távmunka megítélésének vizsgálata
a munkáltatói és munkavállalói attitűdök alapján

Kolnhofer-Derecskei Anita – Reicher Regina Zsuzsánna – Hauber György – Majláth Melinda
A fenntartható fejlődés fogalmának hétköznapi értelmezése
és összevetése a tudományos definícióval

Bednárík Éva – Jámbori Zsuzsanna – Takáts Alexandra
Körforgásos gazdaság szemléletének megjelenése a hazai erdőgazdálkodási gyakorlatban

Németh Nikoletta – Mészáros Katalin
Környezettudatos hulladékgyűjtés Zala megye háztartásaiban

Szeidl Klaudia
Vajon az unokáink is ismerni fogják? – Nemzetiségi értékek megőrzésének helyzetképe
a hazai lakosság körében

2022/3

Gazdaság & Társadalom

Journal of Economy & Society

Főszerkesztő / Editor: Prof. Dr. Székely Csaba DSc

Főszerkesztő helyettes / Deputy Editor: Prof. Dr. Kulcsár László CSc

Szerkesztőbizottság / Associate Editors:

Dr. Székely Csaba DSc • Dr. Fábián Attila PhD • Dr. Joób Márk PhD • Dr. Kulcsár László Csc • Dr. Obádovics Csilla PhD • Törőné Dr. Dunay Anna PhD • Dr. Németh Nikolettta PhD

Tördelő-szerkesztő / Technical Editor: Takács Eszter

Nemzetközi tanácsadó testület / International Advisory Board:

Prof. David L. Brown PhD (Cornell University, USA) • Dr. Csaba László DSc (Közép Európai Egyetem, Budapest) • Dr. Rechnitzer János DSc (Széchenyi István Egyetem, Győr) • Dr. Nigel Swain PhD (School of History, University of Liverpool, UK) • Dr. Caleb Southworth PhD (Department of Sociology University of Oregon, USA) • Dr. Szirmai Viktória DSc (MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest) • Dr. Irena Zavrl, Ph.D (FH Burgenland, University of Applied Sciences)

Közlésre szánt kéziratok / Manuscripts:

Kéziratokat kizárólag e-mailen fogadunk, nem őrünk meg, s nem küldünk vissza!
A kéziratok formai és szerkezeti követelményeit illetően **lásd a folyóirat hátsó belső borítóját.** / We accept APA style only.

A kéziratokat és a közléssel kapcsolatos kérdéseket a következő e-mail címre várjuk: /
Send manuscripts and letters by e-mail only to: **gazdasag.tarsadalom@uni-sopron.hu**
A közlésre elfogadott kéziratok összes szerzői és egyéb joga a kiadóra száll. /
Acceptance of material for publication presumes transfer of all copyrights to the Publisher.

A kéziratok értékelésére a két irányban titkos lektorálási eljárást alkalmazunk: a tanulmányt két külső bíráló olvassa át, akik számára a szerző kiléte ismeretlen. Két irányban titkos eljárásról lévén szó, a folyamat egésze során a szerzők sem ismerhetik a lektorok kilétét (és a lektorok egymást sem). /

The articles are reviewed using the 'Blind or Anonymous Peer Review'. This means that the content is reviewed by external reviewers and the author's identity is unknown to the reviewer. A double-blind peer-review process is where both the reviewer and the author remain anonymous throughout the process.

Ismertetésre szánt könyveket az alábbi címre várjuk / Send books for review to:

Dr. Németh Nikolettta PhD
Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar
9400 Hungary Sopron Erzsébet u. 9.

Web oldal / Web page: <http://gt.uni-sopron.hu/>

Készült / Printed by:

Papírmanufaktúra Kft.
9400 Sopron, Tárczy-Hornoch Antal u. 12.

Előfizetés:

Példányonkénti ár: 1600 Ft
Éves előfizetés: 6000 Ft

ISSN 0865 7823

Copyright © 2021 Soproni Egyetem Egyetemi Kiadó

Gazdaság & Társadalom

Economy & Society

15. (33.) ÉVFOLYAM	2022.	3. SZÁM
VOLUME 15. (33.)	2022.	NUMBER 3.

TARTALOM | TABLE OF CONTENTS

TANULMÁNYOK/STUDIES	3
A home office és a távmunka megítélésének vizsgálata a munkáltatói és munkavállalói attitűdök alapján <i>The development of home office in the light of recent socio-economic events</i> <i>Ionescu Astrid – Tóth Dorina Anikó – Keresztes Gábor</i>	5
A fenntartható fejlődés fogalmának hétköznapi értelmezése és összevetése a tudományos definícióval <i>The everyday understanding of the concept of sustainable development and comparison with the scientific definition</i> <i>Kolnhofer-Derecskei Anita – Reicher Regina Zsuzsanna – Hauber György – Majláth Melinda</i>	35
Körforgásos gazdaság szemléletének megjelenése a hazai erdőgazdálkodási gyakorlatban <i>The emergence of the circular economy approach in Hungarian forestry practice</i> <i>Bednárík Éva – Jámbori Zsuzsanna – Takáts Alexandra</i>	64
Környezettudatos hulladékgyűjtés Zala megye háztartásaiban <i>Environmentally conscious waste collection in the households of Zala County</i> <i>Németh Nikoletta – Mészáros Katalin</i>	81
Vajon az unokáink is ismerni fogják? – Nemzetiségi értékek megőrzésének helyzetképe a hazai lakosság körében <i>Will our grandchildren know it too? – The state of conservation of ethnic values among the national population</i> <i>Szeidl Klaudia</i>	102
KÖNYVISMERTETÉS/ BOOK REVIEW	123
A folyamatszemplélet erősítése az értékteremtésben <i>Balázs-Kalász Adrienn</i>	125

TANULMÁNYOK/STUDIES

A home office és a távmunka megítélésének vizsgálata a munkáltatói és munkavállalói attitűdök alapján

The development of home office in the light of recent socio-economic events

Ionescu Astrid¹ – Tóth Dorina Anikó² – Keresztes Gábor³

Absztrakt: A home office 2020-ig elenyésző mértékben volt jelen Magyarországon. A koronavírus elterjedése, majd a világban lezajló történések, mint az orosz-ukrán háború és annak hatásai – főként az energiaválság – jelentős változásokat hoztak az otthoni munkavégzés területén. Így jogosan merülnek fel a témával kapcsolatban fontos kérdések, mint például, hogy hogyan alakul ki/át a munkakörnyezet, mely szférákban lehetséges az otthoni munkavégzés, a dolgozók hány százaléka dolgozik/dolgozhat teljes vagy részleges home office-ban, ennek milyen hatásai vannak a munkavállalókra és a szervezetre, illetve, hogy a fenntarthatóság szempontjából milyen tapasztalatok vonhatók le. Többek között ezekre a kérdésekre is keressük a választ tanulmányunkban, megvizsgálva a témát szekunder adatok, néhány esetpélda és primer kutatás alapján.

Kulcsszavak: *home office, szervezeti kultúra, fenntarthatóság*

JEL-kódok: *O15, M14, Q56*

¹ IONESCU Astrid PhD-hallgató [PhD Student]

(<https://orcid.org/0009-0006-1928-9694>)

Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar
[University of Sopron Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics]
(ionescu.astrid@phd.uni-sopron.hu)

² TÓTH Dorina Anikó mesterszakos hallgató [MSc Student]

(<https://orcid.org/0009-0001-6814-994X>)

Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar
[University of Sopron Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics]

³ Dr. KERESZTES Gábor PhD egyetemi docens [Associate professor]

(<https://orcid.org/0009-0002-3304-351X>)

Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar
[University of Sopron Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics]

Abstract: Until 2020, the home office had a negligible presence in Hungary. However, the spread of the COVID-19 virus, followed by events in the world, such as the Ukrainian-Russian war and its effects – mainly the energy crisis – have brought about significant changes in the field of working from home. Thus, important questions about this topic are rightly raised, such as how the work environment is formed/recreated, in which areas it is possible to work from home, what percentage of employees work/can work in full- or part-time home office, what are the effects of this on employees and the organization, or what is being experienced from a sustainability point of view. Among other things, we are looking for answers to these questions in our study, examining the topic based on secondary data, some case examples and primary research.

Keywords: home office, organizational culture, sustainability

JEL Codes: O15, M14, Q56

Bevezetés

A koronavírus elterjedése rányomta bélyegét a világra. A gazdasági, társadalmi és magánéletben egyaránt okozott megoldandó problémákat. A szervezetek működése szempontjából az egyik legnagyobb kihívást a munkavégzés körülményeinek átszervezése jelentette. Rövid idő állt rendelkezésre, hogy az addig teljesen, vagy javarészt irodában történő munkavégzést áthelyezzék a munkavállalók otthonába és megteremtsék a távolról történő munkavégzés feltételeit.

Miután a vírus terjedése és hatásai mérséklődtek, a munkavállalók elkezdtek visszatérni az irodákba részleges vagy teljes munkaidőben. A részleges irodai jelenlét mellett a munkavállalók a munkaidejük másik felét továbbra is otthonról teljesítették. Ez a hibrid verzió kezd egyre inkább kedvelt munkavégzési formává válni Magyarországon és világszerte egyaránt.

A pandémia éveit követően az orosz-ukrán háború és annak következményei – mint például az energiaválság, növekvő infláció – újabb nehézségeket generáltak a gazdasági és társadalmi életben egyaránt.

Az elmúlt évek történései indokolják a témakör részletesebb vizsgálatát. Feltáró kutatásunkban bemutatjuk a kapcsolódó szakirodalmakon keresztül a home office és távmunka fogalomkörét és külön fejezetben

tematizáljuk a munkaéletre, gazdasági életre gyakorolt hatásait, fenntarthatósági következményeket is. Szekunder adatok alapján feltérképezzük a home office-ban dolgozók arányát és néhány esetpéldán és a kérdőíves primer kutatásunkon keresztül pedig arra keressük a választ, hogy 2022 őszén hol tart a home office kultúrája Magyarországon, milyen munkavállalói attitűd figyelhető meg e tekintetben.

Elméleti áttekintés

A home office, mint szervezeti innováció

Napjainkban, a XXI. század első évtizedeiben a gazdasági élet meghatározó eleme az innováció, amely elengedhetetlen a szervezetek versenyképességének fenntartásához. Ugyanakkor a szervezeti célok elérése mellett szükséges figyelmet fordítani arra is, hogy milyen módon érjük el ezeket a célokat, hogy milyen tevékenységek szükségesek hozzá és hogy ezeknek a tevékenységeknek milyen hatásai vannak. A globalizáció egyre jelentősebb hatásainak következtében a gazdasági élet egyik legfontosabb tényezője a versenyképesség szempontjából az innováció. Az Oslo-i Kézikönyv (2005) szerint „*az innováció:*

- *új, vagy jelentősen javított termék (áru vagy szolgáltatás) vagy eljárás,*
- *új marketing-módszer, vagy*
- *új szervezési-szervezeti módszer bevezetése*
- *az üzleti gyakorlatban, munkahelyi szervezetben, vagy a külső kapcsolatokban.”*

Ezen belül a „szervezési-szervezeti innováció új szervezési-szervezeti módszerek megvalósítását jelenti a cég üzleti gyakorlatában, a munka szervezésében vagy a külső kapcsolatokban” (Katona, 2006). Ebbe az innovációs területbe tartozik a későbbiekben tárgyalt távmunka és home office témaköre is, melyek a munkavállalók munkavégzésének körülményeiben jelentenek változást, újítást, fejlesztést, melyhez a digitális innováció nyújt segítséget.

A digitális innováció meghatározható, mint olyan termék, folyamat vagy üzleti modell, ami újdonságnak tekinthető, jelentős változásokkal jár a felhasználói oldalon, és a digitális térben testesül meg, az informatika teszi lehetővé a használatát (Fichman et al., 2014). A szervezetek működés-

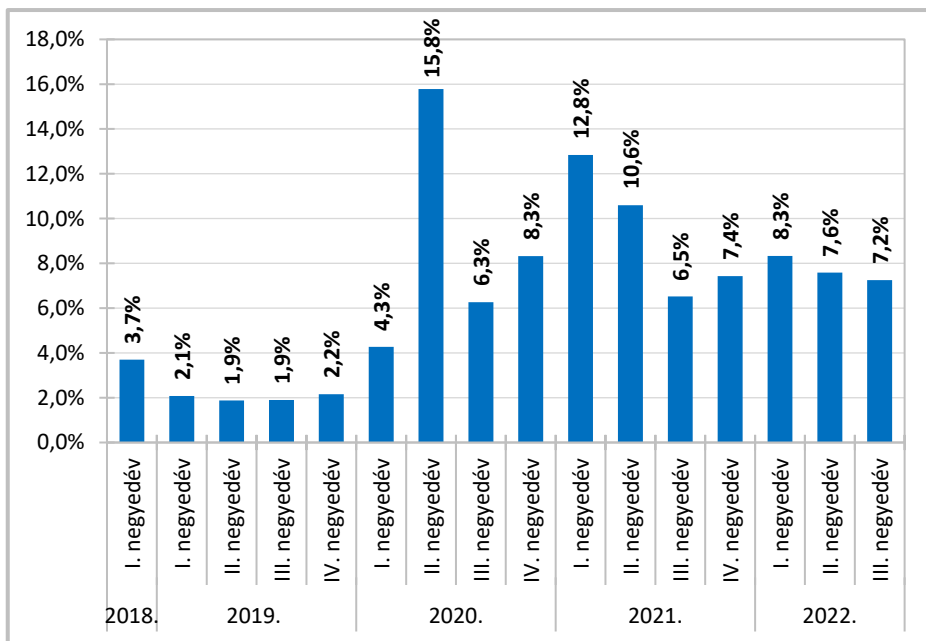
dése és versenyképessége egyre jobban függ a digitális innovációtól, illetve annak alkalmazásától. Ahhoz, hogy a vezetők hatékonyan tudják irányítani a szervezeteket, vagy a működés érdekében átalakításokat tudjanak végrehajtani, elengedhetetlen, hogy részletes ismereteket szerezzenek a digitalizáció terén. A digitalizáció maga, az a gyakorlat, mely során korábban fizikai vagy analóg folyamatok, tartalmak vagy tárgyak főként (vagy teljesen) digitálissá alakulnak át (Fichman et al., 2014). Világszerte, így Magyarországon is, ahol lehetett, ezeket a fizikai vagy analóg folyamatokat már automatizálták a működési folyamatokban számítástechnikai eszközök segítségével. Ezáltal a munkavállalók ezen eszközök használatával végzik el feladataikat, melyek főként az információk feldolgozása, tárolása és továbbítása (Forgács, 2009). A szervezetek működésében a digitális megoldások fejlesztik a külső és belső érintettekkel való kapcsolat-tartást és a költségek csökkentésére is hatással lehetnek. Az új technológiák biztosítják és teszik lehetővé az átállást, a működés feltételeit a távoli, otthoni és a jelenléti, irodai munkavégzés között, valamint a kapcsolattartást, a hatékony kommunikációt és együttműködést az alkalmazottak között (Vilnai-Yavetz–Rafaeli, 2021). Ez a digitális fejlődés tette lehetővé bizonyos munkakörökben – elsősorban a szellemi munkakörökben – a távmunka, illetve a home office lehetőségét, azaz amikor a munkafeladatok elvégzése nem a munkáltató telephelyén történik (Forgács, 2009). A K&H innovációs index kutatási jelentése szerint a hazai szervezetek 37%-a olyan fejlesztéseket valósított meg 2020-2022 között, melyek megteremtik és fenntartják a biztonságos és hatékony távoli munkavégzést (K&H innovációs index, 2022).

A lehetőség tehát – és most már a hajlandóság is – adott. A kérdés, hogy az alkalmazása milyen hatással van a szervezetre és a munkavállalókra, hol és milyen mértékben működik jól? Ahhoz, hogy ez kiderüljön, első körben tisztázni kell az olyan fogalmakat, mint a távmunka és a home office, illetve a kettő közti különbségeket.

A távmunka mint kiindulópont

A távmunka – a lehetőség a szervezet telephelyétől eltérő helyen való munkavégzésre – és a home office a COVID-19 járvány hatására lett közkedvelt munkavégzési forma úgy hazánkban, mint az egész világon. A KSH 2018 I. negyedévében végzett felmérése szerint hazánkban a foglalkoztatottak csupán 3,7 %-a – 144 ezer fő – dolgozott távmunkában (KSH, 2020). Ennek aránya 2019 I. negyedévében mindössze 2,1% volt (Io-

nescu, 2022; KSH, 2021). A koronavírus terjedésének megfékezése érdekében viszont szükségessé vált a távolságtartás, ezáltal egyre több munkavállaló dolgozott távmunkában vagy otthonról.

1. ábra: A távmunkában dolgozók aránya Magyarországon 2018-tól napjainkig

Forrás: Saját szerkesztés a KSH 2021-es és 2022-es statisztikája alapján

A KSH statisztikája alapján szerkesztett *1. ábrán* látható a távmunkában dolgozók arányának változása 2018 I. negyedéve és 2022. III. negyedéve között. Ezek az adatok is alátámasztják a fenti állítást, mely szerint a pandémia előtt elenyésző volt Magyarországon a távmunkában – vagy home office-ban – dolgozók aránya, de 2020 II. negyedétől többszörösére nőtt ennek mértéke és még a járvány lecsengése után is 2-3-szorosa a 2018-2019-ben mért adatoknak.

Nemzetközi kitekintésben: az Egyesült Államokban a COVID-19 járvány előtt a munkavállalók 15%-a dolgozott home office-ban, mely arány a vírus rohamos terjedésével 50%-ra emelkedett a 2020-as évben (Deloitte Magyarország, 2021), 2022-re pedig 58%-ra nőtt azok aránya, akik legalább heti 1 napot otthonról dolgoznak (Dua et al., 2022). Az Eurostat felmérése szerint az Európai Unióban a pandémia előtti évtizedben 5-6%

körül mozgott az otthonról dolgozók aránya, mely a járvány hatására 2020-ban 12,3%-ra, 2021-ben pedig már 13,5%-ra növekedett (Eurostat, 2022). A hazai és nemzetközi statisztikai adatok egyaránt jól mutatják, hogy milyen jelentős mértékben megugrott a távmunkában vagy otthonról dolgozók aránya a 2020-as évben.

Home office vs. távmunka

Ahogy a távmunka, úgy a home office kultúrája sem terjedt el széles körben 2020 előtt Magyarországon. Ez abból is látszik, hogy hivatalos, fogalom vagy külön törvényi szabályozás mai napig nincs rá, csupán annyi történt, hogy a pandémia miatt részben átdolgozott Munka Törvénykönyvében szabályozott távmunka kereteinek kiszélesítésével bizonyos részei ráhúzhatók a home office munkavégzésre is (Szabó, 2022). A korábban jellemző ellenszenv oka nagy valószínűséggel a munkáltatói részről jelentkező bizalmatlanság volt a munkavállalók irányába, hiszen a nem jelenléti munkavégzés során a munkavállaló ellenőrzése és irányítása nehezebb. A vírus terjedésének hatására viszont ideiglenesen fel kellett hagyni az irodai, jelenléti munkavégzéssel, a munkavállalók arra kényszerültek, hogy saját otthonaikban töltsék a munkaidejüket, végezzék el feladataikat. A hirtelen jött változást nem tudta lekövetni a törvényi és szakirodalmi háttér, így előfordul, hogy a két fogalmat összekeverik, azonosítják egymással a köznyelvben és a szakirodalomban egyaránt, még külföldön is. Ezért fontos tisztázni a különbséget a távmunka és a home office között. A *távmunka* egy atipikus foglalkoztatási forma, melyet jogi keretek szabályoznak. A Munka törvénykönyve (Mt., 2012) jelenleg hatályos verziójában a távmunkát az alábbi módon határozza meg a jogalkotó:

- „(1) *Távmunkavégzés esetén a munkavállaló a munkát a munkaidő egy részében vagy egészében a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen végzi.*
- (2) *A munkaszerződésben meg kell állapodni a munkavállaló távmunkavégzés keretében történő foglalkoztatásában.*
- (3) *Eltérő megállapodás hiányában a távmunkavégzés során*
- a) *a munkáltató utasítási joga a munkavállaló által ellátandó feladatok meghatározására terjed ki,*
 - b) *a munkáltató az ellenőrzési jogát távolról számítástechnikai eszköz alkalmazásával gyakorolja,*
 - c) *a munkavállaló a munkáltató telephelyén a tárgyévben legfeljebb a munkanapok egyharmada esetén végez munkát, és*

*d) a munkáltató biztosítja, hogy a munkavállaló a területére belép-
hessen és más munkavállalóval kapcsolatot tartson.”*

Az új szabályozás szerint – a korábbival ellentétben – távmunkának minősül az is, ha a munkavállaló csak részben végzi a feladatait a munkáltató telephelyétől eltérő helyen, de a telephelyen történő munkavégzés nem haladhatja meg az adott évben a munkanapok számának egyharmadát. A távmunkában való foglalkoztatást továbbra is szerződésbe kell foglalni és a munkáltató utasítási jogköre csak a munkavállaló ellátandó feladatainak meghatározására érvényes.

A *home office* ezzel ellentétben gyakorlatilag egy tipikus munkavégzési forma, mely során csak a munkavégzés helye változik, minden más változatlan marad. Hivatalos, általánosan elfogadott megfogalmazás nincs rá, de több szakirodalom foglalkozik a témakörrel és néhány szerző a definiálásra is kísérletet tett (Bankó et al., 2019). Az egyik ilyen szerint „*a home office megállapodás alatt a tipikus munkajogviszonyokban szabályozott azon lehetőséget értjük, amikor (nem rendszeresen) a munkavállalónak lehetősége van a munkaszerződésében egyébként meghatározott munkavégzési helyén kívül (otthon vagy más helyen), számítástechnikai eszközzel történő munkavégzésre*” (Bankó et al., 2019). Egy másik megfogalmazás szerint „*a „home office” jelenség alatt értjük azt a kivételesnek tekinthető helyzetet, amikor a hagyományos (teljes munkaidős, határozatlan idejű munkaszerződéssel) munkaviszonyban foglalkoztatott munkavállaló számára ideiglenes, kivételes jelleggel a munkáltató engedélyezi az állandó munkavégzési helytől eltérő helyen való munkavégzést, amely jellemzően a munkavállaló lakóhelye*” (Bankó, 2019).

A fenti definíciók és az ide vonatkozó szakirodalmak alapján tehát „a home office leginkább egy lehetőség, vagy „jutalom” a munkavállaló számára – bizonyos esetekben kényszerhelyzet, pl. járvány idején. Nincsenek konkrét jogszabályi keretei és nem kell szigorú munkavédelmi szabályoknak megfelelni (Pál, 2018). A munkavállaló, a munkáltatója beleegyezésével időszakosan, alkalmanként otthonról dolgozhat – vagy szükséghelyzetben esetleg hosszabb távon otthonról kell dolgoznia. De ettől még nem lesz rugalmas a munkaidő-beosztása, és a munkáltató utasítási jogköre nem csak az ellátandó feladatokra terjed ki (Herdon, 2020, közli: Ionescu, 2022).”

A távmunka és/vagy home office hatásai különös tekintettel a fenntarthatóságra

A fentiek ismeretében a továbbiakban bemutatjuk a feldolgozott szakirodalmak alapján, hogy a home office-szal és a távmunkával kapcsolatban mik voltak a tapasztalatok az elmúlt 3 évben és milyen hatásokat generáltak, különösen a fenntartható fejlődés szempontjából, mely a leggyakrabban alkalmazott megfogalmazás szerint – Burtland Bizottság 1987-es jelentése alapján – *„olyan fejlődés, amely biztosítja a ma élők szükségleteinek kielégítését, anélkül, hogy ezzel korlátozná a későbbi generációk lehetőségét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket”* (Fleischer, 2007). A fenntarthatóság három – gazdasági, társadalmi és környezeti – alappillérré bontható, melyek egymással összefüggésben értelmezhetőek, de eltérő súllyal számítanak bele az összképbe (Fleischer, 2014). Mind a hazai, mind a külföldi kutatások bizonyítják, hogy a távmunka, vagy home office hatással van mind a három fenntarthatósági területre. Sinkó (2022) szerint *„a nem standard munkavégzési formák által hozott jelentősebb mértékű bevételek, a nagyobb munkavállalói szabadság, a dolgozók lelki egészsége, valamint a munka és a magánélet közötti egyensúly kialakítása a hosszú távú fenntarthatóság szempontjából elengedhetetlen.”*

A COVID-19 világvárvány elterjedése arra készítette a szervezeteket, hogy megkérdőjelezzék az eddigi működési irányukat a munkavégzés és az irodahasználat terén (Tagliaro–Migliore, 2021). Számos kutatás foglalkozott már a home office előnyeinek és hátrányainak feltérképezésével különböző szempontokból már a 2019-es koronavírus járvány előtt is.

Egyes kutatásokból kiderül, hogy pozitív kapcsolat állapítható meg a munkavállalók elégedettsége és a rugalmas munkavégzés lehetősége között (Masuda et al., 2012) és negatív kapcsolat fedezhető fel a magas fluktuáció és a rugalmas munkavégzés lehetősége között (Batt–Valcour, 2003). Gyakori előnyként jegyzik a munkavállalók nagyobb autonómia érzetét az otthoni munkavégzés során (de Abreu e Silva–Melo, 2018), valamint ennek hatására a leterheltség sikeresebb kezelését (Hill et al., 2008). A dolgozók önállóbb és függetlenebb munkavégzésre képesek, és teljesítménynövekedés is elérhető a home office-ban (Raišienė et al., 2020). Csökkenti a belső szervezeti konfliktusok kezelésével kapcsolatos stresszt, valamint a megjelenési és megfelelési kényszer okozta stresszt (Messenger–Gschwind, 2016).

A munkáltatók számára a legjelentősebb előnye az otthoni munkavégzésnek, hogy csökkenti a működtetési költségeket, ha nem kell – vagy elég egy kisebb – irodát biztosítani és fenntartani (Forgács, 2009). Különösen fontos tényező ez a jelenlegi energiaárak tükrében. A járványhelyzet miatti tartós otthoni munkavégzés hatására csökkent az irodai eszközök és berendezések használatának és az ipari elektromos áram felhasználásának mértéke, valamint a káros anyagot kibocsátó közlekedési eszközök hanyagolása miatt javult a városok levegőminősége – ha csak rövid időre is. Ugyanakkor az irodai kibocsátások terhe áthárul a lakossági, otthoni szektorra, ahol megnövekedett villamosenergia igény jelentkezik, mely költség szempontjából is jelentős a jelenlegi rezsiköltségek mellett (Rehmani et al., 2022). Továbbá növekedést eredményezett a fogyasztói oldalon, hiszen a munkavállalóknak otthon kellett berendezniük az irodájukat és otthon kellett megteremteniük minden olyan környezetet, amit korábban például szolgáltatásként igénybe vehettek erre kialakított és felszerelt helyeken (pl. edzőterem, étterem). A megnövekedett eszközigény magával hozza a megnövekedett helyigényt, az otthonnal szemben támasztott változó elvárások problematikáját is (Holmes et al., 2021). Ezzel párhuzamosan az irodák elrendezésének és berendezésének átalakítása is elkezdődött felkészülve a munkavállalók visszatérésére az irodákba (et al., 2021). Németországban az elmúlt években szorgalmazták az alacsony szén-dioxid kibocsátással járó gyakorlatokat, mint például a kerékpározás, a home office-ban való munkavégzés, vagy az online lebonyolított értekezletek. Egy ideig eredményes is volt a kezdeményezés, számos városban stagnált, vagy csökkent az autóval történő közlekedések aránya és egyre népszerűbb lett a kerékpárral történő közlekedés. A járványhelyzet miatt viszont a folyamatban lévő átállás megtorpant és bizonyos mértékben visszafejlődött. A kerékpárt – illetve a gyaloglást – még mindig sokan vették igénybe, de a tömegközlekedési eszközök használóinak aránya csökkent, az autók száma pedig a járvány alatt is nőtt (Ruhrt, 2022).

A Kék Bolygó Alapítvány által közzétett írásban felmerül az otthoni vagy távmunkavégzés irodaterületekre vonatkozó hatásának kérdésköre, az építőipar karbonlábnyomának mértéke. Egy építkezés az építőanyagok előállításával és helyszínre szállításával, majd felhasználásával és teljes élettartamon át való működtetésével, végül pedig jövőbeni lebontásával hatalmas fokú szennyezést jelent a környezetre. Ebből a nézőpontból a home office előnyös lehet a fenntarthatóságra nézve, hiszen ha kevesebb

irodaépületet kell megépíteni, és működtetni, az előbb felsorolt környezetszennyező hatások csökkenhetnek (kekboldygoalapitvany.hu, 2022).

A hosszú távú home office során fennáll a veszélye annak, hogy felborul a munka és a magánélet közötti egyensúly (Forgács, 2011). Másrészről viszont az otthoni munkavégzés során a munkavállaló bizonyos mértékig rugalmasabban tudja kezelni a munkaidejét, ami elősegítheti a munka és a magélet szinkronizálását (Gajendran–Harrison, 2007). Ez a tényező a legmegosztottabb az összes hatás közül. Rendkívül sok minden befolyásolja – pl.: munkavállaló családi állapota, gyermekek és az ő koruk, otthonról ellátandó feladatkörök a munkavégzés során, munkáltató elvárásai és túlóraigénye, a munkavállaló személyisége –, hogy a work-life balance pozitív vagy negatív irányba változik.

A kutatások negatív kapcsolatot mutatnak ki a munkahelyi emberi kapcsolatok tekintetében (Gajendran–Harrison, 2007). Tuzovic és Kabaday (2021) pedig úgy látja, hogy a közösségi távolságtartásra vonatkozó szabályok negatív hatással voltak a munkavállaló jóllétére. A tartós home office hatására az emberi kapcsolatok leépülnek, ritkúlnak vagy megszűnnek a személyes találkozások, beszélgetések, melyek elmagányosodáshoz vezethetnek (Tavares, 2017). A felmérések azt mutatják, hogy az otthoni munkavégzés gátolhatja a csapatmunkát, az együttműködést és a munka koordinációt (Mahler, 2012). Ebben segíthet leginkább a megfelelő szervezeti kultúra kialakítása, a hatékony kommunikáció, a transzparens célok és elvárások, a munkavállalók megbecsülése és motiválása, ezáltal a lojalitásuk növelése.

A koronavírus elleni védőoltások elterjedésével a szervezetek elkezdtek foglalkozni azokkal a jövőbeni működési irányokkal, ahol a munkavállalók és a munkáltatók döntéseit nem a járványügyi helyzet és intézkedések határozzák meg (Grzegorzcyk et al., 2021). Az elég valószínű, hogy a koronavírus megfékezésével egyhamar – vagy akár már soha – nem állnak vissza a munkavégzési körülmények a klasszikus, megszokott változatba. A munkavállalók hozzászoktak az otthoni munkavégzéshez, és a jövőben szokássá válik majd az irodában és otthon töltött munkaidő felosztása (Gurchiek, 2021). Ezeket az állításokat támasztják alá a következő fejezetben bemutatott szekunder adatok.

Szekunder kutatás -A távmunka, illetve a home office helyzete és megítélése (2020–2022)

Az elmúlt 3 évben nagy fejlődésen ment át mind a távmunka, mind pedig a home office. A COVID-19 vírus előtt egyik verzió sem volt széles körben alkalmazott, de 2020-ban egyik napról a másikra robbanásszerűen megemelkedett az otthoni munkavégzés aránya a járvány miatt. Több hazai és külföldi belső céges felmérés készült már a 2020-as évben a vírus első hulláma alatt és után, a hirtelen jött tömeges home office megítélésének felderítése céljából. Az első hullám alatt rengetegen kényszerültek több hétre állandó otthoni munkavégzésre. A járvány mérséklődésekor (tavasz vége - nyár eleje) elkezdtek visszatérni az irodákba a dolgozók, de sok helyen ekkor is csak részlegesen – heti pár napra, vagy épp heti váltásban. 2020 nyár végére viszont újra emelkedni kezdtek az esetszámok, majd novemberre tetőzött a második hullám, mely újra és újabb szigorú korlátozásokat hozott. 2021 februárjában pedig következett a harmadik hullám, mely hónapokig eltartott. Ekkor kezdődött el a védőoltások tömeges felvétele. Ezután már mérsékelten volt csak jelen a vírus a mindennapokban.

A MÁV 2020 április végén-május elején lefolytatott belső felmérésében leírja, hogy 2020. március 16-tól közel 5500 fő dolgozott náluk home office-ban. Az online kérdőívet 70 %-os kitöltési arány jellemezte. A válaszadók 75%-a nyilatkozta, hogy a pandémia előtt nem volt lehetősége home office-ban dolgozni, de a jó tapasztalatoknak köszönhetően döntő többségük választaná a home office-t akár heti 2 nap (65%), heti 1 nap (13%), vagy alkalmanként (17%) (MÁV csoport, 2020).

A Life Training Kft. 2020 áprilisi felmérése – 96 fős minta – szerint a válaszadók 79% gondolta úgy, hogy gyorsan és jól sikerült reagálnia a szervezetének a fennálló új helyzetre, a hirtelen változásokra, melyek 2020 március közepén fennálltak. Mindezt úgy sikerült elérni, hogy a 45%-ának nem változtak, 34%-ának pedig csak részben változtak a munkavégzés feltételei – pl.: munkaidő, feladatkör, munkabér. A válaszadók összességének közel kétharmada pedig meg is tartaná a home office-t részlegesen a későbbiekben is, mert úgy érzik, hogy jól működött és ebbe a vezetők is beletartoznak (Life Training Kft., 2020).

Az OTP Bank és a szeretlekmagyarország.hu 2020 május-június hónapokban közösen végzett egy kérdőíves kutatást 777 fő részvételével.

Ebben a felmérésben a válaszadók kétharmada ítélte meg úgy, hogy a szervezet, ahol dolgozik, gyorsan és jól tudott alkalmazkodni az eddigi mindennapoktól eltérő helyzethez és hatékonyan szervezték meg a home office-t. A válaszadók nagy száma értékelte összességében pozitívan az otthoni munkavégzés időszakát és úgy vélik, hogy a jövőben döntő tényező lesz a munkavállalók megtartása és új munkavállalók keresése szempontjából, hogy a munkáltató biztosít-e home office lehetőséget. Az OTP Bank saját, belső felmérése is hasonlóan pozitív eredményeket mutat. A vírus első hulláma során a dolgozók majdnem fele – közel 5000 fő – dolgozott otthonról hatékonyan. Bár lényeges következtetés, hogy sok munkakörnél célravezetőbb a személyes jelenlét, és a munkavállalóknak is szükségük van bizonyos mértékű szociális közegre. Bertalan Imre, az OTP Bank HR igazgatója azt nyilatkozta, hogy azoknál a munkaköröknél, ahol lehetséges, továbbra is fenntartják a home office lehetőségét és kivizsgálják, hogy mi lenne hosszú távon az optimális offline és online munkavégzés aránya, felhasználva az közelmúltbeli intenzív időszak tapasztalatait. (OTP Bank Zrt., 2020)

A Pécsi Tudományegyetemen az Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont folytatott le egy belső kutatást, hogy összeszedjék a 2020 márciusától júniusáig tartó otthoni munkavégzés során tapasztaltakat. A kérdésekre 82 fő – a teljes állomány 78%-a – válaszolt. A válaszadók közel fele (47,6%) értékelte úgy, hogy a vezetőség a lehető legjobban és megfontoltan vezette be az otthoni munkavégzést, a többi válaszadó (52,4%) pedig alig értékelte kevésbé alul a vezetőség tevékenységét és hozzáállását. Az eredmények alapján a nagy többség (76%) pozitívan élte meg az otthoni munkavégzést, önállónak és motiváltnak érezték magukat. Nem meglepő tehát, hogy a válaszadók 89%-a szívesen dolgozna a jövőben is otthonról akár állandóan, vagy heti/havi pár napot, vagy csak eseti jelleggel. (PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2020)

2021 márciusában publikálta az Otthontérkép Magazin és az Ingatlantájékoztató.hu közös, 1169 fő bevonásával készült felmérésük eredményeit. Ebből az derül ki, hogy a válaszadók háromnegyedének volt lehetősége otthonról dolgozni a járvány során, ezen válaszadók 65%-a a pandémia után is szeretne élni a lehetőséggel. Továbbá 71% válaszolta, hogy megfontolná, hogy munkahelyet vált, amennyiben a munkáltatója nem biztosít rugalmas munkavégzési feltételeket, illetve új munkahely választásakor döntő tényező a home office lehetősége. (Otthontérkép Magazin, 2021)

A notebook.hu 2021 április-májusában folytatott le egy online kérdőív kutatást 4559 fő részvételével. Ennek eredménye azt mutatja, hogy a

válaszadók 69%-a dolgozott teljes vagy részleges home office-ban folyamatosan, vagy időszakosan a járvány első évében. Ebből 58% értékelte produktívabbnak magát home office-ban, közel 85% pedig szívesen dolgozna a jövőben is hibrid verzióban (63%) vagy teljes home office-ban (21%). (Notebook.hu, 2021)

Az Ernst & Young 2021 márciusi, nemzetközi felmérése 16 országban több, mint 16 000 munkavállaló bevonásával zajlott le. Az eredmények azt mutatják, hogy a válaszadók 54%-a jelezte, hogy a home office lehetősége feltétele annak, hogy a jelenlegi munkahelyén maradjon. (EY Magyarország, 2021)

A profession.hu, a BCG-vel közösen, 2021 végén készített egy reprezentatív hazai felmérést több, mint 1500 munkavállaló és 200 munkáltató bevonásával. Az eredmények alapján a munkavállalók (88%) és a munkáltatók (84%) jelentős többsége értékelte úgy, hogy nőtt a hatékonyság – vagy legalábbis változatlan maradt – az otthoni munkavégzés során. A munkavállalók többsége a hibrid munkavégzést részesíti előnyben, de keresik még az egyensúlyt az online és az offline munkavégzés között. (Profession.hu, 2021)

Az Ernst & Young 2022 májusában egy nemzetközi felmérése során több, mint 1500 munkáltatót és 17 000 dolgozót vont be. A munkáltatók többsége azt tapasztalja, hogy az akkori magas fluktuáció oka az esetek egyharmadában a rugalmas munkavégzés nyújtotta lehetőség – onnan, ahol nincs meg a lehetőség oda, ahol megvan a lehetőség. A válaszokból az is kiderül, hogy a munkavállalók 80%-a legalább heti 2 napot otthonról vagy távmunkában szeretne dolgozni, és a munkáltatók többsége (78%) sem foglalkoztatná már a dolgozóit teljes jelenléti, irodai környezetben (EY Magyarország, 2022).

A fenti eredményekből megállapítható, hogy a korábbi tartózkodás a home office-szal kapcsolatban indokolatlan volt, hiszen a többség pozitívan értékeli az otthoni munkavégzés időszakát. Mindegyik felmérésben vizsgálták a vezetők és a beosztottak megítélését külön-külön. Ugyan volt némi eltérés a két csoport válaszainak arányát tekintve – a beosztottak magasabb arányban voltak megelégedve a home office-szal, illetve többen igénylik a jövőben is az otthoni munkavégzés lehetőségét a beosztottak –, de összességében elmondható, hogy mindkét csoport hatékonynak ítélte az otthonról végzett munkát.

Primer kutatás – mélyinterjú vizsgálatok

A téma gyakorlatban való megvalósulására néhány esetpélda szolgál, melyek interjú felmérés során kerültek rögzítésre 2022 októberében. A kéréseket személyes beszélgetés során, vagy online történő kitöltéssel válaszolta meg az adott szervezet vezető beosztású munkavállalója. A kutatás során 3 multinacionális vállalat (ebből két italgártó és egy telekommunikációs szervezet), 2 állami szervezet és egy oktatási intézmény válaszai kerültek felvételre. A kérések három témakörre irányultak:

1. home office: múltbeli, jelenlegi és jövőbeli alkalmazásának lehetősége és módja; tapasztalatok; munkavállalói igények;
2. energiaválság: rezsiköltségek emelkedésének hatásai; korábban végrehajtott energetikai beruházások; tervezett intézkedések;
3. fenntarthatóság: figyelmet fordítanak-e rá a működés során; milyen tevékenységekben nyilvánul meg; hatással van-e a home office vagy az energiaválság a fenntarthatósági tevékenységre, jövőbeni tervekre.

Home office

A multinacionális vállalatoknál a válaszadók azt nyilatkozták, hogy a koronavírus előtt is volt lehetőség otthoni munkavégzésre, így amikor a vírushelyzet alatt – minden olyan munkakörben, ahol lehetséges volt – kötelező, teljes munkaidős home office-t rendeltek el, nem jelentett különösebb problémát a digitális átállás. A vírus intenzív szakaszai során teljes home office-ban működtek – hatékonyan és eredményesen. Illetve a vírus gyengülése után is mindhárom vállalat bizonyos mértékig megtartotta a home office lehetőségét, átállt a hibrid munkavégzésre. Heti 2-3 nap otthoni és 2-3 nap jelenléti felállás mellett folytatták működésüket, hiszen a teljesidős home office során is pozitív tapasztalatok jellemezték a munkavállalók munkavégzését és a szervezet működését, illetve a munkavállalók is igényt tartottak az otthoni munkavégzés lehetőségére. Mindhárom vállalat hosszútávú terveiben is szerepel a home office alkalmazása, de a végleges, teljeskörű szabályozása és alkalmazásának keretei még kidolgozás alatt vannak. Az egyik (italgyártó) cég elmondása szerint a teljes home office során sikeresen vettek fel új munkavállalókat, akik online kiválasztási folyamaton mentek keresztül és csak a belépésük alkalmával jöttek be az irodába, majd online tartották a kapcsolatot a kollégáikkal. A vállalat számos online alkalmat szervezett, ahol a mentális jóllét megtar-

tására és a stressz kezelésére, valamint a home office – magánélet egyensúly megteremtésére adtak tanácsokat, hasznos tippeket a munkavállalóknak. A másik – szintén italgártó és forgalmazó – cégnél azt tapasztalták, hogy az emberi kapcsolatok építése kicsit nehezebbé vált, ez főleg az új belépők esetén volt szembetűnő, de egyes csapatok reggeli kávé melletti rendszeres csevegő meetingeket indítottak, hogy áthidalják ezt a problémát. Amin érezhető volt a változás az a különböző osztályok közötti együttműködés. A csapatok összetartása megmaradt, de az osztályok közötti kommunikáció és együttműködés láthatóan romlott a tartós home office során. Célszerű lenne a szervezeti kultúrára gyakorolt hatásokat felmérni mindhárom vállalatnál, hogy az esetleges problémákat és gócpontokat ki lehessen szűrni és megoldást találni rájuk.

Az állami szervezetek esetében az interjúalanyok elmondása szerint a koronavírus előtt nem volt lehetőség az otthoni munkavégzésre és valamiért a pandémia alatt is nehezen engedélyezték, kevés munkaterületen, kevés dolgozó számára, ezekben az esetekben is rövid távra és amint lehetett, visszaálltak a teljeskörű, hagyományos, jelenléti munkavégzésre. Ennek fő oka az lehetett, hogy a dolgozók többsége ügyfélkapcsolati feladatokat lát el. Valószínűleg ezért sem tervezik a jövőben sem a home office bevezetését.

Az (felső)oktatási intézménynél a koronavírus előtt szintén nem volt otthoni munkavégzés, a járvány idején viszont a teljes intézmény átállt az online tanításra és munkavégzésre. Az interjúalany elmondása szerint a pandémia alatt megtapasztalták a home office és az online oktatás előnyeit és hátrányait egyaránt mind dolgozói, mind pedig hallgatói oldalról. De a pozitívumok ellenére is, amint lehetőség volt rá, visszaálltak a jelenléti oktatásra és munkavégzésre. A jövőre nézve pedig a lehetőséget megtartják a hibrid oktatás, valamint az otthoni munkavégzésre, de csak eseti jelleggel.

Energiaválság és fenntarthatóság

A multinacionális vállalatok mindegyike elkötelezett a fenntartható fejlődés iránt, működési stratégiájuk egyik alappillére. Az egyik italgártó cég elmondása szerint tevékenységük során a fenntarthatóság nem csak a gazdasági fenntarthatóságot és a rendelkezésre álló szűkös erőforrások tudatos felhasználását jelenti, hanem figyelembe veszik a gyár belső és külső, szűkebb és tágabb környezetét és közösségeit is. Üzleti tevékenységükkel hozzájárulnak egy fenntarthatóan működő társadalomhoz, partnerkapcsolataikban pedig a kölcsönös növekedés biztosítására törekcszenek. A másik

italgyártó vállalat válaszája azt mondta, hogy kiemelten foglalkoznak minden hatékonyságot növelő, gazdaságos működést elősegítő projekttel és munkavállalóiktól is ezt a mentalitást várják el munkájuk során, így a jelenlegi energiapiaci helyzetben például arra ösztönzik őket, hogy az energiatakarékosságot szem előtt tartva végezzék feladataikat. Mindhárom szervezet képviselője azt vallotta, hogy a közeljövőre nézve egyelőre nincsenek korlátozási lépések tervbe véve – de érdemes lenne ezt is újra vizsgálni tavasszal.

Az interjúalanyok elmondása szerint az állami szférában az energiapiaci helyzetre való tekintettel korlátozások bevezetésére került sor már 2022 őszén, mint például az épületek hőmérsékletének mérsékelt szinten tartása, beszerzési (pl.: irodaszerek, berendezési és elektronikai eszközök) és szolgáltatási (pl.: taxi használat, céges autó használat, szolgálati jármű takarítás) költségek csökkentése, befagyasztása. Az interjúalanyok elmondása szerint lehetőségeikhez mértem igyekeznek – a nehezítő tényezők (pl.: energiapiaci helyzet, magas infláció) ellenére – fenntarthatósági lépéseket tenni, energetikai beruházásokat végrehajtani, de sajnos korlátozottak a lehetőségeik.

A felsőoktatási intézmény esetében a válaszadó azt nyilatkozta, hogy az aktuális rezsik mellett jelentős korlátozásokra, energiatakarékossági lépésekre lesz szükség a téli időszakban, mint például csökkentett hőmérséklet az épületekben, épületek és épületrészek ideiglenes, részleges vagy teljes lezárása, ezáltal hibrid munkavégzésre és oktatásra való átállás. Az intézmény képviselőjének elmondása alapján zöld egyetemként a fenntarthatóság fontos szempont számukra. Lehetőségeikhez mérten már hajtottak végre energetikai beruházásokat – például napelemek felszerelése –, és a jövőre nézve is tervben vannak további lépések.

A home office-szal kapcsolatban összességében az állapítható meg, hogy a versenyszférában volt a legkönnyebben kivitelezhető az otthoni munkavégzésre való átállás és ott volt a leghatékonyabb is, illetve ezen a területen a továbbiakban is nagy jövője lesz a home office-nak és a hibrid munkavégzésnek – multinacionális körökben legalábbis biztosan. Viszont mindenképpen érdemes szervezeti kultúra szemszögéből megvizsgálni a helyzetet. Az oktatási intézmény esetében az átállást és a működés/működtetést együttvéve jól sikerült menedzselni, de azért az oktatás mégiscsak hatékonyabb és célravezetőbb jelenléti verzióban. Ami pedig az állami szférát illeti, ott érdekes kérdés, hogy valójában miért kevésbé lehet-

séges az otthoni munkavégzés úgy általában és főként miért volt az a járvány ideje alatt. De az eddigiek alapján feltételezhető, hogy a jövőben sem lesz nagyobb előrelépés ebben a szférában az otthoni munkavégzés terén. Az energiaválság tekintetében pedig elmondható, hogy a multinacionális cégek kevésbé érzik magukat veszélyben, nem terveznek korlátozó lépéseket tenni, az állami és oktatási területeken azonban jelentősen befolyásolja a szervezetek működését a rezsziárak nagymértékű emelkedése, ezekben a szférákban számos korlátozást vezettek be és terveznek még bevezetni.

Primer kutatás – kérdőíves vizsgálat

Anyag és módszertan

Kutatásunk célja az volt, hogy az alkalmazottak távmunkához való viszonyát feltárjuk, mely irányvonalát az előzetesen felállított hipotéziseink jelölik ki. Az önálló vizsgálatunkhoz egy kérdőívet tettünk közzé, mely 2021.08.17.-e és 2021.09.17.-e között volt elérhető a Google űrlap rendszerében.

A kérdőív kéréseinek összeállítását a következő hipotézisek adták:

H1: *A férfiak kevésbé tartják vonzó tényezőnek a távmunka esetén a családhoz való közelséget, mint a nők.*

H2: *A nők jobban preferálják a 100%-os távmunkát, és a hibrid munkavégzési lehetőséget, mint a férfiak.*

H3: *A fiatalabbaknak fontosabb, mint az idősebbeknek, hogy egy potenciális munkahely távmunkalehetőséget biztosítson.*

H4: *A vállalatok gyorsan, vagy viszonylag zökkenőmentesen alkalmazkodtak a koronavírus következtében kialakult helyzethez.*

A kitöltésszámot tekintve 51 teljes kitöltést sikerült generálnunk, melyhez a közösségi média felületeit, valamint a kapcsolati tőkénket használtuk fel. A vizsgált mintanagyságunk mérete és összetétele sem mondható reprezentatívnak, így a kutatási eredményeink/következtetéseink fenntartással kezelendők. Az adatok kiértékelésénél a leíró statisztikai, valamint a magasabb szintű statisztikai kiértékelési módszereket alkalmaztuk. A kérdőívünk kiértékelése a következő fejezetben olvasható.

Eredmények

A hipotézisekhez kapcsolódó kérdésekre kapott válaszokat a JASP statisztikai programmal értékeltük ki, mely segítségével KHI² próbát végeztünk, így

sikerült a hipotéziseket alátámasztani, vagy megcáfolni. A kérdőív 17 kérdést tartalmazott, melyek közül 7 kérdés csoportképző kérdésnek számít.

A csoportképző kérdésekben a kitöltők életkorára, a nemére, a munkakörük típusára (szellemi/fizikai), a legmagasabb iskolai végzettségre, a munkatapasztalatukra, a vállalat típusára és a kitöltő lokációjára (megye) kérdeztünk rá. A hipotézisek értékelését megelőzően a legfontosabb csoportképző kérdésekre adott válaszokat mutatjuk be röviden. A válaszok a 21-30 éves korosztályba tartozó munkavállalók véleményét tükrözik leginkább, mivel a korosztály a teljes minta közel 82%-át alkotja. A nemeket tekintve a női kitöltők aránya 76%, míg a férfiaké 24%. A munkakört vizsgálva elmondható, hogy a kitöltők 90%-a szellemi munkát végez, így a rendelkezésre álló adatok leginkább a távmunkára/otthoni munkavégzésre alkalmas munkakörökben dolgozók véleményét tükrözik. Ami a munkatapasztalatokat illeti, a kitöltők 72%-a maximum 5 év szakmai tapasztalattal rendelkezik, és 28%-a 6 évnél többel, ami azt jelenti, hogy az eredményekben inkább a kevesebb munkatapasztalattal rendelkezők véleménye relevánsabb. A mintánk tipizálását követően az egyes hipotézisek kiértékelésével folytatjuk cikkünket.

H1: *A férfiak kevésbé tartják vonzó tényezőnek a távmunka esetén a családhoz való közelséget, mint a nők.*

Kiértékelés: Az első előfeltevésünkhöz a JASP statisztikai program használatával, KHI^2 próbát végeztünk, mely vizsgálat alapja az első ábrán látható. A nemek megoszlása a nők irányába billen, így elmondható, hogy a kitöltők közül 12 férfi és 39 nő. Az 1. táblázatból leolvasható, hogy a nők a hármas kategóriában (miszerint teljes mértékben pozitív tényezőnek tartja a családhoz való közelséget távmunka során) egyértelműen felülreprezentáltak. Ezt a p érték is alátámasztja, mely 0,004, ami azt jelenti, hogy 5%-os szignifikancia szint alatt különbség van a nemek között. A férfiak és a nők közötti különbségről azt lehet megállapítani, hogy a nők nagyobb arányban tartják teljes mértékben pozitívnak a családhoz való közelséget a távmunka esetén, mint a férfiak, és a férfiak arányaiban többen vannak, akik semlegesnek tartják a családhoz való közelséget távmunka esetén. A következtetést a következő eredmények támasztják alá: $\text{KHI}^2=11,112$; $p=0,004$; Cramer-féle $V=0,467$, ami azt jelenti, hogy a vizsgált elemek között közepes erősségű kapcsolat áll fenn.

1. táblázat: A családhoz való közelség értékelése távmunka esetén

Egy 1-től 3-ig terjedő skálán mennyire tartja pozitívumnak a családhoz való közelséget?					
Nem		1. Egyáltalán nem tartom pozitív tényezőnek	2. Semleges tényezőnek tartom	3. Teljes mértékben pozitív tényezőnek tartom	Összesen
Férfi	Érték	4,000	8,000	0,000	12,000
	Elvárt érték	2,588	4,471	4,941	12,000
	% oszlopon belül	36,364%	42,105%	0,000%	23,529%
Nő	Érték	7,000	11,000	21,000	39,000
	Elvárt érték	8,412	14,529	16,059	39,000
	% oszlopon belül	63,636%	57,895%	100,000%	76,471%
Összesen	Érték	11,000	19,000	21,000	51,000
	Elvárt érték	11,000	19,000	21,000	51,000
	% oszlopon belül	100,000%	100,000%	100,000%	100,000%

Forrás: Saját szerkesztés

T1: A H1-es hipotézist, mely szerint a férfiak kevésbé tartják vonzó tényezőnek a távmunka esetén a családhoz való közelséget, mint a nők a KHI² próba elvégzését követően 5%-os szignifikancia szint mellett elfogadjuk.

H2: A nők jobban preferálják a 100%-os távmunkát, és a hibrid munkavégzési lehetőséget, mint a férfiak.

Kiértékelés: A második hipotézisben megfogalmazott feltevésünk, hogy a hibrid, valamint a 100%-os távmunka támogatottságát tekintve statisztikailag kimutatható különbség van a nemek között. Ezt a szignifikáns kapcsolatot KHI² próba segítségével vizsgáltuk meg mind a két esetben. A hibrid munkavégzés támogatottságát illetően az elvégzett keresztábra vizsgálat a 2. táblázaton került feltüntetésre. Az elvégzett KHI² próba alapján elmondható, hogy a nők és a férfiak által adott válaszok között nincsen statisztikailag kimutatható szignifikáns kapcsolat, mivel a $p=0,233$, viszont az elmondható, hogy a nők némiképp nagyobb arányban (97,4%) támogatják, valamint részben támogatják a hibrid munkavégzési formát, mint a férfiak (83,3%), így a hibrid munkavégzési lehetőségről állítható, hogy közel azonos mértékben támogatott a férfiak körében, mint a nők körében. A KHI² próba eredményeként, levonható az a következtetés, hogy a férfiak is majdnem ugyanannyira támogatják,

illetve részben támogatják a 100%-os távmunka lehetőségét, mint a nők, viszont statisztikailag kimutatható eltérés a nők és a férfiak által adott válaszok között nincs, melyet a következő mutatószámok is alátámasztanak: $p=0,233$; $KHI^2=4,273$; Cramer-féle $V=0,289$.

2. táblázat: Hibrid munkavégzés támogatottsága

Ön vonzóknak tartja azokat a potenciális munkahelyeket, ahol lehetőség van a távmunkára? (hibrid munkavégzés)				
Nem		Igen	Nem	Összesen
Férfi	Érték	8,000	4,000	12,000
	Elvárt érték	9,882	2,118	12,000
	% oszlopon belül	19,048%	44,444%	23,529%
Nő	Érték	34,000	5,000	39,000
	Elvárt érték	32,118	6,882	39,000
	% oszlopon belül	80,952%	55,556%	76,471%
Összesen	Érték	42,000	9,000	51,000
	Elvárt érték	42,000	9,000	51,000
	% oszlopon belül	100,000%	100,000%	100,000%

Forrás: Saját szerkesztés

A 100%-os távmunka támogatottságát a 3. táblázat szemlélteti. A KHI^2 próba alapján elmondható, hogy nem mutatkozik szignifikáns kapcsolat a nemek, és a hibrid munkavégzési forma között. Ugyan az kijelenthető, hogy a nők nagyobb arányban (84,6%) támogatják, valamint részben támogatják a távmunkát, mint a férfiak (75%), viszont ez az arány nem olyan mértékben magasabb a nők esetében, hogy a férfiakról el lehetne azt mondani, hogy kevésbé támogatják, valamint részben támogatják a 100%-os távmunkát, mint a nők. A KHI^2 próba eredményeként, azt lehet mondani, hogy a férfiak is majdnem ugyanannyira támogatják, illetve részben támogatják a 100%-os távmunka lehetőségét, viszont statisztikailag kimutatható eltérés a nők és a férfiak által adott válaszok között nincs, melyet a következő mutatószámok is alátámasztanak: $p=0,339$; $KHI^2=3,363$; Cramer-féle $V=0,257$.

3. táblázat: A 100%-os távmunka támogatottsága

Amennyiben munkaköre engedné, megtartaná a távmunka alkalmazásának lehetőségét? (100%-os távmunka)						
Nem		Nem támogatnám	Nem távmunkára alkalmas munkakörben dolgozom	Részben támogatnám	Támogatnám	Összesen
Férfi	Érték	2,000	1,000	8,000	1,000	12,000
	Elvárt érték	1,647	0,471	6,588	3,294	12,000
	% oszlopon belül	28,571%	50,000%	28,571%	7,143%	23,529%
Nő	Érték	5,000	1,000	20,000	13,000	39,000
	Elvárt érték	5,353	1,529	21,412	10,706	39,000
	% oszlopon belül	71,429%	50,000%	71,429%	92,857%	76,471%
Összesen	Érték	7,000	2,000	28,000	14,000	51,000
	Elvárt érték	7,000	2,000	28,000	14,000	51,000
	% oszlopon belül	100,000%	100,000%	100,000%	100,000%	100,000%

Forrás: Saját szerkesztés

T2: A második hipotézisben megfogalmazott feltevésünk, mely szerint a nők jobban preferálják a 100%-os távmunkát, és a hibrid munkavégzési lehetőséget, mint a férfiak az elvégzett KHI² próbák alapján elvetésre került. Az az alapvetésünk, hogy a nők preferálják a hibrid munkavégzési lehetőséget, valamint a 100%-os távmunkát beigazolódott, viszont a kapott statisztikai adatok alapján ugyanez elmondható a férfiakra is, ami annyit jelent, hogy nincs kimutató különbség a két nem által adott válaszok között. Így második tézisként megfogalmazható, hogy a nők és a férfiak közel azonos mértékben preferálják a 100%-os távmunkát, valamint a hibrid munkavégzést, mint a férfiak, így ezt a hipotézisünket elvetjük.

H3: A fiatalabbaknak fontosabb, mint az idősebbeknek, hogy egy potenciális munkahely távmunkalehetőségét biztosítson.

Kiértékelés: Feltevésünk megfogalmazásakor abból indultunk ki, hogy a munkaerőpiacon egyre nagyobb igény mutatkozik a távmunka iránt. Feltevésünk szerint ez az igény leginkább a fiatalabb korosztálynál jelentkezik (az Y és a Z generáció tagjainál), így célunk, hogy ezt

a feltevést a kapcsolatvizsgálatot követően kiértékeljük. A KHI² próba alapjául szolgáló adatokat a 4. táblázatban szemléltetjük. A KHI² próba eredménye alapján elmondható, hogy 5%-os szignifikancia szint mellett nincs szignifikáns kapcsolat az életkor, valamint a távmunka, mint igény között, mivel a $p=0,264$. Ugyanakkor az beigazolódott, hogy a fiatalok vonzóknak tartják a távmunkát biztosító munkahelyeket, ellenben a KHI² teszt nem igazolja azt, hogy a fiatalok a többi korosztályhoz képest ezt a szempontot vonzóbbnak tartják, hiszen a 4. táblázatból egyértelműen látszik, hogy a többi korosztály (31-40; 41-50) is vonzóknak tartja azokat a munkahelyeket, amelyek távmunkát biztosítanak. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a fiatalabbak vonzóknak tartják a távmunkát biztosító potenciális munkahelyeket, viszont ez nem csak a fiatal korosztályra, hanem a másik két vizsgált korcsoportra is igaz. Így elmondható, hogy a vizsgált ismérvek között nincsen szignifikáns kapcsolat, melyet a következő mutatók is alátámasztanak: $p=0,264$; $KHI^2=2,666$; Cramer-féle $V=0,229$.

4. táblázat: A távmunka támogatottsága az egyes generációk véleménye alapján

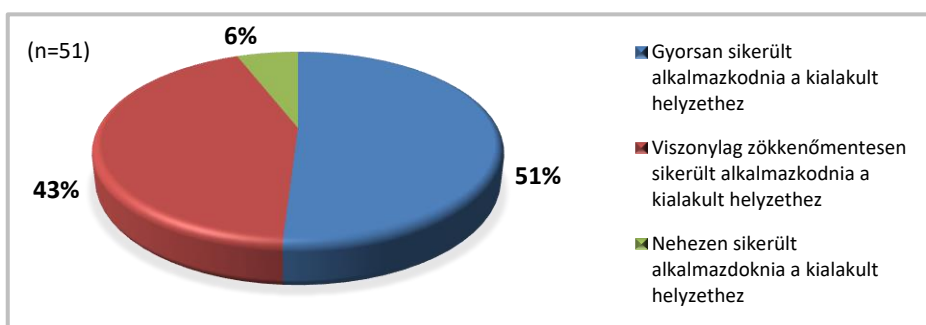
Ön vonzóknak tartja azokat a potenciális munkahelyeket, ahol lehetőség van a távmunkára?				
Korosztályok		Igen	Nem	Összesen
21-30	Érték	32,000	9,000	41,000
	Elvárt érték	33,765	7,235	41,000
	% oszlopon belül	76,190%	100,000%	80,392%
31-40	Érték	5,000	0,000	5,000
	Elvárt érték	4,118	0,882	5,000
	% oszlopon belül	11,905%	0,000%	9,804%
41-50	Érték	5,000	0,000	5,000
	Elvárt érték	4,118	0,882	5,000
	% oszlopon belül	11,905%	0,000%	9,804%
Összesen	Érték	42,000	9,000	51,000
	Elvárt érték	42,000	9,000	51,000
	% oszlopon belül	100,000%	100,000%	100,000%

Forrás: Saját szerkesztés

T3: A harmadik hipotézisünk, mely szerint az életkorok alapján különbség mutatható ki abban, hogy az egyes korosztályok mennyire tartják vonzónak a távmunkát biztosító munkahelyeket, elvetjük. Ennek oka, hogy az adatok egyértelműen azt mutatják, hogy a fiatalok is, és egyben a többi korosztály (31-40; 41-50) is preferálja a távmunkás munkahelyeket, és a KHI² vizsgálat alapján a két ismérv között nem mutatható ki kapcsolat. Tézisként megfogalmazható, hogy ugyan a fiataloknak valóban fontos az, hogy egy potenciális munkahely távmunkalehetőséget biztosítson, ugyanakkor ezt a lehetőséget a többi vizsgált korosztály is vonzónak tartja. Az eredmények alapján a harmadik hipotézisünk nem igazolódott be.

H4: A vállalatok gyorsan, vagy viszonylag zökkenőmentesen alkalmazkodtak a koronavírus következtében kialakult helyzethez.

Kiértékelés: Mivel a kutatott témánk erőteljesen összefügg a koronavírus okozta gazdasági hatásokkal, így kitűzött célunk volt annak a vizsgálata, hogy a vállalatok hogyan tudtak alkalmazkodni a kialakult helyzethez. Előzetesen az volt a felvetésünk, hogy a vállalatok gyorsan, vagy viszonylag zökkenőmentesen tudtak alkalmazkodni a kialakult helyzetekhez. A hipotézisünk kiértékelésénél a kérdőíves felmérésben résztvevő munkavállalók véleményét vesszük alapul, melyben rákérdeztünk arra, hogy hogyan értékelik a munkavállalók a munkahelyük koronavírushoz való alkalmazkodóképességét (eredményét 2. ábránk szemlélteti). Az ábrából egyértelműen látszik, hogy a válaszadók több, mint fele szerint gyorsan sikerült alkalmazkodnia a munkahelyüknek a kialakult helyzethez, és a válaszadók 43%-a szerint ez viszonylag zökkenőmentesen sikerült.

2. ábra: A munkahelyek pandémiához való alkalmazkodóképessége

Forrás: Saját szerkesztés

T4: A negyedik hipotézisben megfogalmazott állításunkat, miszerint a vállalatok gyorsan, vagy viszonylag zökkenőmentesen alkalmazkodtak a koronavírus következtében kialakult helyzethez a kiértékelés, és a felmérésben kapott adatok alapján elfogadjuk. Viszont fontos a tézishez hozzáfűzni, hogy a megfogalmazás azon vállalatokra igaz, ahol a felmérésben részt vevő kitöltők dolgoznak, hiszen, ha ezt a kérdést például a vendéglátásban vizsgálnánk, nem feltétlenül egyezne a két eredmény.

Konklúziók

Kutatásunkat egy manapság nagyon aktuális, a menedzsmenttudományhoz tartozó témakörben végeztük. Célunk volt, hogy a távmunka és a home office elméleti hátterének vizsgálatát követően önálló kutatásokat végezzünk a távmunka és a home office jelenére és jövőjére vonatkozóan, mely reményeink szerint megfelelő inputként szolgál a munkaerőpiac, valamint a vállalatok HR vezetői számára. A koronavírus a munkaerőpiacra éppúgy, mint az élet számos területére kimondottan nagy hatást fejtett ki. Ennek következtében a távmunka, mint munkavégzési forma, a vírust megelőző időszakhoz képest kimondottan hangsúlyos szerepet kapott.

A vizsgálatot a szakirodalom feldolgozásával kezdtük, majd a távmunka és a home office elméleti hátterének vizsgálatát követően a jelenleg, a hazai viszonyokra vonatkozó, rendelkezésre álló szekunder kutatásokat mutattuk be, majd mélyinterjú vizsgálatokat folytattunk le munkáltatókkal. A munkavállalói oldal vizsgálatához egy kvantitatív módszert, a kérdőíves felmérést alkalmaztuk, és a kapott válaszok alapján kiértékeljük az előzetesen felállított négy hipotézisünket.

A szakirodalmi feldolgozás, valamint kutatásaink a következő eredményekre és következtetésekre vezettek. A home office mértéke a pandémia kirobbanása idejében jelentős mértékben megemelkedett, majd a járvány csillapodásával fokozatosan csökkent. Felismerve a home office-ban rejlő munkáltatói és munkavállalói előnyöket számos munkakörben engedélyezik továbbra is a home office-t, főként a hibrid munkavégzést, mely jellemzően heti 1-2 nap otthoni munkavégzést és a többi nap munkahelyen történő munkavégzést jelent. A munkavállalók munkahelyválasztási preferenciái között egyértelműen megjelent szempontként a részleges otthoni munkavégzés lehetősége, preferálják azokat a munkáltatókat és munkaköröket, ahol ez kivitelezhető és megengedett. Különösen igaz ez a fiatal

Y és főként a Z generáció tagjaira, akik a home office-t elvárásként fogalmazzák már meg az állásinterjúk során.

A kérdőíves felmérésben résztvevő munkavállalók túlnyomórészt úgy vélték, hogy viszonylag zökkenőmentesen sikerült alkalmazkodnia a vállalatuknak a kialakult helyzethez. Az otthoni munkavégzés során vizsgáltuk a család közelségének kérdéskörét is, mely esetében a KHI² próba kimutatta, hogy szignifikáns kapcsolat mutatkozik a nők és a család közelsége között. Ennek eredményeképpen az állítható, hogy a férfiak kevésbé tartják vonzó tényezőnek a távmunka esetén a családhoz való közelséget, mint a nők.

A kérdőíves vizsgálatunk eredménye egyértelműen alátámasztja, hogy a munkaerőpiacon várható jövőbeli trend, a távmunka és a hibrid munkavégzési forma irányába fog elmozdulni (de leginkább a hibrid munkavégzési forma irányába). Megállapítható, hogy előzetes feltevésünk, mely szerint a mai munkaerőpiac a reformját éli, és az elkövetkezendő időszakban kimondottan nagy változások várhatók (első sorban a hibrid munkavégzés elterjedését illetően) beigazolódott, ami azt támasztja alá, hogy a választott témakör egy olyan téma, melyet érdemes volt kutatni. Kutatásunkban vizsgálatot végeztünk a vállalatok alkalmazkodóképességére, melynek eredménye egyértelműen kimondja, hogy a kialakult helyzethez a vállalatok kimondottan jól alkalmazkodtak.

Cikkünk végéhez érve néhány olyan javaslatot fogalmazunk meg, melyek a kutatásunk eredményein alapulnak. Az egyértelmű, hogy hosszú távon a vállalatoknak alkalmazkodni kell az újonnan begyűrző munkaerőpiaci trendekhez, és nagyon nem mindegy, hogy az otthoni munkavégzést, vagy a távmunkát milyen munkakörű, élethelyzetű és személyiségű munkavállalónak biztosítják. Véleményünk szerint a jövőben érdemes volna az alkalmazottak körében, még az otthoni munkavégzést megelőzően egyfajta személyiségtesztet elvégezni, mellyel az otthoni munkavégzés negatív hatásai túlnyomórészt kiküszöbölhetőek lennének. Ugyanakkor azt gondoljuk, hogy a szervezeteknek tudatosan kellene felkészíteniük a munkavállalókat a hibrid, vagy a 100%-os távmunkavégzésre, melyhez a különböző kerekasztalbeszélgetések, workshopok, továbbképzések tökéletes eszközként szolgálhatnának. Azt gondoljuk, hogy az otthoni munkavégzés számos előnnyel járhat mind a munkavállalók számára, és nagyon hatékonyan működhet, ha mindkét fél kellőképpen felkészült, hiszen e típusú munkavégzéshez nagyon nagyfokú pszichés érettségre, önismertetre van szükség. Ezen kívül az a véleményünk, hogy magához a rendszer

kialakításához a szabályok és a keretek lefektetésén túl, a két fél között meglévő bizalmon egy kulcsfontosságú tényező.

További kutatási lehetőségek

Az idei év gazdasági eseményei – energiaválság, hatalmas áremelkedések, magas infláció – ismét átrendezték a szervezetek működési folyamatait és a lakosság mindennapjait. Fontos kérdés a jövőre nézve a megsokszorozódott rezsiárak fényében a munkavállalók és a munkáltatók hozzáállása az otthoni munkavégzéshez. Erre szeretnénk egy lakossági online kérdőíves felmérést lefolytatni a következő év tavaszán. Illetve folytatni szeretnénk az interjúkat, bővítve az egyes esetek számát.

Továbbá érdekes kutatási területnek számíthat a home office szervezeti kultúrára gyakorolt hatásainak vizsgálata. Eredményes lenne Robbins 11 értékdimenzióján keresztül felmérni több szervezetnél a szervezeti kultúra jelenlegi állapotát, ahol többek között az azonosulás, a kontroll, az önállóság, a függetlenség mértékét lehetne vizsgálni, vagy hogy a szervezet számára csak a végeredmény a fontos, vagy a cél eléréhez vezető út is, vagy hogy mennyire tud/akar reagálni a változásokra.

Irodalomjegyzék

- Allen, T. D. (2001): Family-Supportive Work Environments: The Role of Organizational Perceptions. *Journal of Vocational Behavior*, 58(3):414–435.
DOI: <https://doi.org/10.1006/jvbe.2000.1774>
- Bankó Z. (2019). *A távmunka szabályozásának dilemmái*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. https://munkajogilap.hu/wp-content/uploads/ebooks/Lorincz_70.pdf
- Bankó Z.– Berke G. – Kajtár E. – Kiss G. – Kovács E. – Szőke G. L. (2019): *Nagykommentár a munka törvénykönyvéhez* (4.). Wolters Kluwer Kft.
<https://bookline.hu/szerzo/dr--banko-zoltan--dr--berke-gyula--dr--kajtar-edit/12899610?page=1>
- Batt, R. – Valcour, P. M. (2003): Human resources practices as predictors of work-family outcomes and employee turnover. *Industrial Relations: A Journal of Economy & Society*, 42(2):189–220. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-232X.00287>
- de Abreu e Silva, J. – Melo, P. C. (2018): Does home-based telework reduce household total travel? A path analysis using single and two worker British households. *Journal of Transport Geography*, 73, 148–162.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2018.10.009>

- Deloitte Magyarország. (2021): *A digitális munkahely újraindítása*.
<https://www2.deloitte.com/hu/hu/pages/technologia/articles/tech-trends-2021-a-digitalis-munkahely-ujrainditasa.html>
- Dua, A. – Ellingrud, K. – Kirschner, P. – Kwok, A. – Luby, R. – Palter, R. – Pember-ton, S. (2022 June 23): Americans are embracing flexible work—And they want more of it. *McKinsey & Company*.
<https://www.mckinsey.com/industries/real-estate/our-insights/americans-are-embracing-flexible-work-and-they-want-more-of-it>
- Eurostat. (2022): *Rise in EU population working from home*.
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20221108-1>
- EY Magyarország. (2021): *Sokan akár fel is mondanának rugalmas munkavégzés nélkül*. EY Magyarország.
https://www.ey.com/hu_hu/news/2021-press-releases/07/sokan-akar-fel-is-mondananak-rugalmas-munkavegzes-nelkul
- EY Magyarország. (2022): *Nő a munkaerő vándorlás, a munkavállalók 43%-a egy éven belül hajlandó lenne felmondani*.
https://www.ey.com/hu_hu/news/2022-press-releases/05/ey-no-a-munkaero-vandorlas-a-munkavallalok-43-szazaleka-egy-even-belul-felmondana
- Fichman, R. G. – Dos Santos, B. L. – Zheng, Z. (2014): Digital Innovation as a Fundamental and Powerful Concept in the Information Systems Curriculum. *MIS Quarterly*, 38, 329–353. DOI: <https://doi.org/10.25300/MISQ/2014/38.2.01>
- Fleischer T. (2007): *Fenntartható fejlődés: Környezeti, társadalmi és gazdasági tényezők* (Farkas P. & Fóti G., Szerk.; Sz. 1; Szám 1, o. 192–202). MTA Világgazdasági Kutatóintézet – CEU Centre for EU Enlargement Studies.
http://www.vki.hu/~tflischer/PDF/pdf07/fleischer_fe-fejl-kor-tar-gaz-tenyezok_kum07.pdf
- Fleischer T. (2014): A fenntarthatóság fogalmáról. In Knoll I. & Lakatos P. (Szerk.), *Közszolgálat és fenntarthatóság* (o. 9–24). Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
<http://real.mtak.hu/18404/>
- Forgács T. (2009): *A távmunka elmélete és gyakorlati alkalmazásának lehetőségei*. 196.
<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14812/forgacs-tamas-phd-2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Forgács T. (2011): A távmunka elméleti vizsgálata. *Vezetéstudomány – Budapest Management Review*, 42(11), Article 11.
DOI: <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2011.11.05>
- Gajendran, R. S. – Harrison, D. (2007): The good, the bad, and the unknown about telecommuting: Meta-analysis of psychological mediators and individual consequences. *The Journal of applied psychology*.
DOI: <https://doi.org/10.1037/0021-9010.92.6.1524>
- Grzegorzcyk, M. – Mariniello, M. – Nurski, L. – Schraepen, T. (2021): *Blending the physical and virtual: A hybrid model for the future of work* | Bruegel.
<https://www.bruegel.org/2021/06/hybrid-work/>
- Gurchiek, K. (2021): *Hybrid Work Model Likely to Be New Norm in 2021*.

- Herdon, I. (2020): Fontos elhatárolás: Táv munka vagy home office jellemezte a járványügyi veszélyhelyzetet? *ARSBONI*. <http://real.mtak.hu/112646/>
- Hill, E. J. – Jacob, J. I. – Shannon, L. L. – Brennan, R. T. – Blanchard, V. L. – Martingano, G. (2008): Exploring the relationship of workplace flexibility, gender, and life stage to family-to-work conflict, and stress and burnout. *Community, Work & Family*, 11(2):165–181. DOI: <https://doi.org/10.1080/13668800802027564>
- Holmes, T. – Lord, C. – Ellsworth-Krebs, K. (2021): Locking-down instituted practices: Understanding sustainability in the context of ‘domestic’ consumption in the remaking. *Journal of Consumer Culture*, 14695405211039616. DOI: <https://doi.org/10.1177/14695405211039616>
- Ionescu A. (2022): A home office és a szervezeti kultúra egymásra gyakorolt hatásai a magyarországi multinacionális vállalatoknál – Kutatási tervezet. In Obádovics C., Resperger R., & Széles Z. (Szerk.), *Pandémia – fenntartható gazdálkodás – környezettudatosság*. Soproni Egyetem Kiadó. DOI: <https://doi.org/10.35511/978-963-334-411-8>
- Katona J. (2006): *Az innováció értelmezése a 2005. évben kiadott Oslo kézikönyv harmadik kiadása alapján*.
- K&H innovációs index. (2022, augusztus 9): A home office érdekében fejlesztenek a magyar cégek. *IT café*. https://itcafe.hu/hir/home_office_felmeres.html
- KSH. (2020, február 24): *Táv munka és „home office”*. Központi Statisztikai Hivatal. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/tavmunka/index.html>
- KSH. (2021): 20.2.1.22. A 15–74 éves foglalkoztatottak távmunkavégzésének alakulása, háromhavi mozgóátlag. https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0117.html
- Life Training Kft. (2020): *Kérdőív a járványhelyzet miatt otthonról dolgozók munkakörülményeinek felméréséről (23)*. Life Training Kft. https://www.lifetraining.hu/images/cikkkepek/Kerdoiv_eredmenyek.pdf
- Mahler, J. (2012): The Telework Divide: Managerial and Personnel Challenges of Telework. *Review of Public Personnel Administration*, 32(4):407–418. DOI: <https://doi.org/10.1177/0734371X12458127>
- Masuda, A. D. – Poelmans, S. A. Y. – Allen, T. D. – Spector, P. E. – Lapiere, L. M. – Cooper, C. L. – Abarca, N. – Brough, P. – Ferreira, P. – Fraile, G. – Lu, L. – Lu, C.-Q. – Siu, O. L. – O’Driscoll, M. P. – Simoni, A. S. – Shima, S. – Moreno-Velazquez, I. (2012): Flexible Work Arrangements Availability and their Relationship with Work-to-Family Conflict, Job Satisfaction, and Turnover Intentions: A Comparison of Three Country Clusters. *Applied Psychology*, 61(1):1–29. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2011.00453.x>
- MÁV csoport. (2020): *MÁV Home Office felmérés eredményei* (o. 16). MÁV csoport. https://www.mavcsoport.hu/sites/default/files/upload/page/home_osszefoglas_home_office_felmeresrol.pdf

- Messenger, & Gschwind. (2016): *Three generations of Telework: New ICTs and the (R)evolution from Home Office to Virtual Office—Messenger—2016—New Technology, Work and Employment—Wiley Online Library*.
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/ntwe.12073>
- Mt., 2012. évi I. tv. (2012): *2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről—Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye*. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200001.tv>
- Nediari, A. – Roesli, C. – Simanjuntak, P. M. (2021): Preparing post Covid-19 pandemic office design as the new concept of sustainability design. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 729(1):012095.
DOI: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/729/1/012095>
- Notebook.hu. (2021): *A munkavállalók 84%-a a hibrid (home office/iroda) munkavégzés mellett voksol*. <https://www.notebook.hu/blog/home-office-kutatas-2021/>
- Origo. (2022, április 5.): Fenntarthatóbb-e a home office? <https://www.origo.hu/>.
<https://www.origo.hu/tudomany/20220405-otthoni-munkavegzes.html>
- OTP Bank Zrt. (2020): *OTP Bank—Home office-ből jár majd haza a holnap munkavállalója?* <https://www.otpbank.hu/portal/hu/Hirek/HomeOffice>
- Othontérkép Magazin. (2021): *Home-office: Eszünk ágában sincs feladni a megszerzett jogokat!* <https://magazin.othonterkep.hu/2021/03/12/home-office-eszunk-agaban-sincs-feladni-a-megszerzett-jogokat/>
- Pál L. (2018): A szerződéses munkahely meghatározása – a „home office” és a távmunka. *Munkajog*. <https://munkajogilap.hu/a-szerzodeses-munkahely-meghatarozasa-a-home-office-es-a-tavmunka/>
- Profession.hu. (2021): *A világméretű „kísérlet” tanulságai* (o. 46).
<https://www.profession.hu/hrfeed/wp-content/uploads/2022/05/final-hun-smart-work-kiadvany-with-profession-web-upd.pdf>
- PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont. (2020): *PTE_Home Office Felmérés* (o. 17).
PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont.
https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23659/home_office.pdf
- Raišienė, A. G. – Rapuano, V. – Varkulevičiūtė, K. – Stachová, K. (2020): Working from Home – Who Is Happy? A Survey of Lithuania’s Employees during the COVID-19 Quarantine Period. *Sustainability*, 12(13), Article 13.
DOI: <https://doi.org/10.3390/su12135332>
- Ruhrort, L. (2022): Can a rapid mobility transition appear both desirable and achievable? Reflections on the role of competing narratives for socio-technical change and suggestions for a research agenda. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 0(0):1–18.
DOI: <https://doi.org/10.1080/13511610.2022.2057935>
- Sinkó Z. P. (2022). A digitalizáció hatása az atipikus munkavégzésre. A távmunka és a home office szabályozásának irányvonalai. *Erdélyi Jogélet*, III(1), Article 1.
- Szabó M. A. (2022. január 3.): Megérkezett a „home office törvénycsomag” – részletes elemzés a szabályokról. *Adó Online*.
<https://ado.hu/munkaugyek/megerkezett-a-home-office-torvenycsomag-reszletes-elemzes-a-szabalyokrol/>

- Tagliaro, C. – Migliore, A. (2021): “Covid-working”: What to keep and what to leave? Evidence from an Italian company. *Journal of Corporate Real Estate, ahead-of-print*(ahead-of-print). DOI: <https://doi.org/10.1108/JCRE-10-2020-0053>
- Tavares, A. I. (2017): Telework and health effects review. *International Journal of Healthcare*, 3(2), Article 2. DOI: <https://doi.org/10.5430/ijh.v3n2p30>
- Tuzovic, S. – Kabadayi, S. (2021): The influence of social distancing on employee well-being: A conceptual framework and research agenda. *Journal of Service Management*, 32(2):145–160. DOI: <https://doi.org/10.1108/JOSM-05-2020-0140>
- Vilnai-Yavetz, I. – Rafaeli, A. (2021): Workspace Integration and Sustainability: Linking the Symbolic and Social Affordances of the Workspace to Employee Wellbeing. *Sustainability*, 13(21), Article 21. DOI: <https://doi.org/10.3390/su132111985>

A fenntartható fejlődés fogalmának hétköznapi értelmezése és összevetése a tudományos definícióval

The everyday understanding of the concept of sustainable development and comparison with the scientific definition

Kolnhofer-Derecskei Anita¹ – Reicher Regina Zsuzsánna² – Hauber György³ – Majláth Melinda⁴

Absztrakt: A fenntartható fejlődés és az azon alapuló 17 fenntartható fejlődési cél (SDG) megismerése közös érdek, a hétköznapi életben mégsem ismert vagy nem tudatosan kezelt jelenség. A fenntartható fejlődési célok elérésének érdekében folytatott diskurzus során fontos lenne, hogy a fogalom értelmezése hasonló legyen a döntéshozók és az érintettek számára is. Kutatásunkban arra kerestük a választ, hogy a fenntarthatóság három pillére megjelenik-e a szabadon választott definíciókban, és felfedezhetünk-e bizonyos mintázatokat, illetve eltéréseket a megfogalmazásokban. A megkérdezett közel 150 fő válaszait az ENSZ által

¹ Dr. KOLNHOFER-DERECSKEI Anita PhD egyetemi docens [Associate Professor]
(<https://orcid.org/0000-0002-1780-7674>)

Budapesti Gazdasági Egyetem Pénzügyi és Számviteli Kar
[Budapest Business School Faculty of Finance and Accountancy]
(kolnhofer-derecskei.anita@uni-bge.hu)*

² Dr. REICHER Regina Zsuzsánna PhD egyetemi docens [Associate Professor]
(<https://orcid.org/0000-0003-3929-6331>)

Budapesti Gazdasági Egyetem Pénzügyi és Számviteli Kar
[Budapest Business School Faculty of Finance and Accountancy]
(reicher.regina@uni-bge.hu)

³ Dr. HAUBER György PhD főiskolai docens [College Associate Professor]
(<https://orcid.org/0000-0003-2294-8954>)

Budapesti Gazdasági Egyetem Pénzügyi és Számviteli Kar
[Budapest Business School Faculty of Finance and Accountancy]
(hauber.gyorgy@uni-bge.hu)

⁴ Dr. MAJLÁTH Melinda PhD egyetemi docens [Associate Professor]
(<https://orcid.org/0000-0002-3175-875X>)

Budapesti Gazdasági Egyetem Pénzügyi és Számviteli Kar
[Budapest Business School Faculty of Finance and Accountancy]
(majlath.melinda@uni-bge.hu)

is elfogadott tudományos definíció alapján kódoltuk, a válaszokban megjelenő példákat pedig az SDG listához igazítottuk, majd NVivo14 segítségével elemeztük. Elemzésünk egy ponton mutatott eltérést: a nők és a férfiak eltérően értelmezik ezt a jelenséget. Míg a hölgyek válaszaiban a fenntarthatóság környezeti pillére erős, a férfiaknál a gazdasági szempont volt hangsúlyosabb. A társadalmi szempont mindkét nem válaszában megjelent. Tanulmányunkban az elemzések bemutatása mellett kitértünk az eltérés lehetséges okaira és ennek gazdasági jelentőségére is.

Kulcsszavak: *fenntartható fejlődés, fogyasztói vélemény, tartalomelemzés, nemi különbségek*

JEL-kódok: *D12, Q01, J16*

Abstract: Sustainable development and related to that, the 17 sustainable development goals (SDG) are crucial. However, this phenomenon does not seem obvious and well known or consciously addressed in everyday life. In order to achieve sustainability goals, it would be necessary for the interpretation of the concept to be similar for decision-makers and stakeholders. In our research, we looked for the answer to whether the three pillars of sustainability appear in the freely given definitions and whether we can discover certain patterns or differences in the formulations. The answers of the 150 respondents were coded based on the scientific definition accepted by the UN, and the examples appearing in the answers were adapted to the 17 SDGs and then analysed using NVivo14. Our analysis showed a discrepancy at one point: women and men interpreted this phenomenon differently. While the environmental pillar of sustainability is strong in the women's answers, the economic aspect was more emphasised among the men. The social pillar appeared in both genders' answers. In addition to presenting the analyses, we discuss the possible reasons for this divergence and its economic significance, as well.

Keywords: *sustainable development, consumers' opinion, content analysis, gender differences*

JEL Codes: *D12, Q01, J16*

Bevezetés

„A fenntarthatóság az utóbbi 50 év terméke” – fogalmazta meg Réthelyi Miklós, az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságának elnöke a Fenntarthatóság témaköre a felsőoktatásban című tudományos tanácskozás köszöntőjében (Lányi-Kajner, 2019:5). A napjainkban már széleskörűen használt fenntarthatóság, illetve fenntartható fejlődés fogalmak gyökere azonban a XVII-XVIII. századra vezethető vissza. Smith, Ricardo és Malthus gondolatai a gazdaság működésével párhuzamosan az erőforrások szűkösségén keresztül mind a gazdasági mind a népesség határtalan növekedésének megkérdőjelezését fogalmazták meg (Caradonna, 2014). A fogalom bevezetése a politikai és gazdasági döntéshozatalba nemzetközi szinten viszont egyértelműen a Római Klub 1972-es jelentéséhez köthető (Meadows, 1972). Az „A növekedés határai” című, az exponenciális gazdasági és demográfiai növekedés által extrapolált jövőkép komoly vitákat generált, de egyben ráirányította a figyelmet a jelen gazdasági döntések hosszabb időhorizonton okozott következményeire.

A II. világháborút követő jelentős gazdasági növekedés természeti környezetre és ezáltal az egészségre is gyakorolt negatív hatásai a 60-as évektől kezdve komoly kétségeket és kritikákat indukáltak. Fontos publikációk voltak e téren Rachel Carson: *Silent Spring* (1962) című könyve, illetve Ehrlich: *The Population Bomb* (1968) című írása (Purvis et al, 2018). Habár a gazdasági növekedés jellemzően az általános életszínvonal növekedésével járt együtt, azonban ez sem szüntette meg a társadalmi egyenlőtlenségeket, sőt: a globalizáció erősödésével, az egészségügy fejlődésével új társadalmi problémák is megjelentek (társadalmak előregeedése, fenntarthatatlan nyugdíjrendszer, migráció – csak hogy néhányat említsünk).

Ignacy Sachs 1974-es cikkében már egyértelműen megfogalmazza, hogy komplex, egységes keretbe foglalt modell és gondolkodásmód szükséges a problémák megoldásához. „Az erőforrások, az energia, a környezet, a népesség és a fejlődés problémáit nem lehet megfelelően megérteni, hacsak nem vizsgáljuk ezeket egymással összefüggésben; és ez egy egységes fogalmi keretek között történő tervezést jelent” (Sachs, 1974:828). Ezt követően, az általa 1978-ban megalkotott öko-fejlődés (eco-development) fogalma már előfutára volt az 1987-es fenntartható fejlődés fogalmának, ami a mai legáltalánosabban használt definícióvá vált. Sachs sze-

rint az „öko-fejlődés... a társadalmi és gazdasági célok valamint az ökológia-alapú gazdálkodás összehangolását célzó fejlődési megközelítés, a jövő generációival való szolidaritás szellemében”, amely „egy másikfajta minőségi növekedést követel” (Glaeser, 1984:25 – in Purvis–Mao–Robinson, 2017:684) Ebben a definícióban is explicit módon jelenik meg a gazdasági növekedés mennyiségi szemléletű kritikája. Ezt más területek fejlődése is jelezte – például a GDP (vagy a vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP) mint fejlettségi mutató mindenhatóságának megkérdőjelezéseként kialakított új mérőszámok bevezetésének igénye (HDI, NEW). A téma diverzitása és szerteágazó, mindent átható jellege miatt maga a fenntarthatóság fogalma máig erősen vitatott. Márpedig a pontos fogalmi kép hiányában az erre épülő mérés vagy az ezt célzó prevenció is nehezebben indítható el. Kutatásunk célja a szakirodalmi áttekintésen túl, hogy megismerjük a hétköznapi emberek gondolatait, véleményét és feltárjuk, miként határozzák meg a fenntartható fejlődést. Ehhez közel 150 fő választ elemeztük ki kvalitatív technikák segítségével, és vetettük össze a szakirodalmi eredménnyel.

Irodalmi áttekintés

A fenntartható fejlődés fogalma

A mai – mind politikai mind akadémiai téren – széleskörűen használt definíció az 1987-es Brundtland-jelentésből származik. Az „A Közös Jövőnk” címet viselő, 247 oldalas jelentés 172 alkalommal használja a fenntartható fejlődés fogalmát (UN, 1987). Eszerint „az emberiség képes a fejlődést fenntarthatóvá tenni, hogy az megfeleljen a jelen szükségleteinek anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációinak lehetőségét saját szükségleteik kielégítésére” (UN, 1987:15). A jelentés a fenntarthatóság értelmezéséhez magyarázatot is fűz: „*A fenntartható fejlődés fogalma is alkalmaz korlátokat – de nem abszolút korlátokat, hanem a természeti erőforrásokra vonatkozóan a technika jelenlegi szintje és a társadalom által; valamint a bioszféra emberi tevékenységek által okozott hatásainak elnyelő-képességére vonatkozóan. De a technológia és a társadalom irányítható és fejleszthető annak érdekében, hogy a gazdasági növekedés új korszakát hozza el.*” (UN, 1987:15 – saját fordítás)

A definíció szépsége egyrészt az egyszerűségében rejlik, mindenki számára érthető nyelven fogalmazza meg, hogy nem lehet büntetlenül fel-

élni a természet által biztosított, korlátozottan rendelkezésre álló erőforrásokat. Ugyanakkor a kritikája is ebben gyökerezik: a döntéshozók számára a gyakorlati megvalósíthatóság kérdéseiben tág teret hagy. Simonyi és Zsótér (2020) például azt a kérdést teszi fel, hogy a jövőt milyen időhorizonton kell értelmezni: 30, 50 vagy 100 évre? Hány jövőbeli generáció igényeit kell megbecsülni és feltételrendszerben beépíteni a jelen döntéseinél? A szerzőpáros, valamint Redclift (2005) arra is rávilágít, hogy nehéz előre jelezni a jövő generációk szükségleteit, amihez illeszteni kellene a bolygó jövőbeli eltartó-képességét. Az ENSZ dokumentuma azonban elsősorban az alapvető szükségletek kielégítését szorgalmazza, így ezek talán jobban körülírhatók.

A definíció népszerűségének másik oka az lehet, hogy szemben Herman Daly (1977) koncepciójával, mely a nem-növekedést látja a társadalmi és környezeti problémák megoldásának, az ENSZ definíciója nem említi radikális változtatásokat, vagy radikális szemléletváltotatást a növekedés visszafogásának szükségességére vonatkozóan. Ezzel viszont inkább az inkrementális változásokkal történő átmenetnek kedvez, ami könnyebb elfogadást, de nagyobb időhorizontot eredményezhet.

Az ENSZ definíciója két fontos koncepciót nevez meg a definíció értelmezéséhez: (1) a szükségletek alatt elsősorban a szegények alapvető szükségleteit kell érteni, melynek prioritást kell élveznie más szükségletekkel szemben és (2) a technológiai, társadalmi és környezeti korlátok figyelembevételét a jelenlegi és jövőbeli szükségletek kielégítésében (UN, 1987:37). Az első pontban megfogalmazott elvárásról, miszerint az alapvető szükségletek széles körű kielégítésére kellene összpontosítani, kevesebb szó esik, hiszen ez a célkitűzés a fejlett országok pazarló életstílusának visszafogásával járna együtt. Ahogy Daly is állítja, ez vitathatatlanul együtt járna a vagyon és a jövedelmek újraelosztásával (Daly, 2014).

Mindezek mellett komoly kritika is érte a fenntartható fejlődés fogalmát és tartalmát egyaránt, miszerint ez eleve egy oxymoron (Redclift, 2005; Brown, 2015), azaz nem lehet egy korlátos erőforrásokkal rendelkező világban a folyamatos fejlődést növekvő népesség mellett biztosítani.

Magyarországon, Bartus Gábor több munkájában tesz kísérletet a fenntartható fejlődés fogalom eltérő értelmezésének rendszerezésére és a mérhetőségét biztosító indikátorok kiválasztására. Ahogyan ő is kiemeli, az eltérő értelmezés miatt a mérést célzó indikátorkészletek is nagyban különböznek, mert „A fenntartható fejlődés politikáját értelmezési, ope-

racionalizálási és indikálási diverzitás jellemzi.” (Bartus, 2013:842). Bartus a 2013-as munkájában a fenntartható fejlődés fogalmának hat értelmezési dimenzióját rendszerezte. Ezek az alábbiakban összegezhetőek:

1. A fenntartható fejlődés, mint emelt szintű környezetvédelem, azaz (környezetvédelem 2.0), ami hierarchizáltan használja a három pilléres vagy háromdimenziós modellt, mint környezet, társadalom, és gazdaság hármasa. Ezek közül is a környezetvédelem és természetvédelem vonulatára fűzi fel az alapelveit. Ezt a nézetet a következő fejezetben részletesebben is kifejtjük.
2. A fenntartható társadalom, mint kapitalizmuskritika, melyek képviselői a business-as-usual megoldásokkal fordulnak szembe, és a társadalom, valamint a hétköznapi ember életmódjának megváltoztatásában látják a megoldást.
3. A fenntartható fejlődés, mint igazságossági (egyenlőségi) segédelv szerint a nemzedékek közötti igazságosság, valamint a jövő nemzedékének védelme a legfontosabb. *Ezen nézet szerint mindenkinnek egyenlő hozzáférést kell biztosítani az erőforrásokhoz, a jövő nemzedéke számára is megőrizve azt.* Ez a nézet a morális, erkölcsi szempontokat is beépíti már a korábbi értelmezésekbe.
4. A fenntartható fejlődés utópiája ezt tovább emeli, mely szerint a tökéletes társadalomban megvalósul az igazságos hozzáférés a természeti erőforrásokhoz, mellyel harmóniában érhetjük el a boldog életet.
5. A fenntartható fejlődés, mint pragmatikus integrációs eszköz már gyakorlatiasabb, így szélesebben elterjedt nézet, mely az adott társadalom előtt álló kihívásokat, illetve a megoldásra váró problémákat sorakoztatja fel.
6. A fenntartható fejlődés, mint erőforrás gazdálkodás, a főáramú közgazdaságtan klasszikus négy erőforrásán keresztül vezeti le a fenntartható fejlődést és az ökológiai problémákon túl a humán, társadalmi vagy gazdasági tőke problémáit is megemlíti.

Később a szerző kitér rá, hogy a fenntartható fejlődés értelmezésére minden nézet szerint jellemző, a fenti korlátozott erőforrások okozta kihívásokon túl, az időtáv kiterjesztése és a hosszú távú optimalizálás elve (Bartus, 2020).

A fenntarthatóság fogalmával kapcsolatosan fontos megvizsgálni, hogy hány alapvető dimenziót tartalmaz. Purvis és társai (2018) arra is rávilágítanak, hogy már alapvetően a csoportosítás elnevezésében sincs konszenzus: pillér, dimenzió, komponens, aspektus, perspektíva, faktor

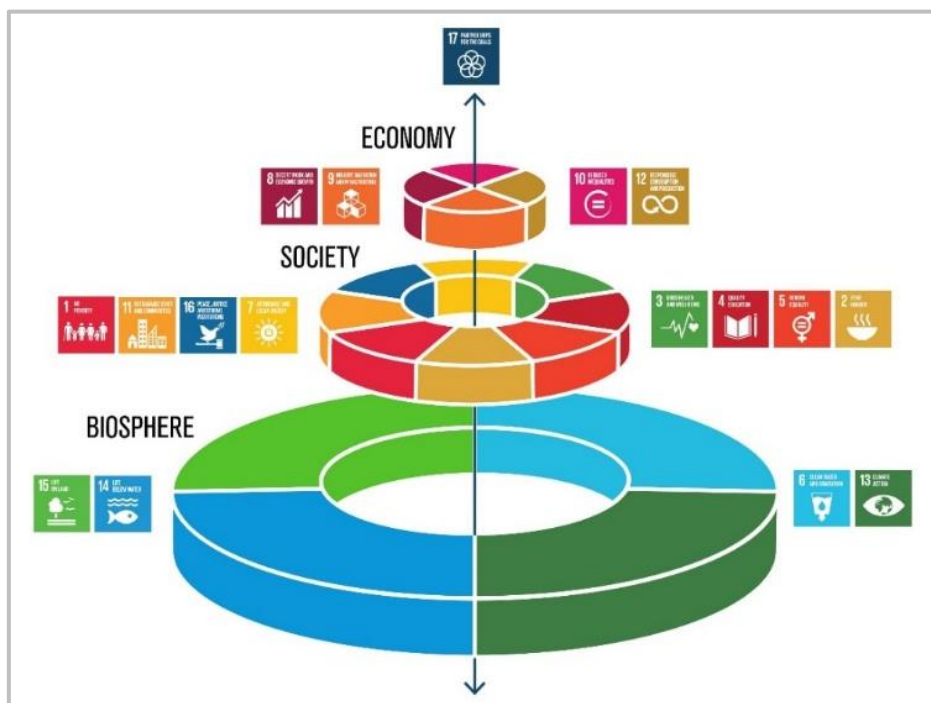
szavak egyaránt megjelennek a szakirodalomban e kérdéskörben. A legelterjedtebb megközelítések 3 pillért neveznek meg (Basiago, 1999; Waas et al., 2011): a gazdasági, a társadalmi és a környezeti pillért. Ezek jellemzően egyenrangú aspektusokként jelennek meg például az ENSZ Riói Jelentésében (UN, 1992), valamint a 2002-es Earth Summit jelentésében is. Megjegyzendő, hogy a meghatározás úgy említi a fenntartható fejlődés három pillérét, mint „kölcsonösen függő és egymást erősítő pillérek”, ezért ezek integrálását szorgalmazza (UN, 2002:8 – in Purvis et al, 2018:686). Néhányan (pl. Basiago, 1998) megkérdőjelezik az ENSZ megfogalmazásában egyértelműen a gazdasági növekedésnek prioritást adó gondolatmenetet, és gazdasági struktúraváltást vagy a hagyományos gazdasági kritériumok alárendelésének szükségességét fogalmazzák meg feladatként.

A fenti három pilléren túl a Brundtland-jelentés külön foglalkozik az intézményi szakadékkal, ami a fenntartható fejlődés megvalósíthatóságának útjában áll (UN, 1987). Jeffrey D. Sachs, amerikai közgazdász, aki 2001 és 2018 között a fenntartható fejlődés célok kidolgozásával kapcsolatosan tanácsadóként dolgozott az ENSZ-nél, négy pilléren nyugvó megközelítést alkalmazott a fenntartható fejlődésre. Négy egymásra épülő, komplex rendszert határoz meg: a globális gazdaságot, a társadalmi rendszereket, az ökológiai rendszert és a politikai kormányzást (Sachs, 2015). Látható, hogy ebben a megközelítésben is négy pillér jelenik meg, szemben a hagyományosan megnevezett hárommal. Az Európai Unió 2019-es „Fenntartható Európa 2030-ra” vitaanyagában szintén 4 dimenziót nevez meg: „A fenntartható fejlődési célok (...) egy jobb világ ütemtervét képezik, és egyben a fenntartható fejlődésről és annak gazdasági, társadalmi, környezetvédelmi és irányítási dimenzióiról szóló nemzetközi együttműködés globális keretét jelentik.” (Európai Unió, 2019:6)

A gyakorlati megvalósíthatóság érdekében már az ENSZ által 2000-ben megfogalmazott, 8 Milleniumi Fejlődési Cél (Millenium Development Goals, MDGs) kijelölte a fenntartható fejlődés érdekében szükséges célkitűzéseket, kiemelt hangsúlyt adva a szegénység elleni küzdelemnek. A dokumentumban meghatározott 15 éves periódusban jelentős sikereket értek el az országok a szegénység csökkentésében, ugyanakkor kritikaként fogalmazható meg, hogy bizonyos országokban hatalmas jövedelmi szakadékok alakultak ki, bizonyos esetekben hiányoztak a célok teljesíté-

sének méréséhez naprakész és teljeskörű adatbázisok, valamint nem vonták be a magánszemélyeket sem a célok kijelölésébe, sem a megoldási folyamatba (Kozma, 2018).

E tapasztalatokra építve az ENSZ 2015-ös Agenda 2030 dokumentuma egyértelműen meghatározza, hogy mely célok elérése révén valósulhat meg a fenntartható fejlődés. A megfogalmazott 17 cél segít konkrét akciókká lefordítani a fenntartható fejlődés szemléletét és az országonként eltérő kondícióknak megfelelően priorizálni azokat. Ennek érdekében 169 célkitűzés és több mint 200 indikátor meghatározása is része az Agenda 2030-nak. Az indikátorok módszertana 2020-ra került volna teljes mértékben kidolgozásra (KSH, 2022). A 17 cél esküvői-torta modellje (1. ábra) mutatja, hogy a célok besorolhatóak a három pillért egymásba ágyazottan mutató rendszerébe.

1. ábra: A fenntartható fejlődés célok esküvői-torta-modellje

Forrás: ENSZ ESCAP (2019): Introduction to the 2030 Agenda and the Interconnectedness of the SDGs

Mivel mind az ENSZ, mind az Európai Unió hivatalos dokumentumai az 1987-es Brundtland jelentésben megfogalmazott fenntartható fejlődés

definícióját használják mind a mai napig, így a jelen kutatás is ezt a definíciót veszi alapul a fogalom hétköznapi ismertségének vizsgálatánál.

A fenntartható fejlődés fogalmának értelmezésbeli különbségei a gyakorlatban

A fenntartható fejlődés céljainak megvalósításához elengedhetetlen a fogalom és a célkitűzések széles körű megismertetése a társadalom minden tagjával: háztartásokkal, vállalatokkal, civil szervezetekkel. Mindhárom szereplőcsoport vonatkozásában felmerülhet a nemek közötti eltérő értelmezés kérdése. A nemek közötti különbség sokféleképpen érezteti a hatását a fenntartható fejlődés fogalmával, illetve céljaival kapcsolatban. Korábbi kutatások rámutattak, hogy a nők általában jobban törődnek más érzéseivel, gondoskodó attitűdjük van és az etikátlan viselkedést is nagyobb arányban érzékelik, mint a férfiak (Westerman et al., 2021). Ezen kívül több tanulmány is feltárta már a női gondolkodás holisztikusabb, míg a férfi gondolkodás logikusabb, racionálisabb voltát (Arachchi–Managi, 2021). A nők jobban törődnek a környezet állapotával és a környezetet érintő témákkal, mint a férfiak (Xiao–McCright, 2015). Így nem meglepő, hogy a gazdasági képzésben részt vevő női hallgatóknál például a környezeti etika is erősebben érvényesült, mint a férfi hallgatóknál (Bergman et al., 2014). Ugyanakkor a társadalmi egyenlőtlenségeket is nagyobb mértékben tapasztalják meg, ami a társadalmi pillérhez kötődő fenntarthatósági célok erősebb preferenciáját feltételezi.

Az egyik legfrissebb kutatás arra vonatkozott, hogy az állampolgárok számára mennyire ismert a fenntartható fejlődés fogalma és céljai. A norvég felmérés szerint (Flottum–Dankel–Skiplé, 2022), a 4046 válaszadónak csak mindössze 12 %-a nem ismerte a célok egyikét sem, ellenben 12% nonszensznek, üres frázisnak, elérhetetlennek gondolta a célkitűzéseket. A férfi válaszadók nagyobb arányban fejeztek ki negatív véleményt a fenntartható fejlődési célokkal kapcsolatban és szignifikánsan kisebb arányban fejeztek ki pozitív véleményt, mint a nők. Az életkori csoportok között is mérhető különbség volt a fenntarthatósági célokra vonatkozó attitűdben: a legfiatalabb korcsoport (1990 után születettek) jelentősen, míg az 1960 és 1989 között születettek kis mértékben pozitívabb attitűdöt mutattak, mint az 1960 előtt született generáció tagjai.

Mivel az ismeretek terjesztésének a fenntarthatósággal összefüggésben is egyik legfontosabb terepe az oktatás, így több tanulmány (Balakhrisnan, et al., 2020; Radzi et al., 2022) is vizsgálta az iskolázottság ösz-

szefüggését a fenntartható fejlődés céljaihoz való viszonyulással és jellemzően pozitív korrelációt találtak az iskolai végzettség és a fenntarthatóság fogalmának ismerete között. James Westerman, Nafees és Jennifer Westerman 2021-es kutatása a fenntartható fejlődés iránti elkötelezettséget a képzési profilok közötti bontásban is vizsgálta. Korábbi eredményeik alapján (Westerman et al., 2012) feltételezték, hogy a gazdasági képzésben részt vevő hallgatók a nárcizmus és önérdék-követés magasabb szintjével, valamint alacsonyabb empatikus készséggel rendelkeznek, és hajlamosabbak kiaknázni a közös erőforrásokat. Bergman és társai (2014) pedig ezen túl a környezeti etika alacsonyabb szintjét és erősebb materializmust mutattak ki a gazdasági képzésben tanulóknál más tudományterületekkel szemben.

Fontos figyelembe venni, hogy a fenntarthatóság fogalmát nemcsak az oktatás keretein belül ismerheti meg a lakosság. A hétköznapi marketing célokra is egyre gyakrabban használják a fenntartható jelzöt termékekkel kapcsolatosan, emiatt a fogalom hétköznapi értelmezése is szorosabban összekötődhet olyan termékcsoportokkal, illetve problémákkal (pl. fenntartható erdőgazdálkodásból származó faanyag (FSC-minősítés; fenntartható/környezetbarát kozmetikumok), amik a cégek marketingakcióiban is kiemelt szerepet kapnak. A fenntarthatósági szóhasználat a termékekkel kapcsolatban például sokkal gyakrabban inkább a természeti környezeti hatások figyelembevételére utal, semmint a gazdasági vagy társadalmi aspektusra - ez utóbbira a gyakorlatban pl. a Fair Trade logo használata utal.

Ezen kívül a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának (CSR) erősödése és annak explicitté tétele a fenntarthatósági jelentéseken keresztül, szintén lehetőséget nyújt arra, hogy a hétköznapi emberek a fenntarthatóság fogalmával. Egyre több cég honlapján érhető el fenntarthatósággal kapcsolatos hírek, ami szintén jelzi, hogy a fogyasztók és befektetők, üzleti partnerek számára is fontosabbá válnak a vállalkozás tevékenységének ezen vetületei is.

A média hatása sem lebecsülendő. A napi hírek vonatkozásában is egyre gyakrabban találkozhat a lakosság a fenntarthatóság fogalmával. A magyar internetes híroldalak közül a második leglátogatottabb az index.hu⁵, amely például az 1999–2014 közötti 16 éves időszakban 756

⁵ <https://rating.gemius.com/hu/tree/14> (letöltve: 2022. 10.17.)

fenntarthatósággal kapcsolatos hírt publikált, 2015 és 2022 közötti 8 éves időszakban viszont már 1176-ot⁶.

A fenntartható fejlődés hétköznapi értelmezésével kapcsolatos vizsgálat további relevanciáját az adja, hogy 2023. szeptembertől vezetnék be a hazai közoktatásba a 9-12. évfolyamosok számára is a fenntartható fejlődés című tárgyat, ami várhatóan pozitívan hat a fenntarthatósági célok megismerésére és megvalósításuk előmozdítására.⁷

Nemek közötti eltérések

Ebben a fejezetben a fenntarthatóság három pillérén keresztül vizsgáljuk a nemek közötti eltéréseket, felvillantva az egyes okokat és problémákat. Végig vezetjük azokat az irányzatokat és nézeteket a fenntartható fejlődéssel kapcsolatban, ahol a nemek közötti eltérés erőteljesen megjelenik.

A feminizmus és a fenntarthatóság témaköre főként a *környezet-, és természetvédelem területén* már az 1970-es évek közepétől jelent meg, amikor is Françoise d'Eaubonne bevezette az ökofeminizmus kifejezést. A francia feminista író a túlnépesedést és a természeti erőforrások pusztulását azonosította a túlélésünket fenyegető két legközvetlenebb veszéllyként. Szélsőséges nézetei szerint, ha az általa elférfiasodottnak nevezett hatalmi rendszer megtörne, a bolygó a női nemben újra zölddé válhatna mindenki számára. Vagyis az ökofeminizmus a nőiesség és a természet szoros harmóniájában gyökerezik. Az ökofeministák nézetei alapján az elnyomás nemcsak a női nemre, hanem a többi élőlényre is kiterjed. Azért harcolnak a környezetvédelemért, mert meglátásuk szerint ugyanaz a rendszer nyomja el jogaikat, mint a természetet. Ez az irányzat azóta is él és még inkább szerteágazó, decentralizált mozgalommá vált. (Mebratu, 1998)

Későbbiekben Plumwood (1993) magyarul is megjelent műveiben, a nő társadalmi és családi szerepén át magyarázza a nők háttérbe szorítását. Nézetei szerint „a nők elnyomása nem okvetlenül magától értetődő, mivel a nők a köz- és a magánéletben egyaránt a háttérben játszanak szerepet: háziasszonyok, ápolónők vagy éppen titkárnők. Munkájukat rendszerint figyelmen kívül hagyják a gazdasági élet, a történelem és a kultúra ered-

⁶ <https://index.hu/24ora/?word=1&pepe=1&tol=1999-01-01&ig=2022-10-17&s=fenntarthat%C3%B3s%C3%A1g> (letöltve: 2022. 10.17.)

⁷ <https://index.hu/belfold/2022/08/05/erettsegi-tantargy-lesz-a-fenntarthatosag/> (letöltve: 2022. 10. 16.)

ményeinek számbavételekor. A nők a hagyományos értelemben vett környezet, vagyis biztosítják a keretet és a feltételeket a férfiak eredményeihez, ám amit tesznek, az önmagában nem minősül eredménynek.” (Plumwood, 1993)

A másik nagy terület, ahol a fenntarthatóság *társadalmi pillére* érhető tetten, a nők egyenjogúsága. Az SDG 5. számú cél kifejezetten a nemek közötti egyenlőséget célozza meg. Kaltenborn és szerzőtársai által szerkesztett kiadvány (2020) egyik fejezete vezet végig a nők egyenjogúságát képviselő ENSZ irányelveken és szervezeteken. A nők egyenjogúsága, különösen az erőszakmentesség, az erőforrásokhoz való teljes körű hozzáférés és a döntéshozatalban való egyenlő részvétel, valamint a nők szerepvállalása, az ENSZ 2030-ig tartó időszakra vonatkozó fenntartható fejlődési menetrend szerves részét képezi. A nemek közötti eltérés talán a legerősebben az oktatás, a munkaerőpiac, valamint a politikai hatalom és a döntéshozatal területén érhető tetten. Bizonyos területeken, mint például Uganda és India Sinha és Bagarukayo kutatásában (2018) a társadalmi és kulturális berendezkedésből adódóan eleve más az SDG célok és a fenntarthatóság ismerete a két nem között, mely különbséget (leszakadást) megfelelő ismeretterjesztés, oktatás által lehetne csökkenteni, ezáltal magát az 5. célt elérni.

Ezekén túl, a nemek közötti bérszakadék és a nemek szerinti családi kötelezettségek nagyban hozzájárulnak a nemek közötti egyenlőtlenségekhez, ami a szegénységet tovább súlyosbíthatja. Világszerte jelentős különbségek mutatkoznak a férfiak és nők egészségi állapota között. Még akkor is, ha a férfiak száma világszerte 62 millióval meghaladja a nőkéét. A nők bizonyos életszakaszokban sokkal inkább kitéttek a különböző egészségügyi kockázatoknak. Valamint sajnos a nők egyharmada világszerte megtapasztalta élete során a fizikai és/vagy szexuális erőszakot. Ahogyan a szerzők írják a nők és férfiak közötti nemükből adódó különbségek nem egyszerű, egyéni döntések eredményei, hanem a világ minden államában a nemek közötti hatalmi viszonyok eredményei (Kaltenborn et al., 2020).

Ennek egyik erős *gazdasági vetülete* a döntési kvóták, vezetői szerepek, fizetések és jövedelmek oldaláról köthető a fenntarthatóság gazdasági pilléréhez. Calabrese és szerzőtársai (2018) is megjegyzik, hogy a felső- és középvezetői pozíciókban foglalkoztatott nők átlagos aránya növekszik, sőt a CSR-ban betöltött vezetői szerepek arányát nézve a nők jelenléte kifejezetten markáns. Mindazonáltal felmerül a kérdés: vajon ez tekinthető-e a megfelelő mutatónak a fenntarthatóság orientált vezetési

megközelítés mérésére? Eredményeik szerint ugyanis, a CSR-menedzserek női aránya nem kapcsolódik közvetlenül a fenntartható vállalatokhoz. A nők főként a „puha” vezetői pozíciókat töltötték be, mint például a humán erőforrás, a reklám és a vállalati társadalmi felelősségvállalás, döntési jogkörük és hatáskörük mégis korlátozott ezekben a szerepekben.

Pedig szerepük által jobban figyelnek a vállalatok társadalmi érzékenységét befolyásoló társadalmi kérdésekre. Ahogyan írják, a női karizmatikus vezetés „képes előmozdítani a kulturális átorientálódást, felértékelni az emberséget, a kapcsolatokat és a közösséget, megvan bennük a „meghallgatás” képessége és az igények és elvárások értelmezése, a kapcsolatépítés képessége” (Calebrese et al., 2018). Megállapításaik fényében a politikai döntéshozóknak a nők üzleti jelenlétét olyan potenciális előnyök forrásaként kellene kezelni, ami túlmutat a vállalatok rövidtávon vett magasabb nyereségességén.

Azonban olyan kutatást, ami kifejezetten a fenntarthatóság eltérő értelmezését venné górcső alá, nem találtunk a szakirodalmi kutatásaink során. Sőt Widegren és Sand (2021) felhívja a figyelmet arra, hogy kevés olyan kutatás van, ami az SDG célokkal kapcsolatos fenntarthatósági kérdésekben a nemi eltéréseket vizsgálná. Holott ez különösen fontos lenne a négy, gyakorlatilag nemek szempontjából „vak célok”, mint az SDG 12, SDG 13, SDG 14 és SDG 15 esetében. Az eredményeink arra engednek következtetni, hogy vannak célok, melyek a nemek szempontjából valóban nem mutatnak különbséget, mint például az SDG 12 cél, ami mindkét nem definíciójában elsőként jelent meg, míg más célok rangsorolásában vagy értelmezésében jelentős eltérések mutatkozhatnak. Így a későbbi kutatásaink során kifejezetten ezt fogjuk vizsgálni. Hiszen ahogyan Arachchi és Managi (2021) is kiemeli, a két nem gondolkodásmódjának integrálása előnyös lenne a fenntarthatósággal kapcsolatos döntéshozatali folyamat során is.

Amennyiben részletesebben vizsgáljuk a fenntarthatóság három pillérét, megállapíthatjuk, hogy több kutatás is foglalkozott már ezeknek a témaköröknek a nemek közötti különbségeivel. Bain és szerzőtársai (2019) 12 (fejlődő és fejlett) országban vizsgálták a 2134 fős mintán, hogy a lakosság számára mit jelentenek a fenntartható fejlődés céljai. Kutatásuk az előre definiált három pillér vonatkozásában vizsgálta, hogy a megkérdezettek a 17 SDG célt melyik pillér alá sorolják és ez alapján készítették el a válaszadókra jellemző mentális térképeket. Az eredmények azt mutatták, hogy bár nincs egyetlen általános fenntarthatósági besorolási logika, érzékelhető

feszültséget tapasztaltak a célok között az egyes országokban, így fontosnak tartották az ország-specifikus vizsgálatokat. A domináns mentális térkép az elsődleges feszültséget a környezeti és társadalmi célok között tárta fel, tehát a válaszadók úgy gondolják, hogy a természeti környezet védelme prioritást élvez a társadalmi célok megvalósításához képest, míg a gazdasági pillér pedig ezekhez képest nagyjából független elemként társul. Ez a mentális térkép mindegyik országban, de különösen Oroszországban, USA-ban volt domináns, Kínában és Franciaországban pedig kevésbé. A demográfiai változók tekintetében ez a mentális térkép a fiatalabb, nő nemű és nem vallásos válaszadók esetében volt jellemzőbb.

További számos kutatás foglalkozik a fenntartható fejlődés értelmezésének nemek közötti különbségével, ám ezek jelentős többsége a fenntarthatóság csak egy-egy elemét, szeletét vizsgálja. Lee, Park és Han (2013) a lakossági fogyasztók hozzáállásának és viselkedésének azonosítását végezte el az energiahatékony világítás bevezetésével kapcsolatban. Xiao és Hong (2010) tanulmányában a nemek közötti különbségeket vizsgálta Kínában a környezetorientált viselkedés, a környezeti ismeretek, valamint a környezetért való aggodalom terén. Du és Pan (2022) tanulmányának célja az volt, hogy feltárják a nemek közötti különbségeket az egyetemi hallgatók energiatakarékos viselkedésében. Miralles-Guasch, Martínez és Marquet (2016) szerint a nemek alapvető változót jelentenek a közlekedés fenntarthatóságának megértésében. A nők mobilitási szokásait olyan értékes tényezőnek tekintik, amelyek jelentősen befolyásolhatják a közpolitikát a fenntarthatóbb mobilitási minták előmozdításának érdekében. Bloodhart és Swim (2020) szerint a nemek közötti különbségek fontos szerepet töltenek be a fenntartható fogyasztással kapcsolatos közpolitikák kialakításában. Véleményük szerint nem csak a fenntartható fogyasztás mennyisége és típusa tekintetében alakulnak ki nemi különbségek, hanem a nemi sztereotípiák és normák is hatással vannak arra, ahogy a férfiak és nők gondolkodnak az adott területről. Shrestha és szerzőtársai (2020) szerint az energiahatékony és energiatakarékos döntő szerepet játszik a tiszta környezet elérésében, és előnyöket is jelent az érdekelt felek, azon belül is a háztartások számára. Pusztán a viselkedés megváltoztatásával jelentős javulás érhető el. Ugyanakkor a valódi energiafelhasználók nem rendelkeznek megfelelő műszaki, energetikai ismeretekkel és nem megfelelő szintű a tudatos viselkedésük sem. Az országok jelentős hányadában a nők aktívabban vesznek részt az energiaigényes háztartási munkákban, de az energiafelhasználással kapcsolatos döntésekben

jóval kevésbé. 2021-ben ugyancsak ezek a szerzők az energiatakarékos-sággal és energia-gazdálkodással kapcsolatos szakirodalom szisztematikus áttekintését hajtották végre, amelyben a nemi szempontok fontosságát hangsúlyozták a háztartások energiatakarékos viselkedésében és a fenntarthatóságot szolgáló energiaátállásban (Shresta et al., 2021) Ugyancsak az energiaellátással kapcsolatos gondolkodásban mutatott ki eltérést a két nem között Arachchi and Managi (2021), akik szerint a nők a legtöbb ország esetében nagyobb aggodalmat mutatnak az energiaellátás fenntarthatóságának fontossága iránt, mint a férfiak. Ugyanakkor a férfi gondolkodás logikusabb, a férfiak jobban tájékozottak az energiaellátás fenntarthatóságával kapcsolatban, mint a nők. Empirikus kutatásunk során mi is szignifikáns eltéréseket találtunk, aközött ahogyan a két nem definiálja, illetve értelmezi a fenntartható fejlődés fogalmát.

Alkalmazott módszerek

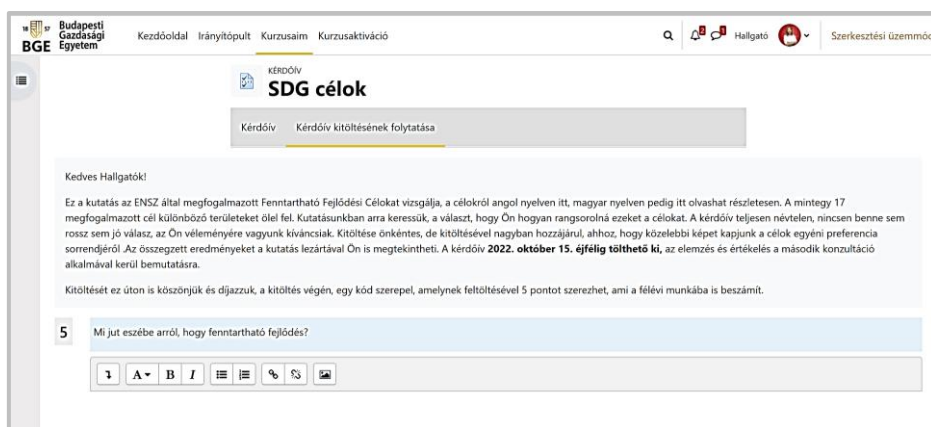
Minta és populáció

Kutatási kérdésünk arra vonatkozott hogyan fogalmazzák meg a fenntartható fejlődést a hétköznapi élet szereplői, mit is jelent számukra ez a fogalom, hogyan írják le ezt a „jelenséget”. A hallgatói mintaválasztás kényelmi mintának tűnhet, azonban a célsokaság, mint egyetemi hallgatók indokoltan kerültek a figyelmünk központjába. Ahogyan Günther és szerzőtársai (2022) is kiemeli, az oktatás a fenntartható fejlődésért (Education for Sustainable Development vagy ESD) a globális fenntartható fejlődés elérésének egyik kulcselemévé vált. Ahhoz, hogy a jövő szakemberei 21. század kihívásainak társadalmi, környezeti és gazdasági szinten is meg tudjanak felelni, az egyetemek feladata, hogy hallgatóit képessé tegye a fenntartható, jövőorientált gondolkodásra és cselekvésre. Ennek érdekében nem csupán az ismereteket kell átadnunk, hanem a fenntarthatósági kompetenciákat is fejlesztenünk kell. Mindezek azonban csakis akkor valósíthatóak meg, ha megfelelő ismeretekkel rendelkezünk a célcsoport fogalomhasználatáról és prekoncepcióiról.

Az általunk választott célcsoport tagjai az alapképzésen végzés előtt álló egyetemi hallgatók. Ők ugyanis már több tantárgyban találkozhattak a fenntarthatóság fogalmával, valamint élet-, és munkatapasztalatuk által feltételezhetően a gyakorlathoz tudják kapcsolni a tananyagban megjelenő fenntartható fejlődés jelenségét. Jóllehet a mintavétel során töreked-

tünk a tudományos elveknek megfeleltetni a mintavételi keretet, de min-tánk csupán a BGE PSZK levelező tagozaton végző hallgatók sokaságára nézve tekinthető reprezentatívnak.

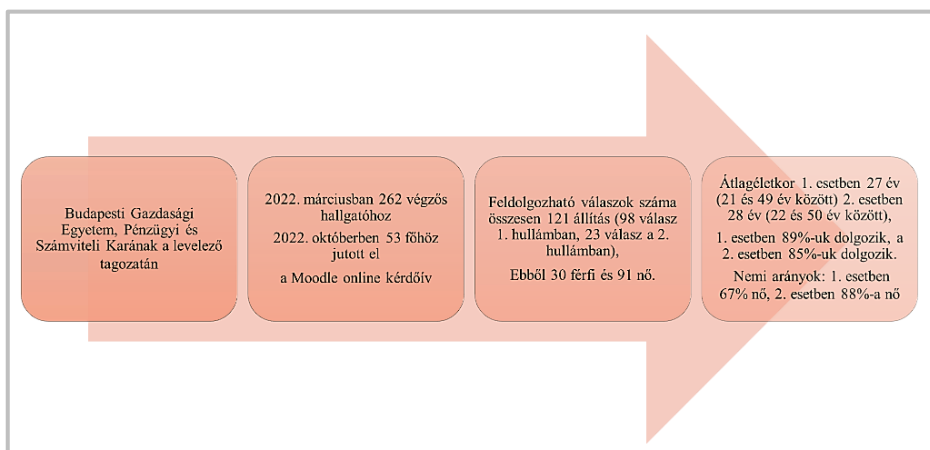
Kutatásunk két szakaszban zajlott, mindkét esetben a Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Karának levelező tagozatán. Az alapképzésében tanuló összes hallgatóhoz eljuttattuk ugyanazt a kérdőívet. 2022 márciusában 262 végzős hallgatóhoz, míg 2022 októberében 53 főhöz jutott el a Moodle online kérdőív, melynek egyik nyitott kérdését kvalitatív technikával elemeztük ebben a cikkben. A Moodle oktatási felületén elkészített és megosztott kérdőív ebben a kutatásban elemzett kérdésének képernyőkivágását a 2. ábra mutatja.

2. ábra: Képernyőkivágás a Moodle kérdőívből

Forrás: Saját szerkesztés

A résztvevők hozzájárultak válaszaik feldolgozásához, melyet önként és névtelenül adtak meg. A feldolgozható válaszok számát összesen 121 állítás képezte (98 állítás az első hullámban és 23 a második hullámban). Az elemzett minta az alábbiakkal jellemezhető (3. ábra): az átlagéletkor 1. esetben 27 év (21 és 49 év között) 2. esetben 28 év (22 és 50 év között). A válaszadók közül 1. esetben 89%-uk dolgozik, a 2. esetben 85%-uk. Nemi arányokat tekintve összesen 30 férfi és 91 nő állítását elemeztük, ami az alábbiak szerint oszlott meg 1. esetben 67% nő, 2. esetben 88%-a nő.

3. ábra: Mintabemutatása és a kutatás összegzése

Forrás: Saját szerkesztés

Az adatok, jelen esetben a válaszok, importálása után, rendeztük, szűrtük azokat, a gépelési, valamint egyéb hibákat javítottuk, majd a kódolás két nagy fázisban zajlott. Első körben az automatikus szövegbányászathoz szövegsűrítő és szógyakoriság elemző technikákat alkalmaztunk, majd a második fázisban az értő tartalomelemzéshez, a szöveg tanulmányozása után összeállítottuk a kódtáblát. Ennek részletezése a következő fejezetben kerül bemutatásra.

Elemzési egységek és kutatási kérdéseink

Kutatásaink során az 1987-es Brundtland jelentésben szereplő fenntarthatóság definíciójának magyar fordításából indultunk ki. Elsődleges célunk volt a megkérdezettek által adott válaszokat összehasonlítani az eredeti definícióval. Így az eredeti definícióban kiemelt kifejezések közvetlenül is belekerültek a kódtáblába (1), ezek a következők: „(a)z emberiség képes a fejlődést fenntarthatóvá tenni, hogy az megfeleljen a **jelen szükségleteinek** anélkül, hogy veszélyeztetné a **jövő generációinak** lehetőségét saját szükségleteik kielégítésére”. Ezen kívül, a szakirodalmi kutatásainkra és az előzetes nyílt kódolásra alapozottan az alábbiakat vizsgáltuk: (2) mi az a fő gondolat vagy jelenség, amin a megfogalmazás alapul, (3) megjelenik-e benne az erőforrás kifejezés vagy annak szinonimája; (4) ad-e megoldást a válaszában (5) véleményezi-e, ha igen milyen véleménnyel van; (6) felfedezhető-e benne valamelyik SDG cél. Ez alapján összeállítottuk az elemzéshez használt kódtáblát, az *1. táblázat* szerint.

1. táblázat: Kódtábla

Fő kód neve	Alkód neve	Értelmezése	Példa	Alkalmazott mérési skála
Jelenség		Mi az a fő gondolati ív vagy jelenség, amire a definíciót felfűzi a válaszadó?	Alkalmazkodás „A fenntartható fejlődés számomra az állandó változáshoz való alkalmazkodás, a folyamatosan fejlődő és változó világ lépéstartása” (Nő, 9. válaszadó) Folyamat „Egy olyan folyamat, amely során a környezet és annak forrásait nem elhasználva, hanem fenntartva érünk el pozitív változásokat.” (Férfi, 5. válaszadó)	Névtelen, a kódoló megítélése szerint emeli ki.
Erőforrás megjelenik-e		Megjelenik-e az erőforrás kifejezés? Említ-e erőforrást a válaszadó?	„Az, hogy olyan fejlesztések történjenek, amik hosszútávon segítik a gazdasági növekedést, illetve a befektetett erőforrások megtérülése is biztosított.” (Férfi, 19. válaszadó)	Alternatív - megjelenik (1) vagy nem jelenik meg (0).
Hosszútáv megjelenik-e		Megjelenik-e a hosszútávú gondolkodás? Pl. jövő.	„Olyan fejlődés, akár több terület érintőleg is, amely a fejlődés következményével nem jár rombolással, károkozással, hosszantartóan pozitív hozadéka van a társadalomra, a bolygóra amellet, hogy nem okoz negatív hatást.” (Nő, 24. válaszadó)	
Megfelelés az eredeti definíciónak	szükséglet		„kielégíti a mostani szükségleteinket” (Férfi, 14. válaszadó)	
	jelen	Az eredeti definícióból kiemelt kifejezések megjelennek-e? „Az emberiség képes a fejlődést fenntarthatóvá tenni, hogy az megfeleljen a jelen szükségleteinek anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációinak lehetőségét saját szükségleteik kielégítésére” (UN, 1987:15)	„Fenntartható fejlődés a jelenben IS megadja a szükségleteinket, viszont a következő generáció szükségleteit IS figyelembe veszi.” (Nő, 3. válaszadó)	
	jövő		„Egy olyan jövő, amelyben a profit érdekek végre háttérbe szorulnak, és a tömegtermelés, és az emberek mohó fogyasztása nem zsigereli ki a földet.” (Férfi, 27. válaszadó)	
	generáció		„Olyan mértékű és gyorsaságú fejlődés kivitelezése, amellyel nem veszélyeztetjük a következő generációk jövőbeni életkörülményeit és életkörülményét.” (Nő, 13. válaszadó)	
Ad-e megoldást?		Ad-e bármilyen megoldást a válaszadó?	„Újrahasznosított tárgyak. Takarékoság.” (Nő, 70. válaszadó) „A gazdasági növekedés mellett környezetvédelmi szempontok figyelembevétele. Energia-takarékosság. Környezetvédelem.” (Férfi, 16. válaszadó)	Névtelen, a kódoló megítélése szerint emeli ki.

Főkód neve	Alkód neve	Értelmezése	Példa	Alkalmazott mérési skála
Véleményezi-e?		Van-e véleménye? Érzellem kapcsolódik-e hozzá?	„Egy hosszútávon fenntartható pozitív jellegű változás, adaptáció.” (Férfi, 1. válaszadó)	Névleges, a kódoló meg-látása szerint emeli ki.
Benne van-e valamelyik pillér?	gazdaság	A szakirodalomban megadott három pillér valamelyike megjelenik-e?	„Az, hogy olyan fejlesztések történjenek, amik hosszútávon segítik a gazdasági növekedést, illetve a befektetett erőforrások megtérülése is biztosított.” (Férfi, 19. válaszadó)	Alternatív - megjelenik (1) vagy nem jelenik meg (0).
	társadalom		„Olyan fejlődés, akár több területet érintőleg is, amely a fejlődés következményével nem jár rombolással, károkozással, hosszantartóan pozitív hozzájárulást a társadalomra, a bolygóra amellett, hogy nem okoz negatív hatást.” (Nő, 24. válaszadó)	
	környezet		„Ami a legelőször eszembe jutott a fenntartható fejlődés kapcsán az hogy olyan mértékben fejlődjön a világ amilyen mértékben a környezet is fejlődni tud.” (Nő, 40. válaszadó)	
Célszám SDG17		Köthető-e az 17 SDG cél valamelyikéhez?	SDG 6. 7. 13. célok „környezetvédelem, természeti erőforrások pazarlása, ivóvízhiány, globális felmelegedés, túlnépesedés” (Nő, 88. válaszadó)	Névleges, a kódoló meg-látása szerint sorolja be.

Forrás: Saját szerkesztés

A kódolás során Excelt, NVivot és online ingyenes szövegbányász szoftvereket használtunk. A kódolást két szakértő végezte egymástól függetlenül a szakirodalomra alapozott kódrendszer alapján folytatott egyeztetés után. A két kódoló egymástól való függetlenségét (intercoder reliability) biztosította a párhuzamosan végzett független munka, majd a kapott eredmények egymásnak való megfeleltetése, ún. ellenőrző szakértői kódolással.

Mivel az egyes kódok gyakoriságát számosítottuk, az összehasonlításhoz egyszerű aránytesztelést végeztünk, ezzel vizsgálva a két nemre végzett kódolások eredményeinek válaszarányai közötti esetleges szigni-

fikáns eltéréseket. Habár több jellemző alapján is elvégeztük az összehasonlításokat (életkor, dolgozik-e), de csakis a nemek esetében találtunk olyan eltérést, melyet érdemes közelebbről is megvizsgálni.

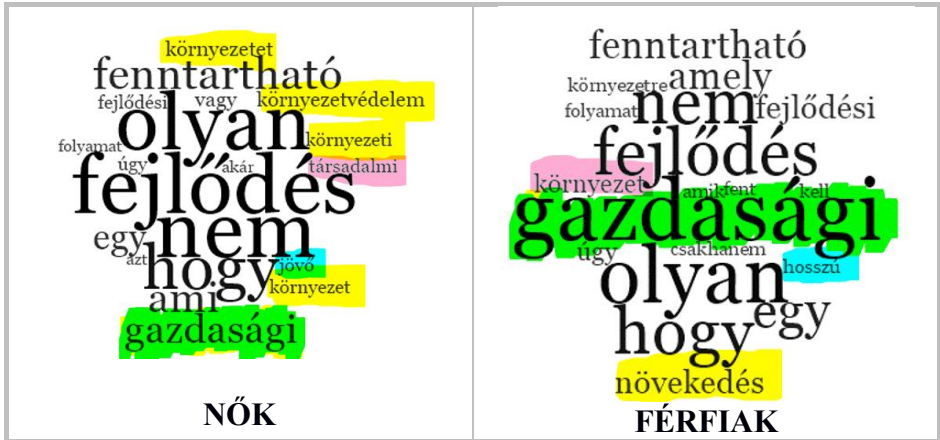
Kutatási eredmények

Az automatikus kódoláshoz és szövegbányászathoz (vagyis értő elemzés itt még nem történt), szövegsűrítő szoftvert használtunk. Ezek az alkalmazások a leggyakoribb kifejezéseket és szavak közötti együttjárásokat elemezve választják ki és sűrítik azokat a mondatokat, amelyek a leginkább reprezentálják a teljes szöveget. Három szinten végeztük el ezt a sűrítést:

1. A teljes mintára: *„Környezetvédelem- a gazdasági környezet és szabályozás olyan irányba alakítása, hogy a gazdasági szereplőknek is érdeke legyen a növekedés és a fenntarthatóság egyensúlyában működni. Egy olyan jövő, amelyben a profit érdekek végre háttérbe szorulnak, és a tömegtermelés, és az emberek mohó fogyasztása nem zsigereli ki a földet.”*
2. A hölgyek esetében *„Számomra a fenntartható fejlődés azt jelenti, hogy bármilyen terület, mely az emberek érdekeit szolgálja, csak úgy fejlődne és terjeszkedne, hogy a környezethez és a természethez alkalmazkodik, sőt akár támogatja/segíti, de mindenképpen védelmezi és fenntartja... 3 nagy csoportra gondolok, az egyik a társadalmi fejlődés, mely lehet jó és rossz, továbbá a gazdasági fejlődés, mely lehet nagyvonalú és élhető, valamint a környezetvédelem, ami szintén lehet élhető és tűrhető.”*
3. Valamint az urak mintájára *„A fenntartható fejlődés egy oximoron, mivel az emberiség jelenlegi gazdasági fejlődési modellje növekedés-és nem egyensúlyorientált és a rendelkezésünkre álló véges erőforrásokból nem lehet a végtelenségig fenntartani a növekedés-orientált fejlődést... Egy olyan jövő, amelyben a profit érdekek végre háttérbe szorulnak, és a tömegtermelés, és az emberek mohó fogyasztása nem zsigereli ki a földet.”*

Érdekes megfigyelni a nők és a férfiak eltérő nyelvhasználatát, a nők inkább a véleményüket fogalmazzák meg első szám első személyben, míg az urak szakszavakat választanak és passzív formában fejezik ki magukat. Ebben a körben nem vizsgáltuk, hogy történt-e internetes letöltés vagy közvetlen szöveg átmásolása a válaszok közé.

Az eltérő nyelvhasználatot a szószám, a leggyakoribb szavak és szókapcsolatok vizsgálata is alátámasztotta. A nők esetében 1858 szó, vagyis átlagosan 20,41 szó per válaszadó, a férfiaknál 561 szó, vagyis átlagosan 18,7 szó per válaszadó volt jellemző. A leggyakrabban használt kifejezéseket a 4. ábrán vetjük össze kiemelve az eltéréseket.

4. ábra: Húsz minimum 3 karakter hosszú leggyakoribb kifejezés

Forrás: Saját szerkesztés

Jóllehet az eredmények között az *olyan*, illetve, *hogy* kifejezések is nagy számban szerepelnek, mégis fontosnak tartottuk ezeket is szerepeltetni, mert ezzel a mondatszerkezetek és gondolati ív logikája vázolható fel. Ezek közül a *nem* tagadószt emeljük ki, és vizsgáljuk meg közelebbről a későbbiekben. Míg a nőknél a leggyakoribb szó a *fejlesztés* (ez érthető hiszen a definíció része) mintegy 39 alkalommal használtak, de ugyanennyiszor szerepelt a *nem* tagadószt is. Gyakran használták még a környezet kifejezést. A jelenséget mérő kódnál, a kódolók az életmód, módszer, erőfeszítés, újrahasznosítás, környezetvédelem, kizsákmányolás, alkalmazkodás vonulatokat vélték felfedezni a női válaszokban. A férfiak esetében a leggyakoribb szó – *gazdasági* – említése 13 alkalommal történt, valamint a *nem* tagadószt 10 alkalommal. A jelenség kódba a gazdaság, stratégia, megtérülés, gyarapodás, munka, szükségletkielégítés kifejezések használata került. Ez utóbbi, vagyis a jelenség vizsgálata, szolgálta egyben a nyílt kódolást is, amikor a szöveg első olvasata során a kutatók kiemelik azt a kifejezést, vagy gondolatot, amire az értelmezés felfűzhető.

Ezek után a tematikus elemzés vagy zárt kódolás következett. Itt már a kódtábla alapján történt a tartalomelemzés, melynek összevetését a 2. táblázat mutatja.

2. táblázat: A két nem válaszainak kódolása alapján összeállított gyakoriság tábla

	Férfiak		Nők		Van-e szignifikáns eltérés?		
Erőforrás megjelenik-e	7	23,33%	21	23,08%		nem	
Hosszútáv megjelenik-e	8	26,67%	44	48,35%	p=0.001543	igen	
Megfelelés az erede- zeti definíciónak	szükséglet	7	23,33%	19	20,88%		nem
	jelen	5	16,67%	23	25,27%	p=0.1352	nem
	jövő	10	33,33%	27	29,67%		nem
	generáció	4	13,33%	12	13,19%		nem
Ad-e megoldást?	8	26,67%	14	15,38%	p=0.0501	igen*	
Véleményezi-e?	6	20,00%	1	0,01%	p=2.428e-06*	igen	
Benne van-e vala- melyik pillér?	gazdaság	14	46,67%	24	26,37%	p=0.002871	igen
	társadalom	9	30,00%	18	19,78%	p=0.09465	igen*
	környezet	17	56,67%	61	67,03%	p=0.1315	nem
igen* 0.1 szignifikancia szint mellett igen 0.05 szignifikancia szint mellett *Kódolási hiba lehet, nem egyértelmű a kódtábla							

Forrás: Saját szerkesztés

A hipotézisvizsgálat során RStudio-val futtattuk le az arányok tesztelését, az egyes értékek az eredmények p-értékét mutatják. Egy esetben fedtünk fel kódolási hibát, ami a kvalitatív technikák esetében előfordulhat, ugyanis a két kódolást végző kutató kódolása itt eltért egymástól, ezzel azon kód érvényességét (tartalmi validitását) megkérdőjelezve.

Az eredmények alapján a nők válaszaiban a hosszútávú szemlélet erősen jelen van, míg a férfiak szeretnének egyből megoldást is kínálni a problémára. Érdekes módon a három pillér besorolásánál az elvártakkal ellentétben a természeti, környezeti pillér nem a nők válaszaiban jelent meg gyakrabban.

Érdekes megvizsgálni a tagadást, hiszen a *nem* tagadás vagy néhol tiltó kifejezést mindkét nem gyakran használta. A *nem* kifejezés köré ún. szófa rajzolható, melynek segítségével megismerhető, hogy mire vonatkozott a tiltás vagy tagadás. Az 5. ábra a nemektől függetlenül a teljes minta szövegét mutatja, és rózsaszínnel kiemelésre kerültek negatív (káros) értelmezésű, elkerülendő vagy tiltást kifejező gondolatok és sárgával

a védelmező gondolatok, vagyis mit veszíthetünk azáltal, ha a fenntarthatóságot nem tartjuk szem előtt.

5. ábra: A nem tagadószó szófája

Forrás: Saját szerkesztés

Arra vonatkozóan, hogy mi lehet a megoldás, a 6. ábra szemlélteti. Itt az ugyanezen nevű kódmappába sorolt gondolatok szógyakoriságát vizsgáltuk (nemtől függetlenül), mely alapján összeállítható a leggyakoribb minimum három betű hosszúságú kifejezések szófelhője, ahol a szavak mérete arányos a megjelenés gyakoriságával.

6. ábra: Húsz minimum 3 karakter hosszú leggyakoribb kifejezés, teljes mintára vetítve

Forrás: Saját szerkesztés

Ez alapján látható, hogy az újrahasznosításra vagy bizonyos anyagok helyettesítésére, valamint a kevesebb fogyasztásra vonatkozó javaslatok szerepelnek javaslatként.

Végül az ENSZ által megfogalmazott Fenntartható Fejlődési Célok beazonosítása következett. Az előző fejezetekben már említett SDG 17 célok (KSH fordítás) az alábbiak:

1. A szegénység felszámolása; 2. Az éhezés megszüntetése; 3. Egészség és jólét; 4. Minőségi oktatás; 5. Nemek közötti egyenlőség; 6. Tiszta víz, alapvető köztisztaság; 7. Megfizethető és tiszta energia; 8. Tisztességes munka és gazdasági növekedés; 9. Ipar, innováció és infrastruktúra; 10. Egyenlőtlenségek csökkentése;	11. Fenntartható városok és közösségek; 12. Felelős fogyasztás és termelés; 13. Fellépés az éghajlatváltozás ellen; 14. Óceánok és tengerek védelme; 15. Szárazföldi ökoszisztémák védelme; 16. Béke, igazság és erős intézmények; 17. Partnerség a célok eléréséért

Ha a kódolás során ezen célok bármelyikét felfedezhettük a válaszban, akkor annak célszámát hozzárendeltük ahhoz. Az eredményeink alapján a férfiaknál első helyen a 12., második helyen a 9. és harmadik helyen a 8. célszám jelent meg leggyakrabban. A nőknél az első a 12., majd a 7., harmadik helyen pedig ugyancsak a 9. célszám szerepelt. Ami érdekes, hogy a férfiaknál a 7. célszám meg sem jelent, illetve a nőknél negyedik leggyakrabban szereplő 10. célszám is hiányzik a férfiaknál.

Konklúzió és diszkusszió

Eredményeink azt mutatják, hogy a két nem fogalomhasználata, és preferenciarendszere, valamint prioritásai, a fenntarthatóság témakörében eltérnek; ennek számos oka lehet. Elsőként felmerül a kérdés, vajon a nézet, mely szerint a nők érdekeltebbek a természet-, és környezetvédelemben csupán ezen nézetekből táplálkozó sztereotípiája vagy valós tény? Eredményeink szerint az adott válaszok automatikus kódolásában valóban gyakrabban szerepelt a környezet kifejezés, de az értő tartalomelemzés már nem támasztotta ezt alá. Ugyanakkor, ahogyan a kutatási eredményeink is alátámasztják, az EU-ban alkalmazott női kvóták segíthetnek abban, hogy a természeti környezet védelme, a hosszabb időhorizonton való gondolkodás, a társadalmi igazságosság céljai nagyobb súlyt kapjanak a döntéshozatalban.

Végezetül, nemtől függetlenül, a fenntartható fejlődésre nevelés (Education for Sustainable Development vagy ESD) koncepciójára szeretnénk röviden kitérni. Ennek célja a fenntarthatóságot elősegítő és ösztönző oktatási rendszerek szisztematikus megértése és megváltoztatása az oktatásban. Ahogyan már a mintaválasztás során utaltunk rá, a megfelelő ESD irányhoz elengedhetetlen a hallgatói gondolkodás megismerése. A nemek közötti fent bemutatott eltéréseket az oktatásba is érdemes beépíteni, és ennek a folyamatnak nagyon az elején járunk. Zguir (2021) és munkatársai kiemelik, hogy az SDG-k és a fenntarthatóság állami oktatásba való integrálása és az erre alapozott stratégiai megközelítés még mindig alul reprezentált. Isenmann (2020) és munkatársai német egyetemeken példáin mutatják meg jó gyakorlatoknak a lehetséges (ahogyan ők nevezik) morfológiai dobozba való rendszerezését, vagyis ESD egyetemi tantervekben való megvalósításának lehetőségeit egy átfogó rendszerben. A módszer egy több dimenziós holisztikus megközelítés, melyet az egyetemek használhatnak ahhoz, hogy megtalálják egyedi profiljukat, és megfelelő módszereket dolgozzanak ki

az ESD megvalósítására. Az összetett technikák előkészítésének jelentős eleme a megfelelő nyelvi elemek megtalálása, valamint arra alapot adó pontos és szakszerű megfogalmazás, kutatásunk ehhez nyújthat kiinduló pontot.

A fenntarthatóság mindannyiunk érdeke, melyet közös összefogással, és ahogyan Bartus kiemeli, a fenntarthatóság politikájával érhetjük el. „A fenntarthatóság politikája így azt az intézményes cselekvést – tulajdonképpen azt a tudatos önkorlátozást – jelenti, ami megfelelő szabályokat, stratégiákat hoz létre és érvényesít a jövőbeli jólét alapjait jelentő erőforrások hosszú távon megfelelő mennyiségű és minőségű készleteinek biztosítására.” (Bartus, 2020:91) Mindezen szabályok megfogalmazását, oktatását és betartatását pedig együttesen tudjuk megteremteni, de hogy ki-nek mi az elsődleges vagy hogyan értelmezi ezeket, ehhez az általunk is elindított kutatás adhat iránymutatást.

Irodalomjegyzék

- Arachchi, J. I. – Managi, S. (2021): Preferences for energy sustainability: Different effects of gender on knowledge and importance. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 141, 110767. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.rser.2021.110767>
- Bain, P. – Kroonenberg, P. M. – Johansson, L. O. – Milfont, L.T. – Crimston, C. – Kurz, T. R. – Bushina, E. – Calligaro, C. – Demarque, Ch. – Guan, Y. – Park, J. (2019): Public views of the Sustainable Development Goals across countries. *Nature Sustainability, Springer Nature*, 2019, 2(9):819-825. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41893-019-0365-4>
- Balakrishnan, B. – Tochinai, F. – Kanemitsu, H. (2020): Perceptions and Attitudes towards Sustainable Development among Malaysian Undergraduates. *International Journal of Higher Education*, 9(1):44-51. ISSN-1927-6044
- Bartus, G. (2013): A fenntartható fejlődés fogalom értelmezésének hatása az indikátorok kiválasztására. *Statistikai Szemle*, 91(8-9):842–869.
- Bartus, G. (2020): *Fenntartható pályán? A társadalmi-ökológiai fenntarthatóság állapota és trendjei*. In: Társadalmi Riport, szerk.: Kolosi T., Szelényi I., Tóth I., Gy., Budapest.
- Basiago, A. D. (1998): Economic, social, and environmental sustainability in development theory and urban planning practice. *Environmentalist*, 19(2):145–161. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1006697118620>
- Bergman, J. Z. – Westerman, J. W. – Bergman, S. M. – Westerman, J. – Daly, J. P. (2014): Narcissism, materialism, and environmental ethics in business students. *Journal of Management Education*, 38(4):489–510. DOI: <https://doi.org/10.1177/1052562913488108>

- Bloodhart, B. & Swim, J. (2020) Sustainability and Consumption: What's Gender Got to Do With It? *Economics, Journal of Social Issues*, 76(1):101–113.
DOI: <https://doi.org/10.1111/josi.12370>
- Brown, J. H. (2015): The Oxymoron of Sustainable Development, *BioScience*, 65(10):1027–1029. DOI: <https://doi.org/10.1093/biosci/biv117>
- Calabrese, A. – Costa, R. – Ghiron, N. – Menichini, T. (2018): Gender Equality Among CSR Managers and its Influence on Sustainable Development: A Comparison Among Italy, Spain and United Kingdom. *European Journal of Sustainable Development*. 4(7). DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2018.v7n4p451>
- Caradonna, J. L. (2014): *Sustainability: A history*. Oxford University Press.
- Clinton, R. L. (1977): *Ecodevelopment*. World Affs., 140, 111.
- Daly, H. E. (1977): *Steady state economy*. San Francisco, 545.
- Daly, H. E. (2014): *From uneconomic growth to a steady-state economy*. Edward Elgar Publishing. ISBN: 978 1 78347 995 5
- Du, J. – Pan, W. (2022): Gender differences in reasoning energy-saving behaviors of university students; *Energy and Buildings* 275(1):1–11.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2022.112458>
- Európai Unió (2019): Vitaanyag: Fenntartható Európa 2030-ra
https://ec.europa.eu/info/publications/reflection-paper-towards-sustainable-europe-2030_hu
- Falk, A. – Hermle, J. (2018): Relationship of gender differences in preferences to economic development and gender equality. *Science*, 362(6412).
DOI: <https://doi.org/10.1126/science.aas9899>
- Fløttum, K. – Dankel, D. J. – Skiple, J. K. (2022): The Sustainable Development Goals – Sensible Initiative or Just Nonsense? An Investigation of Norwegian Citizens' Knowledge and Attitudes. *Sustainability*, 14(7):4305.
DOI: <https://doi.org/10.3390/su14074305>
- Günther, J. – Overbeck, A., K. – Muster, S. – Tempel, B., J. – Schaal, S. – Schaal, S. – Kühner, E. – Otto, S. (2022): Outcome indicator development: Defining education for sustainable development outcomes for the individual level and connecting them to the SDGs. *Global Environmental Change*. (74).
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2022.102526>
- Isenmann, R. – Landwehr-Zloch, S. – Zinn, S. (2020): Morphological box for ESD – landmark for universities implementing education for sustainable development (ESD). *The International Journal of Management Education*, 18(1).
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2019.100360>
- Kaltenborn, M. – Krajewski, M. – Heike, K. (2020): *Sustainable Development Goals and Human Rights*. Springer Open.
DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-30469-0>
- Kozma, D. E. (2018): A Fenntartható Fejlesztési Célok (SDGs) és a GDP közötti kapcsolat vizsgálata. *GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM*, 11(3-4):67-89.
DOI: <https://doi.org/10.21637/GT.2018.3-4.05>

- KSH: *Fenntartható fejlődési célok*. <https://www.ksh.hu/sdg> (letöltve: 2022. 10. 23.)
- Lányi, A. – Kajner, P. (2019): *A fenntarthatóság témaköre a felsőoktatásban. A Magyar Tudományos Akadémia és az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottság az ELTE Humánökológia mesterszak közreműködésével, 2018. november 19-én rendezett tudományos tanácskozásának dokumentumai*. UNESCO Magyar Nemzeti Bizottság. Pantopress Nyomda, Budapest, ISBN 978-963-7364-09-9.
- Lee, E. - Park, N. – Han J. H. (2013): Gender Difference in Environmental Attitude and Behaviors in Adoption of Energy-Efficient Lighting at Home; *Journal of Sustainable Development*; 6(9):36–50. DOI: <https://doi.org/10.5539/jsd.v6n9p36>
- Mebratu, D. (1998): Sustainability and sustainable development: Historical and conceptual review, *Environmental Impact Assessment Review*, 18(6):493–520. ISSN 0195-9255. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0195-9255\(98\)00019-5](https://doi.org/10.1016/S0195-9255(98)00019-5)
- Meadows, D. H. – Meadows, D. L. – Randers, J. – Behrens III, W. W. (1972): *The limits to growth-club of Rome*.
- Miralles-Guasch, C. – Melo, M. M. – Marquet, O. (2016): A gender analysis of everyday mobility in urban and rural territories: from challenges to sustainability, *Gender, Place & Culture, A Journal of Feminist Geography* 23(3):398-417. DOI: <https://doi.org/10.1080/0966369X.2015.1013448>
- Plumwood, V. (1993): *Feminism and the Mastery of Nature*. London: Routledge London, 239 pages ISBN 0 415 06809 6, 0 415 06810 X.
- Purvis, B. – Mao, Y. – Robinson, D. (2019): Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins. *Sustainability Science* 14(3):681–695. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0627-5>
- Radzi, N. A. M. – Saidi, N. A. – Hasbollah, H. R. – Hashim, H. – Abdullah, F. A. (2022): Revisiting a Study of Awareness and Perception Towards Sustainability. *Management*, 7(28):102–118. DOI: <https://doi.org/10.35631/JTHEM.728008>
- Redclift, M. (2005): Sustainable development (1987–2005): an oxymoron comes of age. *Sustainable development*, 13(4):212–227. DOI: <https://doi.org/10.1002/sd.281>
- Sachs, I. (1974): Environment and Styles of Development. *Economic and Political Weekly* 9(21):828–837.
- Sachs, J. D. (2015): *The age of sustainable development. The Age of Sustainable Development*. Columbia University Press. ISBN: 9780231539005. DOI: <https://doi.org/10.7312/sach17314>
- Simonyi, P. – Zsótér, B. (2020): A fenntartható fejlődés, a fenntarthatóság értelmezési kérdései a megvalósítás érdekében. *Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok*, 15(1-2):55–67. DOI: <https://doi.org/10.14232/jtgf.2020.1-2.55-67>
- Sinha, E. – Bagarukayo, K. (2019): Online Education in Emerging Knowledge Economies: Exploring factors of motivation, de-motivation and potential facilitators; and studying the effects of demographic variables. *The International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology*. 15(2):5–30.

- Shrestha, B. – Bajracharya, S. B. – Keitsch, M. M. – Tiwari, S. R. (2020): Gender differences in household energy decision-making and impacts in energy saving to achieve sustainability: A case of Kathmandu. *Sustainable Development*, 28(5):1049–1062. DOI: <https://doi.org/10.1002/sd.2055>
- Shrestha, B. – Tiwari, S. R. – Bajracharya, S. B. – Keitsch, M. M. – Rijal, H. B. (2021): Review on the Importance of Gender Perspective in Household Energy-Saving Behavior and Energy Transition for Sustainability. *Energies*, 14(22):7571. DOI: <https://doi.org/10.3390/en14227571>
- UN (1987): Our Common Future (Brundtland Report) <https://www.are.admin.ch/are/en/home/media/publications/sustainable-development/brundtland-report.html>
- UN (1992): Agenda 21. United Nations, New York.
- UN (2002): Report of the world summit on sustainable development (A/CONF.199/20). United Nations, New York.
- Xiao, C. – Hong, D. (2010): Gender differences in environmental behaviors in China. *Population and Environment* (32):88–104. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11111-010-0115-z>
- Xiao, C. – McCright, A. M. (2015): Gender differences in environmental concern: Revisiting the institutional trust hypothesis in the USA. *Environment and Behavior*, 47(1):17–37. DOI: <https://doi.org/10.1177/0013916513491>
- Waas, T. – Hugé, J. – Verbruggen, A. – Wright, T. (2011): Sustainable development: a bird's eye view. *Sustainability*, 3(10):1637–1661. DOI: <https://doi.org/10.3390/su3101637>
- Westerman, J. W. – Bergman, J. Z. – Bergman, S. M. – Daly, J. P. (2012): Are universities creating millennial narcissistic employees? An empirical examination of narcissism in business students and its implications. *Journal of Management Education*, 36(1):5–32. DOI: <https://doi.org/10.1177/1052562911408097>
- Westerman, J. W. – Nafees, L. – Westerman, J. (2021): Cultivating support for the sustainable development goals, green strategy and human resource management practices in future business leaders: The role of individual differences and academic training. *Sustainability*, 13(12):6569. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13126569>
- Widgren, K. – Sand, J. (2021): Gender and Sustainability: An International Research Review. Gender Action. https://www.gu.se/sites/default/files/2021-12/Gender-and-Sustainability_An-International-Research-Review.pdf
- Zguir, M., F. – Dubis, S. – Koç, M. (2021): Embedding Education for Sustainable Development (ESD) and SDGs values in curriculum: A comparative review on Qatar, Singapore and New Zealand. *Journal of Cleaner Production*, (319). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.128534>

Körforgásos gazdaság szemléletének megjelenése a hazai erdőgazdálkodási gyakorlatban

The emergence of the circular economy approach in Hungarian forestry practice

Bednárík Éva¹ – Jámbori Zsuzsanna² – Takáts Alexandra³

Absztrakt: A körforgásos gazdaságra történő átállás törekvése megjelenik az életünk számos területén, ami alól a fatermékek használata és újrahásznosítása, valamint az erdészeti melléktermékek sem jelentenek kivételt. A faipari és erdészeti ágazatban indult kezdeményezés célja egy olyan modell megalkotása, amely segít összefogni és irányítani a fahulladékok és erdei melléktermékek kezelésének szakszerű módját és felhasználásának lehetőségeit. Az érintett ágazatok esetén a lakosság és a gazdálkodó szervezetek körében egyaránt szükséges terjeszteni azt a szemléletet a hulladékgazdálkodás területén, amellyel az anyagok körkörös használata a legmagasabb mértékben megvalósulhat. Ehhez vizsgálni kell az áttérés gazdasági, társadalmi és környezeti dimenzióit, amely magában foglalja a tudományt, a technológiát és a kormányzati tényezőket egyaránt. Kiemelt jelentőségű a lakosság tájékoztatása, a tévhitiek eloszlatása az erdészeti és faipari tevékenység környezeti hatásait illetően is. Tanulmányunkban ennek egyik lépéseként az erdészeti hulladékok hasznosítása területén végeztünk

¹ Dr. BEDNÁRIK Éva PhD egyetemi docens [Associate Professor]
(<https://orcid.org/0009-0003-1676-3061>)

Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar
[University of Sopron Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics]

² JÁMBORI Zsuzsanna PhD-hallgató [PhD Student]
(<https://orcid.org/0009-0005-0377-1999>)

Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar
[University of Sopron Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics]
(jambori.zsuzsanna@uni-sopron.hu)

³ Dr. TAKÁTS Alexandra PhD egyetemi docens [Associate Professor]
(<https://orcid.org/0009-0002-4608-9664>)

Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar
[University of Sopron Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics]

vizsgálatokat, és az erdészeti tevékenység során keletkező fahulladékok szelektív gyűjtésével, modifikálásával, újrahasznosításával kapcsolatos információgyűjtés eredményeit mutatjuk be erdőgazdaságok és faipari vállalkozás képviselőivel folytatott interjúk alapján.

Kulcsszavak: *körforgásos gazdaság, erdészeti melléktermékek, újrahasznosítás*

JEL-kódok: *Q23, Q57, M31*

Abstract: The drive to move towards a circular economy is evident in many areas of our lives, including the use and recycling of wood products and forest by-products. An initiative in the wood and forestry sector aims to create a model to help bring together and guide the professional management and use of wood waste. For the sectors concerned, there is a need to disseminate to the general public and to farming organisations a waste management approach that will maximise the circular use of materials. The economic, social and environmental dimensions of the transition should be examined, which includes science, technology and governance factors. It is also of particular importance to inform the public and dispel misconceptions about the environmental impacts of forestry and wood-based activities. As a step in this process, we have carried out studies in the field of forest waste management and present the results of information gathering on the selective collection, modification and recycling of wood waste from forestry activities, based on interviews with forestry and wood industry representatives.

Keywords: *circular economy, forest by-products, recycling*

JEL Codes: *Q23, Q57, M31*

Bevezetés

Az ember a természet része, bármilyen modernnek valljuk is jelen világunkat. Függsünk tőle és jelentős mértékben át is alakítjuk. Így van ez az erdők esetében is, amelyeket hasznosítunk, hogy fát nyerjünk belőlük, gombát és erdei gyümölcsöket ehessünk. Egyúttal az erdő a rekreáció színtere is, hiszen alkalmasak kirándulásra is. De nagyon fontos szempont, hogy az erdők hasznosítását, használatát szakszerűen tegyük, a jövő biztosítása érdekében vigyázzunk rájuk (Schiberna, 2011). A hosszútávú célok, valamint a klíma védelme érdekében a körforgásos gazdaságra történő áttérés jelenthet fontos alapot az erdészeti és faipari ágazatot tekintve

egyaránt. Szükséges egy olyan modell megalkotása, amely segít összefogni és irányítani a fahulladékok kezelésének szakszerű módját és felhasználásának lehetőségeit. Az érintett ágazatok esetén a lakosság és a gazdálkodó szervezetek körében egyaránt szükséges terjeszteni azt a szemléletet a hulladékgazdálkodás területén, amellyel az anyagok körkörös használata a legmagasabb mértékben megvalósulhat. Tanulmányunkban ennek egyik lépéseként az erdőgazdaságokban keletkező hulladékok és erdei melléktermékek hasznosítása területén végeztünk vizsgálatokat, és az erdészeti tevékenység során keletkező fahulladékok szelektív gyűjtésével, modifikálásával, újrahasznosításával kapcsolatos információgyűjtés eredményeit mutatjuk be erdőgazdaságok és faipari vállalkozás képviselőivel folytatott interjúk alapján.

A körforgásos gazdaság értelmezése

A körforgásos gazdaság elsődleges célja, hogy korunk gazdasági rendszereiben érvényesítse a természeti ökoszisztémák működési mechanizmusát. Ehhez elengedhetetlen, hogy a gazdasági tevékenységekhez szükséges erőforrások egy zárt rendszeren belül kerüljenek felhasználásra. A természeti rendszerekben való gondolkodás mára azért vált hangsúlyossá, mert az elmúlt évszázad lineáris gazdasági filozófiája egyre kevésbé tűnik fenntarthatónak (EMF, 2013).

A lineáris gazdaság elve szerint az emberi fogyasztás után a termékek hulladékká válnak. A természet körforgásában ez a folyamat nem ismert, ahogyan a hulladék fogalma sem. Egy élő szervezet végterméke mindig tápanyagul szolgál egy másik élőlény számára (Szaky, 2014).

A körkörös gazdaság megjelenése két fő tényezőre vezethető vissza: a hulladéktároló kapacitások kimerülése, és a termelésben használt erőforrások kapcsán felmerülő hiány. Vagyis a lineáris folyamatok végén keletkező hulladék tárolása nem megoldott, és nem is érdemes elveszni hagyni, mert erőforrások hiányában nincs mit felhasználni a rendszer elején. A lineáris gazdaság fenntartása ezért egyre drágább, míg felértékelődnek a zárt anyagáramú rendszerek (Ramkumar et al., 2018).

A körforgásos gazdaság termelési és fogyasztási modellje arra épül, hogy egyszeri fogyasztás helyett a termékek élettartamát a lehető legjobban meghosszabbítsuk. Erre alkalmas módszer lehet egy termék kölcsönzése a megvásárlás helyett, illetve a már megvásárolt termékek megjavítása, átalakítása, esetleg azok továbbadása. Amikor az adott termék eléri

az életciklusa végét, akkor az alapanyagokat újra lehet hasznosítani, így csökken a hulladék mennyisége. Ráadásul az alapanyagok és késztermékek újbóli felhasználása gazdaságilag is értékteremtő.

A népesség és vele a nyersanyagok iránti igény növekedése miatt egyre szűkösebbek az erőforrások. Számos nyersanyagot nem helyben a felhasználás helyén termelnek ki, és a környezetre is komoly hatással van a nyersanyagok termelése, szállítása és felhasználása. A nyersanyagok hatékonyabb felhasználásával csökkenthető a szén-dioxid kibocsátás. A hulladékcsökkentés, a környezetbarát terméktervezés és a termékek újbóli felhasználása a vállalkozások számára rengeteg megtakarítást jelenthet, és csökkentheti az üvegházhatású gázok kibocsátását. A körforgásos gazdaság csökkentené a környezetre nehezedő nyomást, biztosítaná a nyersanyagforrásokat, valamint javítaná a vállalkozások és az Európai Unió versenyképességét is. Az 1. ábra szemlélteti a körforgásos gazdaság alapjait.

1. ábra: Körforgásos/körkörös gazdaság

Forrás: Európai Parlament (2022)

Az Európai Bizottság 2020 márciusában benyújtott egy cselekvési tervet a körforgásos gazdaság megvalósítására, amely javaslatokat tartalmaz a fenntarthatóbb terméktervezésre és a hulladék csökkentésére. Az Európai Parlament 2021. februárban megszavazta a körforgásos gazdaság új cselekvési tervét, amely további intézkedéseket vár a karbonsemleges, környezetvédelmi szempontból fenntartható, és teljesen körforgásos gazdaság 2050-ig történő megvalósítása érdekében. A Bizottság 2022 márciusában közzétette az első intézkedéscsomagot a körforgásos gazdaságra való átállás felgyorsításáról. A javaslatok között szerepel a fenntartható termékek népszerűsítése, a fogyasztók ösztönzése a zöld átállásra, az építési termékekről szóló rendelet felülvizsgálata, valamint a fenntartható textilekre vonatkozó stratégia (Európai Parlament, 2022).

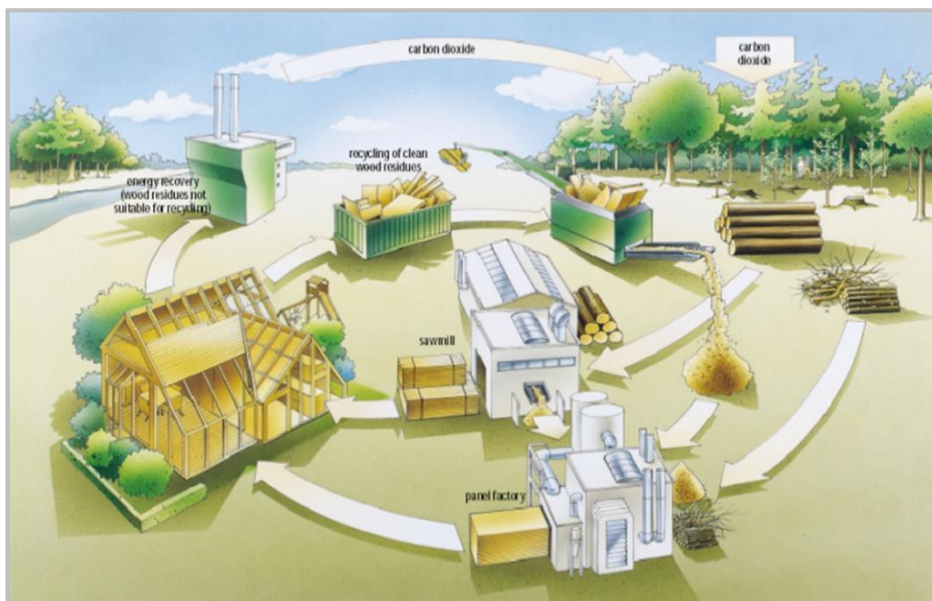
A körforgásos erdőgazdálkodás és faipar szerepe a CO₂ megkötésben

Az erdőkben a fák a fotoszintézis során a levegőből szén-dioxidot vesznek fel, melyből a szén megkötik, beépítik testükbe (törzsbe, ágakba). Az erdők és a fatermékek ebben az értelmezésben széntárolók, így képesek hozzájárulni az üvegházhatást kiváltó légköri szén-dioxid csökkentéséhez.

A fotoszintézis eredményeként a fatest átlagban 50%-ban szénből épül fel. Így a faanyag a testében legnagyobb mértékben található kémiai elem alapján a szén ciklusban tölt be fontos szerepet (Schöberl–Börcsök–Führer, 2011).

Az erdő összetett ökoszisztéma. Széntárolásának több komponense van (talaj, avar, holt fa, élő fák, egyéb élő növények). A légköri CO₂ csökkentésében kedvező hatása van a tervezett fakitermelésnek. Az erdő növekedése során ugyanis elér egy olyan állapotot, mikor széntároló kapacitása a maximumon van. Szén-dioxid nyelő funkciója ekkor megszűnik, mert a fotoszintézis során a légkörből elvont CO₂ és az elhalt, lebomló növényekből felszabaduló CO₂ egyensúlyba kerül. Ha azonban az erdő fát még előbb, az úgynevezett vágásérett korban – amikor CO₂ nyelő képességük drasztikusan csökkenni kezd – kivágják, az erdőben tárolt szén mennyisége ugyan lecsökken, de ezzel párhuzamosan megújul a CO₂ nyelő képessége, mert az újranövő fák újabb légköri CO₂ kivonást eredményeznek. Ez a fenntartható módon művelt gazdasági erdők tipikus esete. A hazai erdők élőfakészlete évről évre növekszik, mivel a kitermelt

faanyag mennyisége kisebb, mint az éves növekmény (Schöberl–Börchsök–Führer, 2011).

2. ábra: CO₂ körforgás az erdőgazdálkodásban és faiparban

Forrás: <https://www.cei-bois.org/>

Az erdőből kiszállított faanyag folytatja útját a civilizációs szenciklusban. Ez a fahasznosítás területe, ahol a széntárolás növelésében az első fontos kérdés, hogy a kitermelt fa mekkora hányada kerül égetésre, illetve hasznosul anyagában, fatermékekben. (2. ábra) A széntárolás-kapacitás növelésének igazi helye a hosszú életű, tartós fatermékek széles köre. Először is a fatermékek mennyiségének és élettartamának növelése szolgálja ezt a célt. Méghozzá dupla hatással, egyszer közvetlenül, mint széntároló, másodsor közvetve olyan anyagok helyettesítésével, melyek előállításuk nagy CO₂ kibocsátással járna (Schöberl–Börchsök–Führer, 2011).

A fa és a fából készült termékek fokozott felhasználása kulcsszerepet játszik a nettó nullgazdaságra való globális áttérés megvalósításában, mivel a világ számára olyan éghajlatbarát termékeket biztosít, amelyek támogatják a körforgásos gazdaságot.

A kutatás háttere

Tanulmányunkban az erdőgazdaságokban keletkező hulladékok és az erdei melléktermékek hasznosítása területén végeztünk vizsgálatokat, és az erdészeti tevékenység során keletkező fahulladékok szelektív gyűjtésével, modifikálásával, újrahasznosításával kapcsolatos információgyűjtés eredményeit mutatjuk be erdőgazdaságok és faipari vállalkozás vezetőivel folytatott interjúk alapján.

A tanulmányban bemutatott kutatásunkban az erdőgazdaságok vezetőinek szemszögéből tárjuk fel az erdészetek hulladékkezelésével kapcsolatos jelenlegi gyakorlatokat, és a körforgásos gazdaság elvein történő működés lehetőségeit.

A kutatási kérdéskörök a következők voltak:

1. A körforgásos gazdaság elvein történő működés erdészeti vonatkozásai.
2. Az erdőgazdaságokban keletkező hulladékok és erdei melléktermékek kezelése, körforgásos gazdálkodás követelményeinek való megfelelése.

A kutatás módszere kvalitatív egyéni mélyinterjú, melyet a téma feltárhatlansága, az attitűdvizsgálat igénye indokolta. A kvalitatív kutatással a válaszadók gondolkodásának, véleményalkotási folyamatának, szokásainak, viselkedésmódjának mélyebb megértésére, illetve feltárására nyílt lehetőségünk. A kutatás célja, hogy néhány egyénre összpontosítva feltárja a célcsoport nézeteit, attitűdjét a témával kapcsolatban. A feltáró módszer alkalmazása azért is szükséges, mert a vizsgált témakörben nem állnak rendelkezésre előzetes információk, így a későbbi kvantitatív kutatási fázisokban (erdőmérnökök, erdészek, illetve lakosság körében) szerkesztésre kerülő kérdőív összeállításához szükséges információkat nyerhettünk. A kutatási kérdésköröknek megfelelő interjúvázlatot kidolgoztunk, amely nyitott kérdésekkel támogatta a kutató munkáját, a beszélgetés céljának fenntartását. A nyitott kérdések a problémák feltárását, a vélemények, javaslatok szabad megfogalmazását szolgálják az interjúvázlatban. A kérdések az erdőgazdálkodóknál keletkező hulladékokra, azok kezelésére, újrafelhasználási lehetőségeikre, erdei melléktermékekre, illetve további változtatási javaslatokra, szemléletformálásra vonatkoztak.

Kutatásunkban a minta elemszáma 10+1 volt, ebből kilenc erdőgazdaság, illetve egy vadaspark valamint egy faipari vállalkozás volt: Ipoly Erdő Zrt., Kiskunsági Erdészeti és Faipari Zrt. (KEFAG), Mecsekerdő Zrt., Nagykunsági Erdészeti és Faipari Zrt. (NEFAG), Pilisi Parkerdő Zrt.,

Tanulmányi Erdőgazdaság Zrt. (TAEG, Sopron), Vérteserdő Zrt., Gyulaj Erdészeti és Vadászati Zrt., Budakeszi Vadaspark, Edelholz Faipari Kft. A válaszadók a szervezeteknél vezető beosztásban lévő erdőmérnökök ill. faipari mérnökök voltak.

Az adatfelvétel 2022. szeptember-november hónapokban történt. Az interjúkat a Soproni Egyetem Közgazdaságtudományi Kar Üzleti Tanulmányok Intézet oktatói és PhD hallgatója készítette.

Kutatási eredmények

Az erdőgazdaságok és a faipari vállalkozás vezetőivel folytatott mélyinterjúk eredményeit a téma vonatkozásában kiemelt törvényi elvekkel együtt tesszük elemzés alá.

A magyar erdők, a magyarországi erdőgazdálkodás fenntarthatósága fontos, központi témája napjainknak. Az energiaválság hatására ismét előtérbe kerül, és a közvéleményt foglalkoztatja az erdők szerepe, funkciója, a fenntarthatóság kérdése.

A 2009. évi XXXVII. törvény alapelvei között elsőként a fenntarthatóságot említi:

2. § (1) A fenntartható erdőgazdálkodás során – kiemelten az állam 100%-os tulajdonában álló erdők esetében – a fenntartható használat követelményeinek megfelelően az erdei haszonvételek gyakorlása során törekedni kell az olyan módszerek alkalmazására, amelyek biztosítják, hogy az erdő megőrizze biológiai sokféleségét, természetességét vagy természetszerűségét, termőképességét, felújuló képességét, életképességét, továbbá megfeleljen a társadalmi igényekkel összhangban levő védelmi, közjóléti és gazdasági követelményeknek, betöltse természet- és környezetvédelmi, közjóléti (egészségügyi-szociális, turisztikai, valamint oktatási és kutatási) célokat szolgáló szerepét és az erdővagyonnal való gazdálkodás lehetőségei a jövő nemzedékei számára is fennmaradjanak.

A körforgásos gazdálkodással szorosan összefügg a fenntarthatóság fogalma. A tartamos, fenntartható erdőgazdálkodás hazánkban több mint 100 éve jelen van, melynek eredményeként napjainkban az erdők éves növedéke több mint a kitermelt faanyag.

Nem szabad azonban az erdők faanyag termelő képessége mellett figyelmen kívül hagyni az erdő összes ökoszisztéma szolgáltatását, így sokkal gazdagabb képet kaphatunk.

Az ökoszisztéma szolgáltatásokat tudjuk kapcsolni az erdők hármaskörű funkciójához, a gazdasági, közjóléti (társadalmi) és védelmi (környezeti) funkciójához is. Az ellátó szolgáltatások, azon belül kiemelten a faanyag leginkább a gazdasági funkcióhoz kapcsolódik, a kulturális és az ellátó szolgáltatások az erdő társadalmi funkciójához köthetők, míg a szabályozó, illetve a támogató szolgáltatások kapcsolhatók legjobban a környezeti funkcióhoz.

Az erdőgazdálkodó azon területein, ahol azt a fafajösszetétel, a termőhely lehetővé teszi, fokozatosan áttérhet folyamatos erdőborítású, azaz örökzöld üzemmódra, amely természetvédelmi, klímavédelmi, talajvédelmi, vízvédelmi szempontból kedvező gazdálkodási mód, valamint segítheti oldani az erdei turizmussal kapcsolatos konfliktusokat, amelyek a sűrűn látogatott területeken a fakitermelések, erdőhasználat kapcsán jelentkeznek.

Egyes kutatások szerint a természetközeli erdőgazdálkodással kezelt területeken bizonyos erdei melléktermékek (bogyósok, gombák) jobb teljesítményt nyújtanak (Marjainé et al., 2016). Az erdei méz vita tárgyát képezi, mert a mézszolgáltató képességet a faj, valamint az elegyesség befolyásolhatja.

Fakitermelés során keletkező hulladékok hasznosítása

Az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. törvény fogalmi meghatározása alapján: folyamatos erdőborítás: olyan állapot, amikor a többkorú erdőállomány folyamatosan, egyenletesen borítja az erdő talaját, és az erdő megújulása, felújítása az erdőállomány védelmében, véghasználati terület nélkül történik, az erdő tájképi megjelenése nem változik (5. §, 13. pont)

Az erdőgazdálkodási mód alapjaiban határozza meg, hogy fakitermelés során keletkezik-e vágásterület, hogy ezáltal jelentkezik-e a vágástéri hulladék, vágástéri melléktermék.

A hagyományos vágásos – fokozatos felújító vágás, tarvágás mesterséges felújításhoz – üzemmodot folytató erdőgazdálkodónál megjelenik a vágásterület, és a vágásterületen a hulladék.

A korábbi időszakban a vágástéri hulladék az erdőfelújítás előtt elégetésre került. Napjainkban azonban a vágástéri területen keletkező melléktermék jellemzően faapríték képzése és begyűjtése után energetikai célokra kerül felhasználásra, de talajjavításra is használható. Előfordul faipari hasznosítása is, például forgácslapgyártás során a terítékbe kerülhet.

A TAEG Zrt. vezetője az interjú során elmondta, hogy a vágásterületen nem keletkezik számottevő fűrészpor. Az erdőből kikerülő a kitermelés során keletkező melléktermékekre nem hulladékként tekintenek. Fűrészüzemükben keletkező hulladékot másodlagos alapanyagként tekintik, a gyártás folyamán keletkező összegyűjtött fűrészport vagy saját kazánban energetikai célokra hasznosítják, vagy brikettálásra kerül.

Egyéb, lakossági hulladék

A kiemelt közjóléti szerepet betöltő erdőgazdálkodóknál fontos megemlíteni, hogy erdei turizmushoz kapcsolódóan megjelenik az erdőben a lakossági hulladék. A kiemelten látogatott területeken a látogatószám tükrében – amely a Pilisi Parkerdő Zrt-nél jelenleg 24 millió látogatóalkalmat jelent évente a megkérdezett vezető elmondása szerint – nagyon nagy lenne a hulladék mennyisége, ezért nem helyeznek ki szemeteseket, amelyek nem megfelelő ütemben való ürítése ráadásul az erdei állatok által való széthordásához vezetne, kommunikációjukban inkább arra ösztönzik a lakosságot, hogy a természetjárás során keletkező hulladékaikat – csomagolóanyagok, flakonok – ne hagyják az erdőben, hanem vigyék haza.

Több erdőgazdaság is figyelemfelkeltően hirdeti a „vidd magaddal a szemetet” kampányt, amely hatásos volt, és elérte célját. A Pilisi Parkerdő pályázati forrásból helyezett ki főbb turistaútjai mentén figyelemfelhívó táblákat. A Mecsekerdő online felületein is megtalálhatók a „vidd haza a szemetedet” felhívások.

A turizmus során keletkező hulladékok mellett jelentős mennyiségű építési törmelék, lakásfelújításhoz kapcsolódó szemetet találnak, amelyet az erdőgazdálkodónak saját költségén kell felszámolnia és kötelesege elszállítani. Számos bejelentés érkezik a Hulladékradar applikáción keresztül, azonban ezt az applikációt visszaélésekre is használhatják.

Erdei melléktermékek

Az erdőgazdálkodás fő terméke a fahasználat során keletkező faanyag, azonban mellékhasználat során keletkezhet erdei melléktermék, amely bizonyos esetekben jelentős bevételi forrás lehet.

Lámfalussy Sándor szerint: „Az erdő rendeltetése, hogy a benne lévő valamennyi termék a szükségletek fedezésére szolgáljon.” „A fán kívül az erdő még más használható terméket szolgáltat, melyeket részint a fákról nyerünk, részint pedig mint önálló termények minden erdőben előfordulnak, vagy az erdőtalaj alkotórészét képezik. Minthogy ezek legnagyobb

része a fával szemben csak alárendelt szereppel bír u.n. mellék-használóknak nevezzük.” (Szakálosné Mátyás, 2019)

Tompa Károly (1975) meghatározása szerint: „Minden terméket, amely az erdőből a faanyagon kívül kikerül erdei mellék-terméknek nevezzük.”

Firbás Oszkár (1992) a következőképpen csoportosítja az erdei melléktermékeket: ásványi eredetűek, mint a mészkő, bazalt, andezit, homok, kavics. Növényi eredetű melléktermékek a méz, gomba, faszén, karácsonyfa, toboz, moha, termés, gyümölcs. (Ezen belül elkülöníti a fákhoz közvetlenül kötődő, fákhoz közvetlenül nem kötődőket). Illetve vannak állati eredetű melléktermékek, mint például a hullott, más néven hullajtott agancs (Rumpf, 2011).

Több erdőgazdaságnál találkozhatunk jelentős méhészettel kapcsolatos erdei mellékhasználattal, amelyet például a Kisalföldi Erdőgazdaság Ravazdi Erdészetiénél 100 méhcsaláddal folytatnak, valamint 2016-ban adták át a muzeális értékkel bíró, szemléletformáló szerepet betöltő ravazdi méhesházat (OEE, 2016).

Vértesserdőnél egy határon átnyúló közös Interreg pályázat keretében jött létre a méhészeti hagyományok megújítására 210 méhcsaláddal egy 4 épületet, és az ahhoz tartozó infrastruktúrát tartalmazó projekt. A 4 épületben található egy tanterem, viaszfeldolgozó és mézfeldolgozó üzem, valamint a szomódi erdészeti területén lévő akácosban van egy bemutató méhészeti 50 méhcsaláddal. Nem csak fiatalok, főleg általános iskolások szemléletformálásában tölt be szerepet, szinte minden korosztály látogatja. A projekthez kapcsolódóan 18,7 Ha vadföldből alakítottak ki méhlegelőket.

Az erdőtörvény a gombák, gyógynövények, gyümölcsök gyűjtését a következőképpen szabályozza: “ha jogszabály másként nem rendelkezik, az állam 100%-os tulajdonában álló erdőben az erdőgazdálkodó köteles túrni az egyéni szükségletet meg nem haladó mennyiségű gomba, vadgyümölcs, gyógynövény gyűjtését, valamint forrásvíz elhordását.”

Az egyéni szükségleteket meghaladó mennyiségű gyűjtését az erdőgazdálkodó saját hatáskörben szabályozza, az erdészeti adnak ki ezekre gyűjtési engedélyt.

A Vidékfejlesztési Minisztérium vonatkozó rendelete szerint földalatti gombát (a továbbiakban: trífala) csak az a személy gyűjthet, aki a Nemzeti Földügyi Központ (a továbbiakban: NFK) szervezésében tartott,

a trifla gyűjtésére vonatkozó hatósági jellegű képzést eredményesen elvégezte. A trifla gyűjtése az erdőgazdálkodó által a gyűjtő részére kiállított előzetes írásbeli hozzájárulás alapján végezhető.

A Nagykunsági Erdészeti és Faipari Zrt. (NEFAG) területén körülbelül 20 évvel ezelőtt, egy engedélykéréssel kezdődött a szarvasgombák gyűjtése. Az erdőgazdaság kezelésében lévő jászszági tölgyesek kiváló termőhelyei a nyári szarvasgombának, így a szarvasgomba gyűjtése, feldolgozása, kiemelt szerepet kapott, hasznosítására feldolgozó üzemet hoztak létre. Az erdőgazdaság területén több szarvasgomba faj megtalálható, közülük három kereskedelmi jelentőségű, a nyári szarvasgomba, a homoki szarvasgomba, és az isztriai szarvasgomba. A homoki szarvasgomba igazi hungarikum, nagyon erős aromája, édes íze teszi különlegessé, homoki akácokban található. A világon magyar szarvasgombaként nevezik, egyedül nálunk gyűjtik kereskedelmi mennyiségben.

A feldolgozó üzemben a szarvasgomba minden egyes részét felhasználják, nem keletkezik hulladék. A szarvasgomba mosása során keletkező törmeléket, gombadarabkákat összegyűjtik, kijuttatják az erdőbe, ezáltal a gombaspórákat is visszajuttatják a talajba. A NEFAG Zrt. bevételének 10%-a szarvasgomba vagy szarvasgombás termék értékesítéséből származik. A világ minden tájára szállítanak belőlük.

Bár az 1996. évi LV. vad védelméről, vadgazdálkodásról szóló törvény rendelkezik a hullajtott agancsról, az erdőgazdálkodók területén számos esetben illegálisan gyűjtik az agancsot. „A vadászterületen elejtett, elfogott vad (ideértve annak tróféáját is), a hullatott agancs, a szárnyas vad jogszerűen gyűjtött tojása, az elhullott vad teteme a vadászatra jogosult tulajdonába kerül.” Az erdőgazdálkodó saját hatáskörben adhat ki engedélyt hullajtott agancs gyűjtésére. A Gyulaj Zrt. területén kiemelkedően fontos a vadgazdálkodásból származó bevételhez kapcsolódóan a hullajtott agancsból származó bevétel is, amely évente 24-35 millió forint között változik. Az országos becsült árbevétel a 2017-2018-as adatok alapján évente 2 milliárd forint. A hullajtott agancsot előszeretettel használják bútorok készítésére a Közel-Keleten.

A hazai erdei gyümölcsök vitamindús, ízekben, aromákban gazdag volta annak köszönhető, hogy viszonylag magas az évi hőösszeg, a napfényes órák száma, és kedvezőek a domborzati viszonyok. Ősi faj- vagy fajtatulajdonságokat őriznek, és szinte vegyszermentes környezetből származnak. Vértesserdőnél hoztak létre erdei gyümölcsök feldolgozására, lekvárkészítésre alkalmas üzemet, azonban egyelőre az üzemet rentábilisan nem lehet működtetni.

A Kiskunsági Erdészeti és Faipari Zrt. (KEFAG) területén jellemző a tobozgyűjtés. A KEFAG területének, 58.000 hektárnak közel felén erdei- és feketefenyves található. A tobozgyűjtést megbízható gyűjtőknek engedélyezik, mivel a fenyőtű avar rendkívül tűzveszélyes, hamar belobban, és korábban okoztak már gyűjtők erdőtűzet.

Jellemző területükön az akácmag gyűjtése. Akácmagot gyűjtetnek, ezt átveszik, előkészítik, koptatják, csávázzák, majd tovább értékesítik.

A KEFAG két raklapüzemében fokozottan figyelnek a hulladékok keletkezésére. Mindent szelektíven gyűjtenek, a lehulló szöveget értékesítik, ami már nem használható, fémhulladékként gyűjtik. Mivel a raklapoknak megfelelő nedvességtartalmúnak kell lenniük, ezért szárítókat üzemeltetnek, ahol az apríték égetése során rengeteg fahamu keletkezik. A fahamu felhasználására fejlesztették ki a Silvofer termékcsaládot, amelynek alapja a tápelemekben gazdag fahamu. Foszforsav oldattal stabilizálják a pH-t, figyelve a lúgosságára, talajkondicionáló anyagot hoztak belőle létre, amelyet már a NÉBIH is engedélyezett. Saját csemetekertjeikben használják fel, kertészeteknek lehet tovább értékesíteni.

Jelenlegi energiaválság miatt, a megnövekedett igények hatására ismét egyre növekvő számban adnak ki az erdészetek gyűjtési engedélyt vékony tűzifa gyűjtésére.

Az erdőgazdaságoknál az irodákban keletkező, szelektíven gyűjtött, valamint az erdészeti munkákhoz kapcsolódó géphasználat során keletkező hulladékokon kívül tulajdonképpen nem beszélhetünk hulladékról.

Tanúsítványok szerepe

1993-ben alakult meg a *Forest Stewardship Council* (FSC), magyarul Felelős Erdőgazdálkodás Tanácsa vagy Erdőgondnoksági Tanács, hogy globális szinten fellépést sürgessen a fenntartható és felelős erdőgazdálkodásért. Az FSC tanúsítványa szavatolja, hogy a tanúsítvánnyal rendelkező erdőgazdaságok, faipari üzemek elfogadják és betartják az FSC szigorú szabványait és előírásait, és az általuk forgalmazott termékek megfelelnek a környezettudatos és társadalmilag felelős termelés, gyártás feltételeinek. A tanúsítvány fő szempontjai a következők: fenntarthatóság, tartamosság, biodiverzitás, ökológiai egyensúly.

FSC szabványainak megfelelő irányítási rendszer a tartamos erdőgazdálkodás hatékony eszköze, melynek keretén belül, kiemelten figyelembe veszik a természetvédelmi szempontokat a természetvédelmi területeken. A tanúsítványban foglalt előírások szerint az erdőgazdálkodásnak mini-

mális mértékűre kell csökkentenie a fakitermelés és felkészítés során keletkező hulladék mennyiségét, és el kell kerülnie, hogy más erdei erőforrásokban kárt okozzon. A fakitermelési módszereket úgy kell megtervezni, hogy elkerüljék a rönktörést, valamint a faállomány és egyéb erőforrások károsodását. A fakitermelés, közelítés, szállítás során keletkező hulladékot minimalizálni kell. Ahol a helyszínen fafeldolgozás történik (pl. fűrészüzem), a feldolgozott faanyag kihozatali aránya feleljen meg az eszköz típusára jellemző legjobb gyakorlatnak. Az erdei javak kitermelésének mértéke nem haladhatja meg a folyamatosan fenntartható szintet.

Kitér a szabályzat az egyéb hulladékok kezelésére is. Vegyszereket, tartályokat, folyékony és szilárd szeretlen hulladékokat, ideértve az üzemanyagot és olajat, környezetvédelmi szempontból megfelelő módon, a területen kívül kell elhelyezni.

Ahhoz, hogy a hazánkban kitermelt fa teljes útját láthassuk jó példaként érdemes bemutatni a Szalay–Edelholz cégcsoportot. A cégcsoport 15-17.000 m³ tölgy rönköt dolgoz fel évente, amelyet kizárólag hazai erdőkből, több mint 100 éve tervszerű gazdálkodást folytató hazai erdőgazdaságoktól vásárol. Ebből a tölgyből gyártja magas minőségű parkettáit, svédpadlóit.

A cégcsoport az FSC tanúsítási rendszer bevezetésével csatlakozott ahhoz a célhoz, hogy elősegítsék a világon a felelős és fenntartható erdőgazdálkodást és erdőművelést.

Karbonlábnyomukat csökkentik azzal, hogy kizárólag Magyarországon kitermelt, feldolgozott alapanyagot használnak, az előállított terméket pedig részben hazai piacon értékesítik. Főbb alapanyag beszállítóik a Kaszó Zrt., Mecsekerdő, valamint az Északerdő, ahol a tölgyek lassabb növekedése miatt sűrűbb, szebb évgyűrűszerkezet alakul ki, ezt a halszálka parketta gyártásánál tudják kihasználni. A faanyag legrövidebb útja 7,5 km volt, de Magyarországon belül 800 km-en belül mindenkihez eljut az erdőtől az üzemen keresztül a kész padló. Németországi megrendelés esetén is 1200-1300 km-en belül kerül a viszonteladóhoz a termék.

Zero waste elvekre törekvő gyártásuk célja a feldolgozás során leeső legkisebb darab tölgy maximális értékű felhasználása, így a gyártás során egy értékes középréteget, vagy egy értékes hátoldalt hoznak létre ugyanabból a tölgyből.

A gyártás során keletkező száraz fűrészporból, száraz aprítékból saját fűtésre használnak, a maradékból pedig 2500 tonna brikettet gyártanak évente.

A nyers fűrészport a Falco Zrt. elszállítja, majd az általuk újrahasznosított bútorokból, forgácslapokból gyártott lapokra kerül rákasírozásra új tölgy réteggént.

Minden egyéb hulladékot szelektálnak, a veszélyes anyagokat – mosóbenzinek, nem használatos felületkezelő anyagok, gépek elmosásakor keletkező szennyező anyagok – elszállítatják.

4000 napelemet telepítenek, amellyel villamosenergia szükségletük 40%-át szeretnék előállítani. Mivel a szárítókat nyáron is fűteni kell, terveik szerint a napelemek által termelt energiával tudnák megoldani, ezáltal a kazánok életét is meg tudják hosszabbítani.

A Szalay-Edelholz csoport 120 éves tölgyből még 120 évig tartó terméket hoz létre, a CO₂ megkötés ezáltal nagyon jó, mivel hosszútávú termékben raktározódik. Az általuk gyártott terméknek megvan az az előnye, hogy lebomló anyagból készül, ezáltal nem szennyezi a környezetet.

Összegzés

1713-ban Hans-Carl von Carlowitz volt az, aki *Silvicultura oeconomica* oder *Anweisung zur wilden Baumzucht* című könyvében először megfogalmazta a fenntarthatóság elvét, a fenntarthatóság három pillérét: a környezeti egyensúlyt, a gazdasági biztonságot és a társadalmi igazságosságot. Az ő fenntartható erdőgazdálkodási koncepciója adta meg a mai modern erdőgazdálkodás alapját. (Sächsische Carlowitz-Gesellschaft, 2013)

Hazánkban az erdőgazdaságok tartamos, fenntartható erdőgazdálkodást folytatnak, melynek eredményeként napjainkban az erdők éves növekedése több mint a kitermelt faanyag. A tartamosság fogalma nem csak a faanyagmennyiségre vonatkozik, hanem az összes erdei termékre, szolgáltatásra, amelyeket hosszú távon, nem csökkenő hozammal kell biztosítani. (Somogyi, 2013)

A megkérdozett erdőgazdaságok vezetői szerint a fakitermelés és fafeldolgozás során nem keletkezik jelentős mennyiségű hulladék, mert még a fűrészport is összegyűjtik, és vagy brikettálásra kerül, vagy energetikai célokra hasznosítják, és bár az erdőgazdálkodás fő terméke a fahasználat során keletkező faanyag, azonban mellékhasználat során keletkezhet erdei melléktermék, amely bizonyos esetekben jelentős bevételi forrás lehet.

Az Európai Bizottság által elfogadott új uniós erdőstratégia megfogalmaz fenntarthatósági, és körforgásos gazdálkodással kapcsolatos célokat. A stratégia szerint biztosítani kell, hogy az általunk felhasznált fa

mennyisége a fenntarthatósági határokon belül maradjon, valamint a lépcsőzetes felhasználás elvével és a körforgásos gazdaságra vonatkozó megközelítéssel összhangban optimálisan hasznosuljon. Ily módon a lehető legnagyobb mértékben biztosítható a fosszilis alapú anyagok hosszú élettartamú körforgásos anyagokkal és termékekkel való helyettesítése, amelyek a szén-dioxid-tárolás és a körforgásos gazdaság szempontjából a legnagyobb értéket képviselik. Az uniós erdőstratégia megerősíti, és ösztönözi kívánja a teljes fenntartható erdei biogazdaságot, amely szinergiában működik az Eutópai Unió éghajlattal és biodiverzitással kapcsolatos fokozott törekvéseivel. (Unió Erdőstratégia, 2021)

Irodalomjegyzék

1996. évi LV. Törvény a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról
2009. évi XXXVII. Törvény az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról
24/2012. (III. 19.) VM rendelet a földalatti gombák gyűjtéséről

CEI-Bois: Advocacy Report 2122. https://www.cei-bois.org/_files/ugd/5b1bdc_e2b6b44828b64624bebfaa97fd5bcedc.pdf

Control Union Certifications Erdészeti Tanúsítási Program – A CUC magyarországi kiértékelésekre adaptált erdőgazdálkodási szabványai – 2016. január.

EMF (2013): Towards the Circular Economy: Opportunities for the Consumer Goods Sector. Cowes: Ellen MacArthur Foundation Publishers. 112. p.
<https://emf.thirdlight.com/file/24/qzvD2i1qVnZjTMqzpI2qI32rGA/Towards%20the%20circular%20economy%20Vol.%202%3A%20opportunities%20for%20the%20consumer%20goods%20sector.pdf>

EUR-Lex: A bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának Úton a körkörös gazdaság felé: „zéró hulladék” program Európa számára.
[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52014DC0398R\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52014DC0398R(01))

Európai Bizottság: A 2030-ig tartó időszakra vonatkozó új uniós erdőstratégia.
https://commission.europa.eu/document/cf3294e1-8358-4c93-8de4-3e1503b95201_hu

Európai Parlament (2022): Körforgásos gazdaság: mit jelent, miért fontos és mi a haszna. (Letöltve: 2022.11.28.)
<https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/economy/20151201STO05603/korforgasos-gazdasag-mit-jelent-miert-fontos-es-mi-a-haszna>

FATÁJ-online: FA – a nettó nulla szénkibocsátású gazdaság kulcsa.
<https://fataj.hu/2022/11/fa-a-netto-nulla-szenkibocsatasu-gazdasag-kulcsa/>

- Groschupp Steffen (2022): Nachhaltige Nachhaltigkeit. In: Die Trade-offs der Nachhaltigkeit. Systemaufstellungen in Wissenschaft und Praxis. Springer Gabler, Wiesbaden. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-658-38857-7_4
- Marjainé Szerényi Zs. – Harangozó G. – Csépanyi P. – Kovács E. (2016): A folyamatos erdőborítás ökoszisztéma-szolgáltatásaira építő fejlesztés, mint alternatíva. In: Lengyel I. – Nagy B. (szerk.) 2016: Térségek versenyképessége, intelligens szakosodása és újraiparosodása, JATEPress, Szeged, 385–403. ISBN: 978-963-315-290-4
- Molnár S. (2011): Örök társunk a fa. PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. https://fataj.hu/archiv/2011/05/236/orok-tarsunk-a-fa_08.pdf
- Országos Erdészeti Egyesület (2016): Méhesházzal bővült a Ravazdi Erdészeti Erdei Iskola. https://www.oee.hu/hirek/agazati-szakmai/mehes_haz_erdei_iskola_ravazd
- Ramkumar, S. F. – Kraanen, F. – Plomp, R. – Edgerton, B. – Walrecht, A. – Baer, I. – Hirsch, P. (2018): Linear Risks. Amsterdam: Circle Economy. 14. P. https://assets.website-files.com/5d26d80e8836af2d12ed1269/5de8eff3bbf4da023e254ea4_FINAL-linear-risk-20180613.pdf
- Rumpf J. (2011): Erdőhasználat. ISBN 978-963-334-164-3 <https://oszkdk.oszk.hu/storage/00/01/42/40/dd/1/erdohasznalattan.pdf>
- Sächsische Carlowitz-Gesellschaft (2013): Die Erfindung der Nachhaltigkeit. Leben, Werk und Wirkung des Hans Carl von Carlowitz. ISBN 978-3-86581-415-9
- Schiberna E. (2011): Erdőgazdálkodás az ember szolgálatában. In: Molnár Sándor (2011): Örök társunk a fa. PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. https://fataj.hu/archiv/2011/05/236/orok-tarsunk-a-fa_08.pdf
- Schöberl M. – Börcsök Z. – Führer E. (2011): Erdő és a faanyag lehetséges szerepe a klímavédelemben. In: Molnár Sándor (2011): Örök társunk a fa. PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. https://fataj.hu/archiv/2011/05/236/orok-tarsunk-a-fa_08.pdf
- Somogyi Zoltán (2013) Egy háromszáz éves könyv margójára. In: Erdészeti Lapok CXLVVIII. évf. 5. szám. https://erdeszetilapok.oszk.hu/01781/pdf/EPA01192_erdeszeti_lapok_2013_05_134-137.pdf
- Szakálosné Mátyás K. (2019): Erdei melléktermékek, erdei mellékhasználat. Előadás jegyzet. Soproni Egyetem, Erdészeti-Műszaki és Környezettechnikai Intézet, Erdőhasználati Tanszék. <http://emki.nyme.plugin.hu/images/TK%20jegyz%20Okt%20seg%20Vizsk%20A9rd/mell%20A9khaszn%20ea1%20190207.pdf>
- Szaky, T. (2014): Outsmart Waste. California: Berrett-Koehler Publishers. 168. p. https://www.bkconnection.com/static/Outsmart_Waste_EXCERPT.pdf
- Tompa Károly (1975): Erdészeti alapismeretek, Mezőgazdasági Kiadó. ISBN: 9632307569

Környezettudatos hulladékgyűjtés Zala megye háztartásaiban

Environmentally conscious waste collection in the households of Zala County

Németh Nikoletta¹ – Mészáros Katalin²

Absztrakt: A Nyugat-dunántúli régióra kiterjedő kutatásunk Zala megye háztartásaira vonatkozó adatait kiemelve azt vizsgáltuk, hogy a háztartások település-típusonkénti elhelyezkedése, a háztartások jellege, az egy háztartáshoz tartozó személyek száma mennyire befolyásolja az egyes hulladékok gyűjtésének módját. Online és személyes kérőívünket 240 fő töltötte ki a fiatal- és középgenerációból Zala megyében.

Összhangban a korábbi kutatási iránnyal (Győr-Moson-Sopron és Vas megyék vonatkozásában), a Zala megyei háztartások vizsgálatához is három kérdést határoztunk meg:

Kérdőíves kutatásunk eredményeként az várjuk, hogy a lakóhely és a lakás típusa, a háztartás mérete nagyobb mértékben befolyásolja a szelektív hulladékgyűjtési hajlandóságot, mint a megkérdezettek neme, életkora vagy iskolai végzettsége.

A szelektív hulladékgyűjtés a műanyag, az üveg, a papír, és a veszélyes hulladékok esetén; míg a komposztálás a konyhai és kerti hulladékok esetén a legelterjedtebb.

A szelektíven nem gyűjtők indokai között elsősorban az infrastruktúra és a helyhiány, míg ösztönzésben a házhoz menő szállítás megvalósítása a legjellemzőbb válasz.

¹ Dr. NÉMETH Nikoletta PhD adjunktus [Assistant Professor]

(<https://orcid.org/0009-0000-5868-8678>)

Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar

[University of Sopron, Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, Hungary]

(nemeth.nikoletta@uni-sopron.hu)

² Dr. MÉSZÁROS Katalin PhD egyetemi docens [Associate Professor]

(<https://orcid.org/0000-0002-7867-8706>)

Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar

[University of Sopron, Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, Hungary]

Kulcsszavak: szelektív hulladékgyűjtés, hulladék, háztartások, Zala megye

JEL-kódok: E21, Q50, Q53, Q56

Abstract: Highlighting the data on households in Zala County from our research covering the Western Transdanubian region in Hungary, we investigated how the location of households, the type of settlement and households, and also the number of people belonging to a household influence the way of waste collection.

Our online and offline questionnaire survey was filled by 240 people from the young and middle generations in Zala County.

In line with the previous research direction (in relation to Győr-Moson-Sopron and Vas counties), we defined three questions for the examination of households in Zala county.

As a result of our questionnaire survey, we expect that the place, type and size of the household have a greater influence on the willingness to collect waste selectively than the gender, age or education of the respondents.

Selective waste collection is typical for plastic, glass, paper and hazardous waste, while composting is the most common for kitchen and garden waste.

Among the reasons for non-selective collectors, the lack of infrastructure and of space are highlighted, while the implementation of door-to-door delivery is the most typical incentive named by the respondents.

Keywords: selective waste collection, waste, households, Zala county

JEL Codes: E21, Q50, Q53, Q56

Bevezetés

A környezettudatos magatartás előtérbe került a gazdaság különböző szintjein és a háztartások vonatkozásában is. Kiemelt szempont a környezetbarát termékek vásárlása, a környezettudatos szemlélet érvényesítése a lakóter és a mindennapi tevékenységek során, beleértve a hulladékok „termelését”, elhelyezését is.

Hulladéknak tekintik a háztartási és újrahasznosított hulladékon túl a környezetbe bocsátott káros anyagokat és a fel nem használt, de művelhető földeket is (Zombori, 2021).

A szelektív hulladékgyűjtés vizsgálata azért kiemelt terület, mert az Országos Hulladékgazdálkodási Terv alapján a háztartásokban keletkező hulladékok közül legalább a papír-, fém-, műanyag- és üveghulladék esetében elkülönített hulladékgyűjtési rendszert kellett kialakítani 2020-ig,

valamint 2023. december 31-től az európai uniós tagállamoknak kötelezően biztosítaniuk kell a háztartások számára a konyhai- és élelmiszerhulladékok szelektív gyűjtését is. A lakosság szelektív hulladékgyűjtéshez való hozzáállása, valamint a hulladéktípusok megfelelő szétválogatása, illetve elszállítása jelentősen hozzájárul, hogy a jövő hulladékgazdálkodására és ezáltal a körforgásos gazdaság megvalósítására törekedjen Magyarország is, mely a fenntarthatóság egy alapvetően fontos eleme.

A Nyugat-dunántúli régióra kiterjedő kutatásunkban azt vizsgáltuk, hogy a hulladékpiramisban megfogalmazott irányelveket is figyelembe véve, milyen a lakosság szelektív hulladékgyűjtéssel kapcsolatos attitűdje, mi befolyásolja ezt és hogyan ösztönözhetők a háztartások a minél több hulladékfajtára kiterjedő szelektív gyűjtésre.

Jelen tanulmány a Zala megyére vonatkozó eredményeket foglalja össze.

Szakirodalmi áttekintés

A globális problémák, a „túllövés” napja elérése idejének rövidülése, ezzel együtt az erőforrások szűkülése, a környezetszennyezés és a hulladékok mennyiségének növekedése felhívják a figyelmet a Föld eltartóképesége megőrzésének fontosságára, s ezáltal a környezettudatos fogyasztói magatartásra. Ez utóbbit a környezeti attitűd határozza meg, mely mögött a következő elméleti megközelítések állhatnak (Nagy, 2006):

- az indokolt cselekvés elmélete, ami Hewstone és szerzőtársai (2003) alapján feltételezi, hogy az egyén magatartását az adott tárgy iránti attitűdje és az egyén normatív viselkedése együttesen határozza meg. Vining és Ebreo (1992) szerint környezet iránti attitűdöt a környezet állapota miatti aggodalom jelzi.
- a szándékolt cselekvés elmélete (Aizen–Fishbein, 1980), mely szerint a magatartást a cselekvési szándék határozza meg, amit egyrészt a tényszerű ismeretekből következő magatartás felé irányuló attitűd, másrészt a szociális és morális értékek által megalapozott szubjektív normák befolyásolnak.
- a tervezett cselekvés elmélete a szándékolt cselekvés elméletét a nem kontrollálható viselkedési hatásokkal egészíti ki, s így a szándékot a magatartással kapcsolatos hitek, a normatív hitek és a kontrollra vonatkozó hitek együttesen alakítják (Aizen, 2002).

A környezet iránti attitűd három komponensét (érzelmi, ismereti és szándék) együtt használták a környezettudatos magatartás előrejelzésére, később az irányzatok egy-egy komponens önmagában is kifejező voltára hívták fel a figyelmet (Nagy, 2006). A környezettudatos viselkedés kérdésében jelentős a nem kontrollálható hatások befolyásoló szerepe. Ha az energiafogyasztás aktuális kérdését tekintjük, akkor a lakóhely típusa, a külső környezet hőmérséklete, az energiaárak, az alternatív energiaforrások lehetősége egyaránt befolyásolják ennek nagyságát. Ha ugyanígy a tanulmány fókuszát adó hulladékgyűjtést vesszük górcső alá, akkor a hulladékok környezetkárosító hatásának ismerete és a hulladékkezelési problémákon túl befolyásoló szerepe van az aktuális fogyasztási trendeknek, a szemétszállítási díjaknak, a szelektív hulladékgyűjtést ösztönző kampányoknak, hogy csak néhányat említsünk. A belső ösztönzők mellett a külső környezet adta lehetőségek és veszélyek meghatározzák a viselkedést, legyenek azok társadalmi, gazdasági, politika, jogi, technológiai vagy természet adta tényezők.

Összességében a környezettudatos fogyasztói magatartás Roberts (1996) alapján azt jelenti, hogy a fogyasztók vásárlásaik során tisztában vannak a megvásárolt termékek és szolgáltatások környezeti hatásával és azt választják, amely pozitív vagy legalább kevésbé negatív hatással van a környezetre. Figyelembe veszik nem csak az elfogyasztás, illetve használat során keletkezett hulladékot, de a fejlesztéskor, gyártáskor, elosztáskor keletkezett, illetve az egyéb környezeti hatásokat is. A zöld fogyasztó az egyéni preferenciák mellett hangsúlyosan ügyel a környezet állapotának megóvására, a fenntarthatóság biztosítására (McCarty–Shrum, 2001) akkor is, ha az esetleg nagyobb kiadással jár (Okada–Mais, 2010; Emmert, 2021). Ezért Kerekes és Kindler (1997) alapján a környezettudatos vásárló nem vesz egészséget vagy környezetet károsító, nagy energiafelhasználással előállított vagy túlzott csomagolással ellátott, esetleges rövid élettartamú terméket. Egy – a fogyasztói környezettudatosságot vizsgáló – 2019-es felmérés alapján (Emmert, 2021), a válaszadók 35%-ának fontos a fenntartható termékek vásárlása a környezet védelme érdekében, 37% keres környezetbarát csomagolású termékeket és 41% mellőzi a műanyag használatát.

A környezettudatos vásárlás és a környezethasználat csökkentésének jellemző jegyei a következők (Schäfferné, 2008):

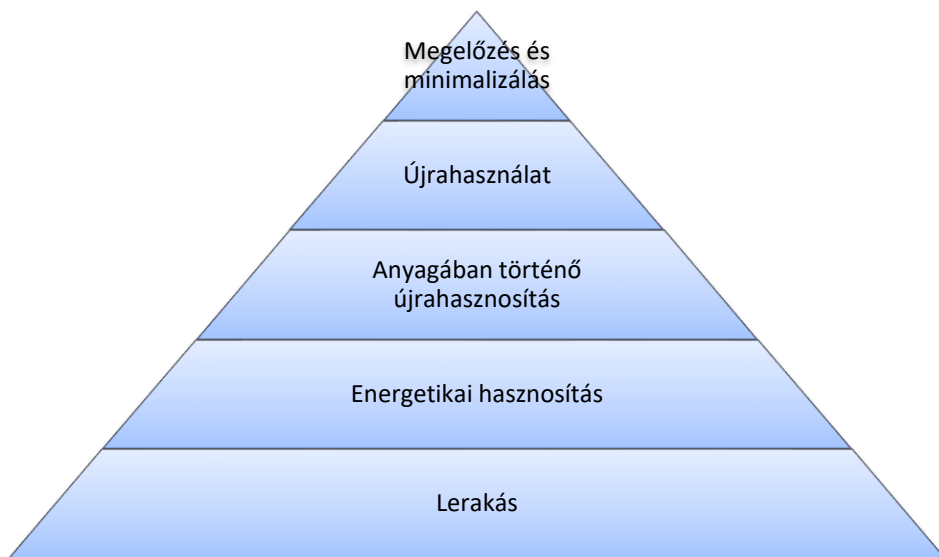
- környezetbarát termékek, márkák vásárlása;
- energiatakarékos háztartási gépek, izzók használata, gépek energiahatékony működtetése;

- víz- és energiahatékonyság megvalósítása;
- ökocimkével rendelkező vagy környezetbarát és a lehető legminimálisabb csomagolással ellátott termékek választása, mezőgazdaságban a kemikáliák használatának csökkentése vagy elkerülése,
- eldobható termékek elutasítása;
- a hulladékok szelektív gyűjtése;
- a hulladékok mennyiségének csökkentése komposztálás, elajándékozás vagy eladományozás útján.

A hulladékok közül elsősorban, a kutatás fókuszát tekintve a települési hulladékok mennyiségének és újrahasznosításának alakulásával foglalkoztunk, a háztartási hulladékot helyezve a középpontba. A 2012. évi CLXXXV. törvény alapján a hulladék „bármely anyag vagy tárgy, amelytől birtokosa megválik, megválni szándékozik vagy megválni köteles”, míg a „települési hulladék: a háztartási és a háztartási hulladékhoz hasonló hulladék, amely nem foglalja magában a termelésből, a mezőgazdaságból, az erdészetből, a halászatból származó hulladékot, a nem közművel összegyűjtött háztartási szennyvizet, a szennyvízhálózatból és a szennyvízkezelő művekből származó hulladékot, így különösen a szennyvíziszapot, továbbá az elhasználadott járműveket, és az építési-bontási hulladékot” (2012. évi CLXXXV. törvény). A fogalom két hulladékfajtát említ. A „háztartási hulladék: a háztartásban, ideértve a lakó-, üdülő, vagy hétvégi házas ingatlanban, valamint a háztartásokhoz tartozó közös használatú helyiségekben képződő vegyes és elkülönítetten gyűjtött hulladék, amely magában foglalja a papír- és kartonpapír-, üveg-, fém- és műanyaghulladékot, biohulladékot, fa- és textilhulladékot, csomagolási hulladékot, elektromos és elektronikus berendezések hulladékait, elem- és akkumulátorhulladékot, továbbá a lomhulladékot, így különösen a matracokat és bútorokat” jelenti; míg a „háztartási hulladékhoz hasonló hulladék: az a vegyes, illetve elkülönítetten gyűjtött hulladék, amely a háztartáson kívül képződik, és jellegében, összetételében a háztartási hulladékhoz hasonló, így különösen a kiskereskedelemről, közigazgatásból, oktatásból, egészségügyi szolgáltatásokból, szállásadásból, étkeztetésből, valamint egyéb hasonló szolgáltatásokból és tevékenységekből származó hulladék” (2012. évi CLXXXV. törvény a hulladékról).

A kommunális hulladék a 10%-a az évente az Európai Unióban keletkező 2,5 milliárd tonna (2016) hulladéknak (europarl.europa.eu). Az Európai Unió a hulladékkezelésre vonatkozó irányelveit a fenntarthatóság és a körkörös gazdaság elérése céljával határozta meg. Ahogy a *1. ábra*

hulladékpiramisa mutatja, az elsődleges cél a megelőzés, illetve ennek hiányában az újrahasznosítás, melyek a legkevésbé környezetterhelő hulladékkezelési módok találhatók.

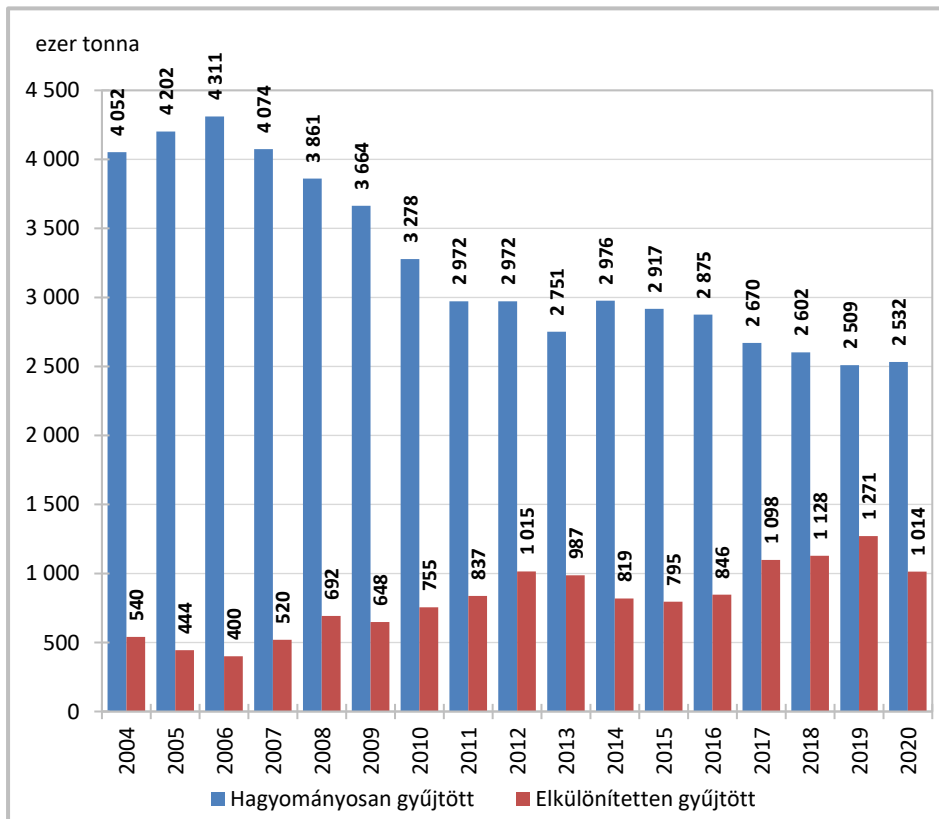

1. ábra: Hulladékpiramis

Forrás: environment.ec.europa.eu

A lerakás, aminek környezetterhelő hatása a legnagyobb, megszüntetését tűzték ki célul. Az újrahasznosított vagy komposztált hulladék aránya 2017-ben az EU 28 tagországára vetítve 46% volt, míg a lerakásé 24%. A legjobb eredmények Németországban (68% újrahasznosítás, 1% lerakás) és Ausztriában, illetve Szlovéniában születtek (58% újrahasznosítás és 2, illetve 13% a lerakás). Fontos azt is figyelembe venni, hogy Németországban ebben az évben az egy főre jutó kommunális hulladék 615 kg volt, Ausztriában 579 és Szlovéniában 486 kg. Magyarországon az egy főre jutó kommunális hulladék ennél alacsonyabb, 381 kg volt (ami az EU28 alatti, mivel ez 489kg), az újrahasznosítás 35% és a lerakás 49%. A legrosszabb eredményeket Ciprus, Románia és Málta mutatta 16, 14, illetve 5%-os újrahasznosítási értékkel és 82, 71 és 93%-os lerakási aránnyal (europarl.europa.eu). A cél a háztartási hulladék újrahasznosítási arányát 55%-ra vagy a fölé emelni 2025-re, a lerakás arányát pedig 10% alá csökkenteni az Európai Unió országaiban.

A települési hulladék mennyiségének alakulását az elszállítás szempontjából mutatja az 2. ábra.

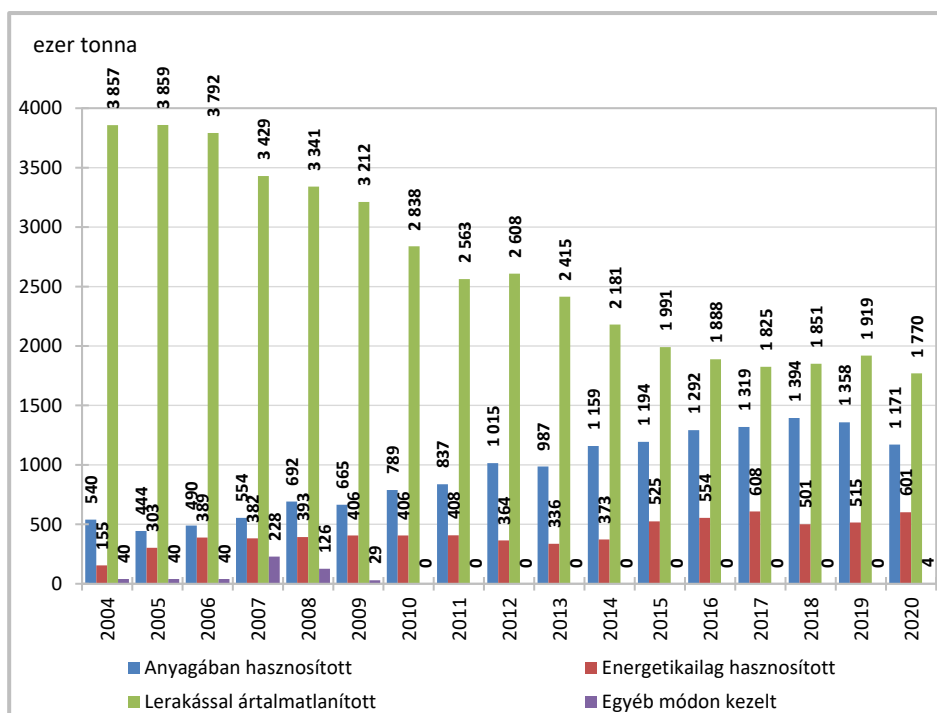
2. ábra: A települési hulladék megoszlása az elkülönítetten, illetve hagyományosan gyűjtött hulladékok szerint Magyarországon

Forrás: KSH, 2022a

Az ábrán látható, hogy 2004 és 2020 között a hagyományosan gyűjtött települési hulladék 4052 ezer tonnáról 2532 ezer tonnára csökkent, míg az elkülönítetten gyűjtött hulladék mennyisége 540 ezer tonnáról 1014 ezer tonnára nőtt (a változás nem egyenletes, vannak az alap tendenciától eltérő változások is). Arányaiban ez az elkülönített gyűjtés közel 80%-os emelkedését jelenti. Közben az összes hulladék 4592 ezer tonnáról 3546 ezer tonnára csökkent (közel 23%-kal). Ez a csökkenés és az elkülönített hulladékgyűjtés tényerése egyaránt a fenntarthatóság irányába mutatnak.

A települési hulladékkezelés megoldásai közül bár a lerakás a legkevesbé költséges, de a leginkább környezetterhelő is, tekintve a területigényt és a környezetszennyező hatást. Az égetés során energia nyerhető ki hulladékból, azonban ez a hulladékkezelési mód légszennyezéssel, salakképződéssel és adott esetben vízszennyezéssel is jár (KSH, 2008).

Az újrafeldolgozás, vagy anyagában történő újrahasznosítás során a szelektíven gyűjtött hulladékból és alapanyagokból újra ugyanolyan típusú terméket állítanak elő. Az újrahasználatra való előkészítés a különböző csomagolástípusok új céllal történő használatát jelenti, így késleltetve a hulladékká válását. A legkevesbé környezetterhelő megoldás a hulladék keletkezésének megelőzése. A hulladékkezelés magyarországi alakulását 2013-2019 között mutatja a 3. ábra. Jól látható ebből a környezetbarát megoldások térnyerése, a hulladékpiramis felső szintjei fele történő elmozdulás. A lerakással ártalmatlanított hulladékok mennyisége 2004-ről 2020-re 55,1%-kal csökkent, míg az energetikailag hasznosított 287,7%-kal, azaz közel négyszeresére, míg az anyagában hasznosított pedig 116,9%-kal emelkedett.

3. ábra: Települési hulladék kezelése Magyarországon

Forrás: KSH, 2022a

A hulladékok mennyiségének csökkentése és az anyagában történő újrahasznosítás szempontjából elsődleges a szelektív hulladékgyűjtés elterjesztése és tudatosítása a lakosságban. A szelektív hulladékgyűjtés Pieters (1991) jól ismert definíciója alapján nem más, mint új funkció és/vagy új tulajdonos keresése a termék számára, amelyet az eredeti felhasználó, eredeti funkcióval már nem tud hasznosítani. Ez természetesen azt is jelentheti, hogy az eredeti tulajdonos maga használja az eredetihez hasonló vagy más funkcióval, de azt is, hogy továbbadja vagy elcseréli másik háztartással. Ha elkülönítetten gyűjti és a települési hulladékgyűjtés során elszállítják, újrahasznosításra kerül. Az ehhez kapcsolódó fogyasztói feladat a szétválogatás, tárolás és szállítás, illetve a szállításra való előkészítés.

Pieters (1991) négy hulladék újrahasznosítási lehetőséget különböztetett meg, illetve egy speciális eljárást, melyek a következők és melyek a primer kutatás kérdéseiben is visszaköszönnek:

- Háztartáson belüli újrahasznosítás keretében ugyanaz a személy vagy valaki más a háztartáson belül használja új célra, (pl. kiürült konzervdobozokat gémkapocs tárolására).
- „Second hand”: továbbadás vagy eladás más háztartásnak vagy más háztartással más termékre történő csere (pl. elektronikai berendezések esetén).
- Használtcikk kereskedelem: szintén más háztartásnak történő továbbadás közvetítő bevonásával (pl. használtautó autókereskedés bevonásával történő értékesítése).
- Újrafelhasználás: a termékeknek vagy egy részüknek összegyűjtése, kezelése és másodlagos erőforrásként történő felhasználása új termék létrehozása érdekében (pl. használt üvegekből új üveg előállítás).
- Speciális kezelés: veszélyes anyagok gyűjtése és megfelelő kezelése (pl. elégetés ellenőrzött körülmények között).

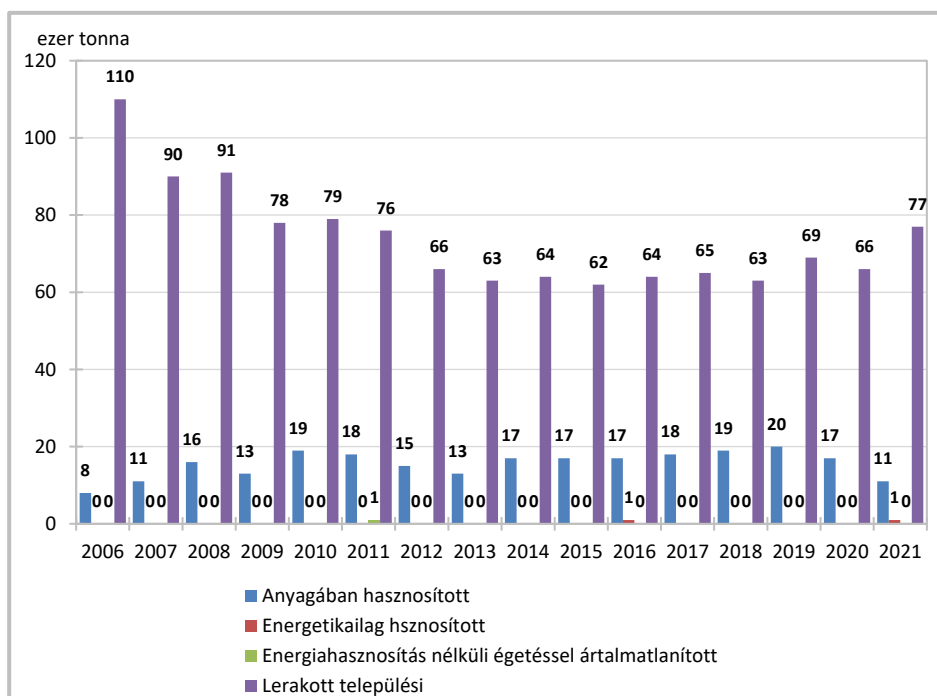
A szelektív hulladékgyűjtést befolyásoló tényezőket számos szakirodalom vizsgálja, közöttük Williams (1991), Vining és Ebrei (1992), Gagnano (1995), Ewing (2001), Domina és Koch (2002), Li (2003), Valle és szerzőtársai (2004), Shaw és Maynard (2007), Boza és Misik (2010), valamint Fiorillo (2013) a teljesség igénye nélkül. Összefoglalva a befolyásoló tényezőket, a főbb tényezőcsoportokat lehet megkülönböztetni:

- demográfiai tényezők: életkor, nem, jövedelem, háztartás mérete, iskolázottság;

- kulturális és szociális tényezők: attitűdök és hiedelmek, társadalmi környezet;
- infrastrukturális feltételek (a gyűjtés megszervezésével és kivitelezésével kapcsolatban);
- valamint a pénzügyi tényezők: pénzügyi ösztönzők, jutalmak, adókedvezmények.

Alapvetően ezeket a felsorolt tényezőket és a szelektíven gyűjthető hulladékokat sorra véve kerültek meghatározásra a kutatás hipotézisei és ismertetésre eredményei, figyelembe véve, hogy fontos a szelektíven gyűjthető hulladék (fém, üveg, papír és műanyag) elválasztása a biológiaiilag lebomló hulladéktól (Jigani et al., 2020).

A vizsgált Zala megye hulladékgyűjtésének alakulását mutatja a 4. ábra.

4. ábra: A közszolgáltatás keretében elszállított hulladék mennyiségének alakulása a kezelés módja szerint Zala megyében

Forrás: KSH, 2022b

Az ábrából látható, hogy a 2006–2021 közötti időszakban az anyagában hasznosított hulladék mennyisége szakaszosan csökkent, illetve nőtt, míg 2019-ben elérte a (2021-ig) maximális mennyiségét a 20 ezer tonnát

Zala megyében. Az energetikailag hasznosított hulladék maximuma az 1 ezer tonna, míg égetéssel szinte nem ártalmatlanítottak a vizsgált időszakban ezer tonnában kimutatható mennyiséget. A lerakott települési hulladék 110 ezer tonnáról 77 tonnára csökkent, 30%-kal (a legalacsonyabb érték 2015-ben 62 ezer tonna volt). Összességében is a hulladék csökkenése figyelhető meg.

Az alkalmazott módszerek

2021. október és 2022. március hónapok között Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megyében készítettünk személyes és online kérdőíves kutatást, mely a szelektív hulladékgyűjtéssel kapcsolatban vizsgálta a háztartások megítélését. Jelen publikációban a Zala megyében készült kérdőíveink eredményeinek egy részét ismertetjük.

Az alapkérdőívünket a szelektív hulladékgyűjtéssel kapcsolatos általános ismeretekkel kezdtük, majd ezt követően külön választottuk a szelektív és nem szelektív hulladékgyűjtőket. A nem szelektív hulladékgyűjtők körében felmértük, hogy miért nem alkalmazzák a szelektív hulladékgyűjtést a mindennapi életükben, valamint, hogy milyen motivációs eszközök bevezetésével lehetne a magatartásukat pozitív irányba befolyásolni. A szelektív hulladékgyűjtők az általunk felsorolt 12 hulladéktípus gyűjtési alternatíváit határozták meg. A következő részben a szelektív és nem szelektív hulladékgyűjtők információs tájékozódását és kommunikációs forrásait mértük fel a szelektív hulladékgyűjtéssel kapcsolatban. A demográfiai kérdések előtt vizsgáltuk, hogy a megkérdezettek milyen mértékben figyelnek a környezeti tényezőkre a vásárlásaik során. A kérdések közül jelen tanulmányban a szelektív hulladékgyűjtők gyűjtési szokásaival és a nem szelektíven gyűjtők ösztönzésével foglalkozunk.

A kérdőíves adatok feldolgozása IBM SPSS Statistics Version 28.00 statisztikai-matematikai program segítségével történt. Gyakorisági és keresztábrás elemzésen kívül Khi négyzet próbát alkalmaztunk a demográfiai háttérváltozók vizsgálatához.

Jelen publikáció a következő hipotéziseket vizsgálja:

H1: Zala megyében a szelektív hulladékgyűjtést a demográfiai tényezők határozzák meg (nem, életkor, lakóhely, lakás típusa, iskolai végzettség, beosztás).

H2: Zala megyében elsősorban a műanyagot, a papírt, az üveget és a konyhai, illetve kerti hulladékokat gyűjtik szelektíven.

H3: A nem szelektíven gyűjtőket Zala megyében pénzügyi ösztönzőkkel és az infrastrukturális feltételek javításával lehetne motiválni a hulladékok szelektív gyűjtésére.

Eredmények

Zala megyében a 240 megkérdezett 53,8%-a fiatal generációba (14-29 év) 46,3%-a középgenerációba (30-59 év) sorolható. A férfiak aránya a teljes mintanagyságon belül 39,2%, a nőké 60,8%. A válaszadók több mint fele (51,3%) Zala megyén belül falvakban, 26,3% városközpontban és 22,5% a városok agglomerációjában lakik. Az iskolai végzettség alapján a mintába kerülő személyek 33,3%-a középiskolai, 27,1%-a 8 általános osztályos, 20%-a egyetemi, illetve főiskolai, 17,9%-a szakmunkásképző végzettséggel rendelkezik. 3 személy (1,3%) nem válaszolt az iskolai végzettségre, illetve 1 fő (0,4%) 8 általános iskolai osztálynál alacsonyabb végzettséggel rendelkezik. A legtöbb válaszadó (70,4%) kertes családi házban lakik Zala megyében, 15,0% panellakásban, 8,3% társasházban, 2,5-2,5% sorházban, illetve kert nélküli családi házban. Erre a kérdésre 3 fő (1,2%) nem válaszolt. A megkérdezettek 38,8%-a tanuló, egyetemista, 20,0%-a beosztott értelmiségi, 17,9%-a szakmunkás, 6,3%-a önálló vállalkozó és 4,6%-a vezető beosztású. A gyermekes középkorú családok a mintanagyság 36,8%-át, gyermek nélküli középkorú párok 5,4%-át, a fiatal családok gyermekkel és gyermek nélkül 5,0-5,0%-át és az egyedülállók 12,1%-át teszik ki. A megkérdezett háztartások több mint fele (60,2%) átlagosnak, 22,5%-a az átlagosnál magasabbnak ítéli meg a családjuk élet-színvonalát.

A 240 fős mintanagyságon belül 173 fő (72,1%) szelektíven és 67 fő (27,9%) nem szelektíven gyűjti a háztartásában keletkezett hulladékokat. A szelektíven gyűjtők 37,0%-a férfi, 63,0%-a nő, a nem szelektíven gyűjtők 45,0%-a férfi, 55,0%-a nő. Mindkét csoportban több a fiatal generációba tartozó megkérdezett, a szelektíven gyűjtőknél 52,0%, a nem szelektíven gyűjtőknél 58,0%. Zala megyén belül a falvakban élők 49,7%-a szelektíven 55,2%-a nem szelektíven gyűjti a háztartási hulladékot, a városközpontban lakók 25,4%-a és 28,4%-a, valamint a városi agglomerációban tartózkodók 24,9%-a, illetve 16,4%-a. A hulladékokat szelektíven gyűjtők körében a válaszadók 36,4%-a középiskolai, 23,7%-a 8 általános iskolai, 20,2%-a szakmunkásképző, illetve 17,3%-a egyetemi, főiskolai végzettséggel rendelkezik. A nem szelektíven gyűjtők között a legtöbb

megkérdezettnek 8 általános iskolai (35,8%), egyetemi, illetve főiskolai (26,9%), középiskolai (25,4%) és szakmunkásképző (11,9%) végzettsége van. Mindkét csoportban a tanulók, beosztott értelmiségiek és szakmunkások vannak többségben a munkahelyi beosztásuk alapján.

A megkérdezettek demográfiai jellemzőit és a szelektív hulladékgyűjtés alkalmazásának lehetőségét vizsgáltuk a háztartások mindennapi életében, mint független és függő változókat, annak érdekében, hogy megállapítsuk, melyik demográfiai tényező mutat szignifikáns kapcsolatot a hulladékok szelektív vagy nem szelektív gyűjtésével. A demográfiai jellemzők közül egyedül a háztartások összetétele mutat szignifikáns összefüggést a szelektív hulladékgyűjtéssel, ami azt jelenti, hogy a fiatal, illetve középkorú házaspár gyermek nélkül vagy gyermekkel, és az egyedülállók szelektíven vagy nem szelektíven gyűjtik háztartásukban a különböző hulladéktípusokat. A két változó között van szignifikáns kapcsolat, mert a $p < 0,05$. Ez azt jelenti, hogy azok a háztartások, amelyek tagjai középkorúak és gyermeket nevelnek nagyobb arányban gyűjtik háztartásukban szelektíven a hulladékokat, mint a középkorú házaspárok, akik nem nevelnek gyermeket, a fiatal házaspárok, akik gyermeket nevelnek, illetve nincs gyermekük és az egyedülállók ($\text{Khi}^2=20,759$, $\text{df}=9$, $p=0,014$).

Ezek alapján az első hipotézisünket elvetjük, mert a demográfiai tényezők közül egyedül a háztartások összetétele befolyásolja a szelektív hulladékgyűjtés alkalmazását Zala megyében, a megkérdezettek életkora, neme, lakóhelye, iskolai végzettsége, beosztása, illetve a lakás típusa nem.

A kérdőívünkben vizsgált 12 hulladékfajta közül először a műanyag, papír, üveg és fém hulladékokra vonatkozóan kérdeztük meg a szelektíven gyűjtő válaszadókat, hogy milyen lehetőségeket preferálnak (1. táblázat). Zala megyében a megkérdezettek 69,4%-a a műanyag, 47,4%-a a papír hulladékot gyűjtőedénybe vagy gyűjtőzsákokba helyezik. Az üveg hulladékot a háztartások 40,5%-a gyűjtőszigetre szállítja, illetve 33,9%-a gyűjtőedénybe vagy gyűjtőzsákba helyezi. A fémhulladékokat közel azonos arányban szállítják gyűjtőszigetre a háztartások (32,9%), vagy nem gyűjtik szelektíven (29,4%).

1. táblázat: Műanyag, papír, üveg és fém hulladékok gyűjtése Zala megyében

Lehetőségek	Műanyag	Papír	Üveg	Fém
Gyűjtőedénybe, zsákokba teszem	120	82	57	34
Gyűjtőszigetre viszem	40	42	70	57
Nem gyűjtöm szelektíven	8	15	32	51
Újrahasznosítom	5	18	11	5
Egyéb	0	16	3	26
Összesen	173	173	173	173

Forrás: Kérdőíves kutatás eredményei alapján saját szerkesztés

A konyhai hulladékot Zala megyében a válaszadók 43,3%-a a kijelölt gyűjtőedénybe helyezi el a szelektív hulladékgyűjtés során. A háztartások 30,6%-a komposztálja a konyhai hulladékokat, 17,9%-a azonban nem tudja szelektíven gyűjteni, így a háztartási hulladék közé helyezi el. A kerti hulladékokat a megkérdezettek fele (50,2%) komposztálja, 20,8% gyűjtőedénybe helyezi, 12,7% elégeti, illetve nem gyűjti szelektíven (2. táblázat).

2. táblázat: Konyhai és kerti hulladékok kezelése Zala megyében

Lehetőségek	Konyhai hulladék	Kerti hulladék
Elégetem	1	22
Komposztálom	53	87
Megfelelő gyűjtőedénybe teszem	75	36
Nem gyűjtöm szelektíven	31	22
Újrahasznosítom	3	0
Egyéb	10	6
Összesen	173	173

Forrás: Kérdőíves kutatás eredményei alapján saját szerkesztés

A textil hulladékokat a megkérdezett háztartásoknak majdnem fele (45,6%) elajándékozza, 26,6%-a gyűjtőszigetre viszi és a kijelölt gyűjtőedénybe helyezi el. A fa alapanyagú hulladékokat a legtöbben elégetik (27,1%), 19,6% elajándékozza, 16,1% értékesíti, 15,0% gyűjtőszigetekre szállítja, illetve egyéb módon válik meg tőle (3. táblázat).

3. táblázat: Textil és fa alapanyagú hulladékok kezelése Zala megyében

Lehetőségek	Textil hulladék	Fa alapanyagú hulladék
<i>Eladom</i>	11	28
<i>Elajándékozom</i>	79	34
<i>Elégetem</i>	5	47
<i>Gyűjtőszigetekre viszem</i>	46	26
<i>Újrahasznosítom</i>	6	12
<i>Egyéb</i>	26	26
Összesen	173	173

Forrás: Kérdőíves kutatás eredményei alapján saját szerkesztés

A veszélyes hulladékok között az elem, a gyógyszer, az olaj és zsiradékok, a festékes doboz szelektív, illetve nem szelektív hulladékgyűjtését vizsgáltuk (4. táblázat). Az elemet a megkérdezettek 84,9%-a, a gyógyszereket 58,9%-a, az olaj és zsiradékokat 57,8%-a és a festékes dobozokat 49,1%-a gyűjti szelektíven. A megkérdezettek negyede a gyógyszereket (25,4%) és a festékes dobozokat (28,3%) nem gyűjti szelektíven.

4. táblázat: Veszélyes hulladékok kezelése Zala megyében

Lehetőségek	Elem	Gyógyszer	Olaj, zsiradékok	Festékes doboz
<i>Nem gyűjtöm szelektíven, a háztartási hulladék közé kerül</i>	11	44	30	49
<i>Szelektíven gyűjtöm és a megfelelő gyűjtőbe teszem</i>	147	102	100	85
<i>Egyéb</i>	15	27	43	39
Összesen	173	173	173	173

Forrás: Kérdőíves kutatás eredményei alapján saját szerkesztés

A második hipotézisünk alapján azt feltételeztük, hogy Zala megyében elsősorban a műanyagot, a papírt, az üveget és a konyhai, illetve kerti hulladékokat gyűjtik szelektíven. Ezen hipotézis igazolásához azokat a válaszadókat vettük figyelembe, akik az egyes hulladéktípusoknál valamelyik szelektív hulladékgyűjtési technikát alkalmazzák a mindennapi életvitelükben. A kapott eredményeket összesítve tartalmazza az 5. táblázat.

5. táblázat: Szelektív hulladékgyűjtés aránya Zala megyében

Hulladéktípus	Megoszlás (%)
Műanyag	95,4
Elem	85,0
Textil és Papír	82,1
Üveg	79,8
Konyhai hulladék	75,7
Kerti hulladék	71,1
Gyógyszer	59,0
Olaj és zsiradékok, Fa alapanyagú hulladék	57,8
Fém	55,5
Festékes doboz	49,1

Forrás: Kérdőíves kutatás eredményei alapján saját szerkesztés

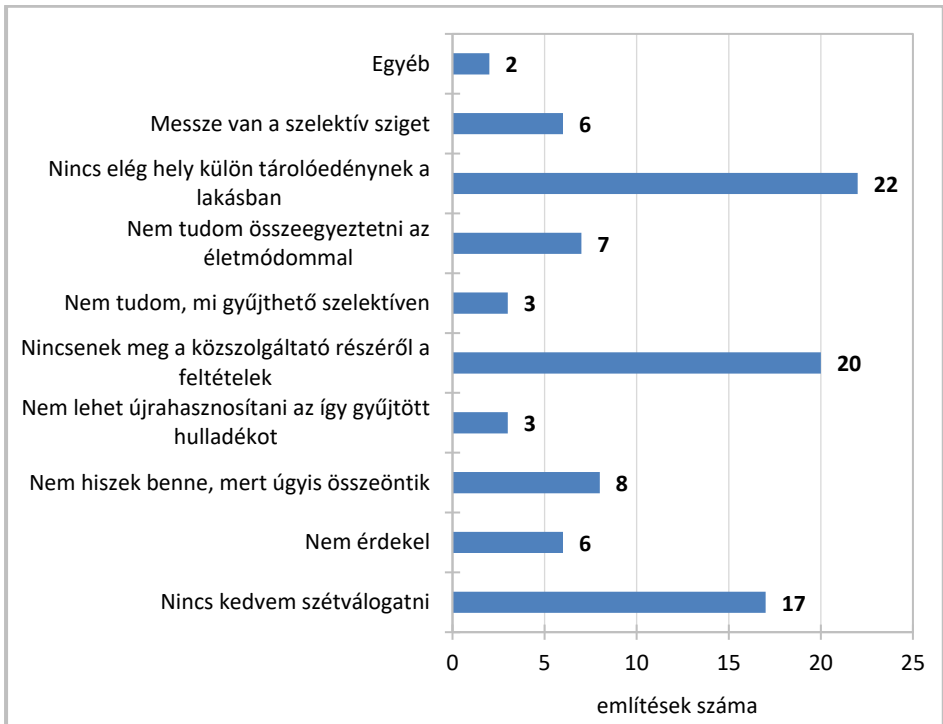
A második hipotézisünk tehát nem fogadható el, hiszen a papír hulladékok mellett a veszélyes hulladékok közül az elemet, valamint a textil hulladékot is nagyobb arányban gyűjtik szelektíven a megkérdezettek, ami azonban nem negatív jellegű eredmény.

A harmadik hipotézisünk a szelektíven nem gyűjtők (67 fő) negatív attitűdjeinek megismerésével foglalkozott, valamint azzal, hogy milyen módszerekkel lennének ösztönözhetőek a szelektív hulladékgyűjtésre.

A megkérdezettek több válaszlehetőséget is megjelölhettek a kérdőívben, hogy mi az oka annak, hogy nem gyűjtik szelektíven a hulladékot a háztartásukban (5. ábra).

A legtöbb említést a következő válaszok kapták:

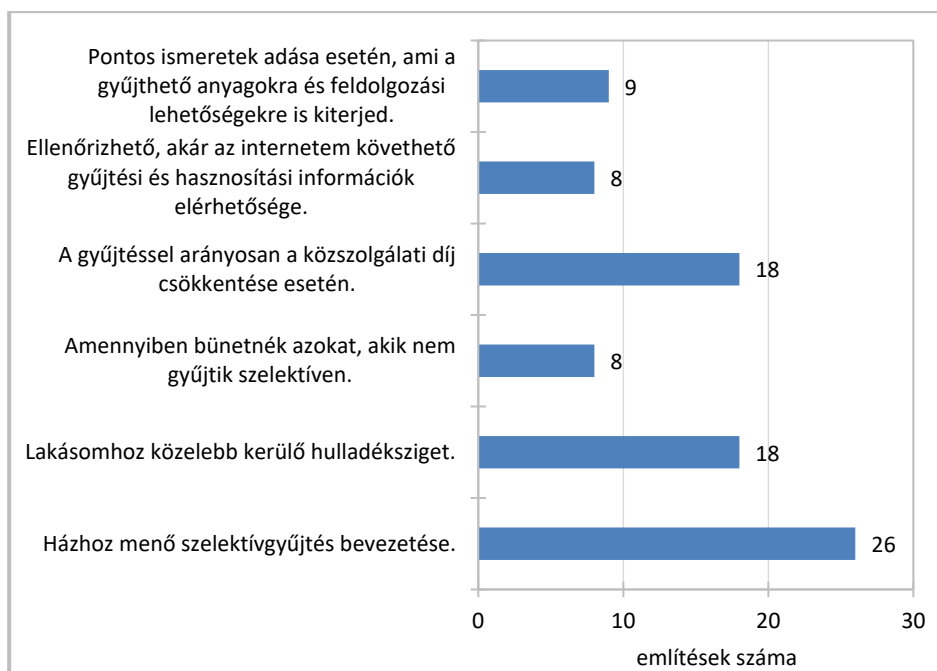
- 22 említés: nincs elég hely külön tárolóedényeknek a megkérdezettek háztartásában;
- 20 említés: nincsenek meg a közszolgáltató részéről a feltételek;
- 17 említés: nincs kedvem szétválogatni a szelektíven és nem szelektíven gyűjthető hulladékokat.

5. ábra: Miért nem gyűjti szelektíven a hulladékot?

Forrás: Kérdőíves kutatás eredményei alapján saját szerkesztés

A nem szelektíven gyűjtők körében megkérdeztük, hogy milyen eszközzel lehetne őket motiválni a szelektív hulladékgyűjtésre. Ennél a kérdésnél is több választ jelölhettek meg a megkérdezettek. A legtöbben a házhoz menő szelektív hulladékgyűjtés bevezetését (26 említés), ezen kívül leginkább a megkérdezettek lakásához közelebb elhelyezésre kerülő hulladéksziget kialakítását és a jelenlegi közszolgálati díj csökkentését a szelektív hulladékgyűjtéssel arányosan (18-18 említés) választották (6. ábra).

6. ábra: Milyen motivációs eszközöket vennének igénybe a megkérdezettek?

Forrás: Kérdőíves kutatás eredményei alapján saját szerkesztés

A harmadik hipotézisünk a fenti eredmények alapján elfogadásra került, hiszen pénzügyi ösztönzőkkel és infrastrukturális feltételek javításával lehetne motiválni a hulladékok szelektív gyűjtésére a felmérésben résztvevő nem szelektív hulladékgyűjtőket.

Összegzés, konklúzió

Kvantitatív kutatásunk eredménye, hogy a Zala megyében megkérdezettek demográfiai jellemzői alapján a háztartások összetétele mutat szignifikáns kapcsolatot a szelektív és nem szelektív hulladékgyűjtési magatartással. A vizsgált megyében a kor, a nem, a település jellege, a lakás/ház típusa alapján nem találtunk összefüggést.

A hulladékfajták szelektív gyűjtésénél azt feltételeztük a szekunder információk alapján, hogy elsősorban a műanyag és a papír hulladékokat gyűjtik, hiszen ezeknél már a gyakorlatban is alkalmazzák a szemétszállító vállalkozások a gyűjtőzsákos elvitelt. Ezzel szemben Zala megyében

a műanyag hulladék mellett az elemet, a textil és a papír hulladékot gyűjtik szelektíven a megkérdezettek a legnagyobb (80,0% fölötti) arányban. Azok, akik nem gyűjtik szelektíven a hulladékot leginkább azért nem mutatnak pozitív hozzáállást, mert véleményük szerint nincs elég hely a lakásukban a külön tárolóedényeknek, illetve nem biztosítottak a közszolgáltató részéről a feltételek a szelektív hulladékgyűjtéshez. A válaszadók véleménye alapján a magatartásuk pozitív irányba történő változását a házhoz menő szelektív hulladékgyűjtés bevezetésével, a megkérdezettek lakhelyéhez közelebb elhelyezkedő hulladékszigetekkel, valamint a közszolgálati díj csökkentésével érhetnék el.

Irodalomjegyzék

2012. évi CLXXXV. törvény

Ajzen, I. (1991): The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179–211.

Boza O. – Misik T. (2010): Környezeti attitűd vizsgálat az Edelényi Gimnáziumban: a szelektív hulladékgyűjtés megítélése. *Acta Acad. Agriensis, Sectio Pericemonologica XXXVII* (2010) pp 29-42.

Domina, T. – Koch, K. (2002): Convenience and Frequency of Recycling. Implications for Including Textiles in Curbside Recycling Programs. *Environment and Behavior*, 34(2):216-238.

Earth Overshoot Day [A túllövés napja.] (Letöltve: 2022.10.10.)
<https://www.overshootday.org/>

Emmert, A. (2021): The rise of the eco-friendly consumer. (Letöltve: 2022.02.22.)
<https://www.strategy-business.com/article/The-rise-of-the-eco-friendly-consumer>

Európai Bizottság: A hulladékokról szóló keretirányelv. (Letöltve: 2022.10.02.)
https://environment.ec.europa.eu/topics/waste-and-recycling/waste-framework-directive_hu

europarl.hu: Kommunális hulladék: EU-s célkitűzések és a tagállamokban fennálló helyzet (infografika) (2022). (Letöltve: 2022.12.01.)
https://www.europarl.europa.eu/resources/library/images/20201201PHT92834/20201201PHT92834_original.jpg

Ewing, G. (2001): Altruistic, Egoistic, and Normative Effects on Curbside Recycling. *Environment and Behavior*, 33(6):733–764.

Fiorillo, Damiano (2013): Household waste recycling: national survey evidence from Italy. *Journal of Environmental Planning and Management*, 56(8):1125–1151.

Fishbein, M. – Ajzen, I. (1980): *Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.

- Guagnano, G. A. – Stern, P. C. – Dietz, Th. (1995): Influences on attitude–behavior relationships - A natural experiment with curbside recycling. *Environment and Behavior*, 27(5):699–718.
- Hewstone, M. – Stroebe, W. – Codol, J.-P. – Stephenson, G. M. (2003): Szociálpszichológia. KJK-Kerszöv, Budapest.
- Jigani, A. – Delcea, C. – Ioanas, C. (2020): Consumers' Behavior in Selective Waste Collection: A Case Study Regarding the Determinants from Romania. *Sustainability* 2020(12):6527. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12166527>
<https://www.mdpi.com/journal/sustainability> (Letöltve: 2022.10.06.)
- Kerekes S. – Kindler J. (1997): Vállalati környezetmenedzsmet. BKE, Budapest.
- KSH (2008): A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. (Letöltve: 2021.10.04.)
<https://www.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/fenntartfejl/fenntartfejl06.pdf>
- KSH (2022a): A települési hulladékfajták mennyiségének alakulása Magyarországon (ezer tonna). (Letöltve: 2022.11.05.)
https://www.ksh.hu/stadat_files/kor/hu/kor0029.html
- KSH (2022b): A közszolgáltatás keretében elszállított hulladék a kezelés módja szerint megye és régió szerint (ezer tonna). (Letöltve: 2022.10.15.)
https://www.ksh.hu/stadat_files/kor/hu/kor0065.html
- Li, Sh. (2003): Recycling Behavior Under China's Social and Economic Transition. The Case of Metropolitan Wuhan. *Environment and Behavior*, 35(6):784–801.
- McCarty, J. A. – Shrum, L. J. (1994): The Recycling of Solid Wastes: Personal and Cultural Values and Attitudes About Recycling as Antecedents of Recycling Behavior. *Journal of Business Research*, 30:53–62
- Nagy, Sz. (2006): A környezettudatos magatartás attitűd-orientált modellje.
http://real.mtak.hu/24718/1/A_kornyeztudatos_magatartas_attitud_orientalt_modellje_u.pdf (Letöltve: 2022.10.24.)
- Okada, E. M. – Mais, E. L. (2010): Framing the “Green” alternative for environmentally conscious consumers. (Letöltve: 2022.02.19.) <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/20408021011089257/full/html>
- Pieters, R. G. M. (1991): Changing Garbage Disposal Patterns of Consumers: Motivation, Ability, and Performance. *Journal of Public Policy & Marketing* 10(2):59–76.
- Roberts, J. (1996): Green Consumers in the 1990's: Profile and Implications for Advertising. *Journal of Business Research*, 36:217–231.
- Schäfferné D. K. (2008): A környezettudatosság többszintű értelmezése és a környezettudatos fogyasztói magatartás vizsgálata. Doktori értekezés. Pécs.
- Shaw, P. J. – Maynard, S.J. (2007): The potential of financial incentives to enhance householders' kerbside recycling behaviour. *Waste Management* 28(10):1732–1741. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.wasman>
- Valle, P. – Reis, E. – Menezes, J. – Rebelo, E. (2004): Behavioral Determinants of Household Recycling Participation. The Portuguese Case. *Environment and Behavior* 36(4):505–540.

- Vining, J. – Ebreo, A. (1992): Predicting recycling behavior from global and specific environmental attitudes and changes in recycling opportunities. *Journal of Applied Social Psychology* 22:1580–1607.
- Williams, E. (1991): College students and recycling: their attitudes and behaviors. *Journal of College Student Development* 32:86–88.
- Zombori P. (2021): Mi is az az Ökológiai lábnyom? (Letöltve: 2022.10.10.)
<http://www.hkik.hu/hu/content/mi-az-az-okologiai-labnyom>

Vajon az unokáink is ismerni fogják? – Nemzetiségi értékek megőrzésének helyzetképe a hazai lakosság körében

*Will our grandchildren know it too? – The state of conservation of
ethnic values among the national population*

Szeidl Klaudia¹

Absztrakt: Egy ország globális és lokális kulturális kínálata nagymértékben függ a társadalom összetettségétől, hiszen az egyedi szokásvilággal rendelkező népcsoportok nagyban meghatározzák a desztináció egyediségét, vagyis a turisztikai attrakciókínálat változatosságát. Az elmúlt évek trendváltozásai hatására joggal merül fel a kérdés, hogy vajon az unokáink ismerni fogják a jelenleg még élő hagyományokat? A kutatás eredményeként felvázolásra kerül a nemzetiségi értékek turisztikai megjelenésük és hasznosításuk. Továbbá a kérdőíves felmérés rávilágít a társadalom nemzetiségi értékmegőrző szerepvállalására.

Kulcsszavak: társadalmi felelősségvállalás, nemzetiségi értékek, kulturális turizmus

JEL-kódok: Z30, Z32

Abstract: Global and local cultural offer of a country is highly dependent on the complexity of the society, as ethnic groups having unique customs determine the uniqueness of a destination, i.e. the variety of tourist attractions. As a result of the trend changes of recent years, the question rightly arises: will our grandchildren be familiar with the traditions that are still alive today? As a result of the research, the

¹ Dr. SZEIDL Klaudia PhD adjunktus [Senior Lecturer]

(<https://orcid.org/0000-0002-5581-3645>)

Budapesti Gazdasági Egyetem Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar
[Budapest Business School Faculty of Commerce, Hospitality and Tourism]

(szeidl.klaudia@uni-bge.hu)

appearance and utilization of nationality values in tourism will be outlined. Furthermore, the questionnaire survey highlights the role of society in preserving national values.

Keywords: *social responsibility, nationality values, cultural tourism*

JEL Codes: *Z30, Z32*

Bevezetés

A turizmus összetett rendszerének egyik központi pillére a kulturális turizmus. Köztudott, hogy a kultúra az egyik elsődleges motivációként jelenik meg az utazók körében, hiszen az eltérő kultúrák megismerése iránti vágy a turisták millióit indít útra az egész világon. A globális kulturális trendeken túl egyre erősebbé vált a helyi értékek iránti érdeklődés, a korábbi attrakció orientált keresletet mára felváltotta az élménykereső utazók köre. Az elmúlt évtizedekben végbemenő technológiai fejlődés hatására az élmény fogalma hangsúlyosabb szerepet kapott mind a gazdasági életben, mind pedig a fogyasztók mindennapjaiban, amely a keresleti trendek átalakulásához vezetett. A késő modern társadalom struktúrájában kollektív alapmotivációvá vált az élményorientáltság (Rátz, 2012). A mai élményorientált turisták egyre jobban érdeklődnek a helyi lakosság kultúrája, autentikus életmódjának megismerése iránt, mely lehetővé teszi, hogy a turistákat olyan kulturális attrakciókhoz vonzzák, mint az örökségi helyszínek, múzeumok, galériák, skanzenek, tájházak, hagyományőrző fesztiválok. Ezek a helyszínek az adott nemzetiségre jellemző tárgyi és szellemi kulturális elemeket gyűjteményekbe rendezve tárják a nagyközönség elé (Yang, 2011). A lokalitás, az egyéni értékek előtérbe kerülését tovább növelte a 2020-ban kitört COVID-19 világjárvány okozta pandémia, hiszen az elmúlt néhány évben a számos korlátozó intézkedések közvetett és közvetlen hatására a turizmus térképen újra megjelentek azok a települések, amelyek önmagukban nem rendelkeznek olyan mértékű attrakcióval, hogy versenyképessége számottevő legyen a turizmus piacán. A kulturális kínálat összetettséggel tükrében hazánk kedvező helyzetben van. Az ország kulturális sokszínűségét bemutató értéktárat a magyarsághoz hasonlóan a hazai nemzetiségek is legalább annyira gazdagítják.

A mai felgyorsult, rohanó életben tágran értelmezhető az örökség, az érték megjelenése. Feltételezhetően a lakosság jelentős aránya tudatában

van az örökségek létével, megőrzésének fontosságával, de joggal vetődik fel a kérdés, hogy vajon az unokáink is ismerni fogják-e még a jelenkor evidenciának vélt értékeit? Jelen kutatás a nemzetiségi értékek turisztikai megjelenését és hasznosítását kívánja vizsgálni, továbbá a hazai lakosságnak az értékek ápolásának és továbbörökítéséhez vállalt felelőségét a hazai lakosságnak. Továbbá az alkalmazott kutatás segítségével választ keresve, arra, hogy megjelenik-e a nemzetiségi érték a megkérdezettek hétköznapi szokásrendjében?, ha igen, akkor ezek milyen formában?, milyen szerepet képviselnek a nemzetiségi értékeket prezentáló hazai nemzeti-ségi fesztiválok a kitöltők érdeklődésében és szabadidőeltöltésében?, végezetül milyen értékeket tart fontosnak a válaszadók köre, melyeket érdemes és célszerű tovább örökíteni a jövő generáció számára.

Nemzetiségi értékek megjelenése a turizmusban

A nemzetiségi kultúra értelmezése

A Kárpát-medence szívében elhelyezkedő Magyarország a több, mint 1000 éves fennállása alatt mindvégig soknemzetiségű országnak tekinthető, hiszen már a honfoglalást követő évtizedekben újabb és újabb népcsoportok jelentek meg az ország területén (Szeidl–Aubert, 2021). A nemzetiség fogalmának lehatárolása a nemzetközi szakirodalomban merőben eltérő, sok esetben hazai viszonylatban nem tekinthető releváns gondolatnak. Hazánkban a nemzetiség fogalmát a nemzetiségi jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. tv. 1 § (1) bekezdése pontosan meghatározza, miszerint Magyarországon nemzetiségnek tekintendő „minden olyan népcsoport, amely az állam lakossága körében számszerű kisebbségben van, a lakosság többi részétől saját nyelve, kultúrája és hagyományai különböztetik meg, egyben olyan összetartozás-tudatról tesz bizonyosságot, amely min0dezek megőrzésére, történelmileg kialakult közösségeik érdekeinek kifejezésére és védelmére irányul” (2011. évi CLXXIX tv. 1 § (1) törvény a Magyarország nemzetiségi jogairól, 2011). E törvény értelmében jelenleg Magyarország területén összesen 13 törvényileg elismert nemzetiség él: a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a roma², a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán (2011. évi CLXXIX törvény a Magyarország nemzetiségi jogairól, 2011).

² A 2011. évi CLXXIX tv. 1 § (3) 1. melléklet értelmében a korábbi cigány (románi, beás) népcsoportot a továbbiakban roma elnevezés illeti.

A kultúra a latin eredetű „colere” igére vezethető vissza, amely alatt a művelést, mint földművelést értették, majd az idő múlásával a művelést, mint szellemi értelmében használták (Jones, 2009). A kultúra szó jelentése az emberiség fejlődésével párhuzamosan folyamatosan változott. A különböző filozófiai irányzatok, és történelmi korok gondolkodói eltérően értelmezték a kultúrát, mint fogalmat. Napjainkban a kultúrát a tudományelméleti irányzatok eltérő szemléletmódjából fakadóan igen sokrétűen értelmezhetjük. A társadalomkutatók nagy része Tylor 1871-ben megfogalmazott definícióját tartja az iránymutatónak, miszerint a kultúra „egy olyan komplex egész, amely magába foglalja a tudást, a hitet, a művészeteket, az erkölcsöket, a jogrendet, a szokásokat és minden olyan képességet, amelyet az ember a társadalom részeként sajátított el” (Tylor, 1871:471). A funkcionalista irányzat neves képviselője, Malinowski (1939) szerint „a kultúra lényegében egy eszköztár, aminek segítségével az ember megbirkózhat azokkal a konkrét problémákkal, amikkel szembe találja magát a környezetében igényei kielégítése közben” (Malinowski, 1939:149). A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint a kultúra „az emberiség által létrehozott anyagi és szellemi értékek összessége. A művelődésnek valamely területe, illetve valamely korszakban, valamely népnél való megnyilvánulása” (Juhász, 1972:485). Az említett definíciók eltérő megközelítését figyelembe véve véleményem szerint napjainkban az UNESCO által kibocsájtott kultúra fogalma tekinthető elfogadhatónak miszerint „...a kultúrát egy társadalmat, vagy szociális csoportot körülvevő, egyedi szellemi, anyagi, intellektuális és érzelmi vonások, továbbá a művészet, az irodalom, az életvitel, az együttélés módja, az értékrend, a hagyományok és hiedelmek összességének kell tekintenünk...” (UNESCO, 2001).

A kultúra egy társadalmi csoporton belül generációról generációra öröklődik (Kondor, 2003). A kultúra minden eleme valahonnan származik, és valamely irányba terjed tovább. A terjedés intenzitásában térbeli eltéréseket figyelhetünk meg, melynek eredményeként a mai világunk sokszínűsége értelmezhető. A kultúra elemeit egy hármas osztályozású rendszerbe sorolhatjuk, mely a technológiai alrendszerből (az emberiség által használt tárgyak), a társadalmi alrendszerből (viselkedésminták) és az ideológiai alrendszerből (hit, tudás, tudományos gondolkodás) épül fel (Trócsányi, 2005). E rendszer központi metszeteként jelenhet meg a kulturális örökség, mely egyrészt szoros kapcsolatban áll a társadalmi alrendszer elemeivel, másrészt az egyes társadalmi csoportokra jellemző építészeti stílusjegyek és az életformájukból adódó használati tárgyak révén összeköttetésben áll

a technológiai alrendszerrel. A kulturális örökség részeként említendő hagyományok kialakulása és továbbadása jelentős mértékben összefügg az adott népcsoport hitvilágával, amely az ideológiai alrendszer elemeihez tartozik. A szerző meglátása szerint a kulturális örökség létrejöttében, formálódásában és fenntartásában mind három alrendszer befolyással bír.

Az örökség fogalmának értelmezése meglehetősen szubjektív, hiszen az adott kulturális közösség megítélése, identitása és értékrendszere jelentős mértékben meghatározza, hogy az adott országban, az adott nemzet számára mi számít örökségnek (Pap, 2014). Ennek függvényében örökségi értékek tekinthető mindaz, amit egy közösség az utókor számára megőrzésre és átadásra érdemesnek tart, legyen akár épület, tárgy, hagyomány vagy szokás (Puczkó–Rátz, 2017). „...Így az örökség összekapcsolódik az emlékezettel, mindkettő az identitás része, amit meg kell keresni, elő kell ásni, meg kell őrizni, vagy újra fel kell fedezni...” (Sulyok, 2005:47). Hazánkban a rendszerváltást követően nagy figyelmet fordítottak a nemzeti kulturális örökség jogszabályi védelmének megalkotására. Így a 2001. évi LXIV. a kulturális örökség védelméről szóló törvény értelmében „*kulturális örökségünk hazánk múltjának és jelenének pótolhatatlan, egyedi és meg nem újítható forrása, a nemzeti és az egyetemes kultúra elválaszthatatlan összetevője...a kulturális örökség elemei: a régészeti örökség, a hadtörténeti örökség régészeti módszerekkel kutatható elemei, a műemléki értékek, a nemzeti emlékhely, a kiemelt nemzeti emlékhely és annak 61/I. § (3a) bekezdése szerinti településkép-védelmi környezete, valamint a kulturális javak*” (Irimiás, 2018). Összességében megállapítható, hogy örökség a múltat képviseli a jelenben (Hewison, 1989).

Etnikai/nemzetiségi turizmus elméleti aspektusai

Egy desztináció kulturális szerepvállalását jelentős mértékben befolyásolja a térségben élő nemzetiségekhez kötődő vonzerők. A nemzetiségi identitás megőrzése irányuló tevékenységek a hagyományok újjáélesztésén túl a kulturális turizmus egy speciális formáját hívta életre (Horváth, 2018). A nemzetközi szakirodalom a társadalom egyes csoportjainak kultúrájának megismerésére célzott utazásokat az „ethnic tourism”, azaz az etnikai turizmusként definiálja. Az elnevezés megjelenése Smith (1977) nevéhez köthető, aki azt a bennszülött, egzotikus népek kultúrája és szokásai iránti érdeklődéssel hozta összefüggésbe (Smith, 2003). Néhány évtizeddel később Harron és Weiler (1992) következőképpen definiálta az etnikai turizmust: „egy olyan utazás, mely során az egyén motivációja a más etnikai vagy kul-

turális háttérrel rendelkező csoportokkal való közvetlen és autentikus kapcsolat kialakítása” (Szeidl–Aubert, 2020:183). Az etnikai turizmust a résztvevők hovatarozása alapján két típusra oszthatjuk. Az egyik típus az egzotikus kultúrák iránt érdeklődő egyének utazásait foglalja magába, ahol az életviteli, az életmódbeli másság és az eltérő hagyományok jelentik a fő vonzerőt (Harron–Weiler, 1992; Horváth, 2010). Ez természetesen nem csak interkontinentális utazások esetében igaz, hanem egy adott országon belül is beszélhetünk etnikai turizmusról, mint például Magyarország délvidékén található baranyai sváb falvak, mohácsi sokacok és bunyevácok által generált turizmus esetében (Szeidl–Aubert, 2019; Csapó–Matesz, 2007). A másik típus a „visiting friends and relatives”, vagyis a VFR-turizmus, melynek keretében az utazók a rokonaikat, barátait látogatják meg, vagy saját etnikumát kívánja felfedezni más területeken. Ez esetben a fő motiváció az etnikai újraegyesülés, a közös gyökerek, a saját származás és örökség megismerése, vagyis az etnicitás átélése (Szeidl–Aubert, 2019).

A magyarországi nemzetiségi értékekre összpontosító turizmus vizsgálata során Smith (1977) által megfogalmazott etnikai turizmus megnevezés nem tekinthető maximálisan helytállóknak, hiszen a nemzetiségi kultúrák között nem mutatható ki olyan radikális eltérés, mint az egyes egzotikus népek tekintetében. Ennek értelmében az etnikai turizmus helyett a nemzetiségi turizmus elnevezés a javasolt. Szeidl és Aubert (2020) megfogalmazásában „nemzetiségi turizmus alatt a turisztikai célú utazások azon része értendő, melyek során a turista motivációja az adott desztinációban élő nemzetiségek értékeinek, kultúrájának, hagyományainak a megismerése, továbbá az ezeket bemutató fesztiválokra való részvétel” (Szeidl–Aubert, 2020:195). Nemzetiségi vonzerőnek tekinthető minden olyan szellemi és épített attrakció, mely bemutatja az adott nemzetiség kultúráját, a vonzerők felkeresésével a látogatók betekintést nyernek a nemzetiségek életmódjába, megismerik a hagyományait és népszokásait (Szeidl–Aubert, 2020). Michalkó és Horváth (2014) értelmezésében az etnikai turizmus a VRF-hez, vagyis a rokon- és barátlátogató turizmussal áll szoros összefüggésben, ebből kifolyólag statisztikailag nehezen, vagy legtöbbször esetében egyáltalán nem mutatható ki a turisztikai kereslet mértéke, hiszen a vendégek a láthatatlan turizmus részeként jelennek meg a turisztikai piacon (Michalkó–Horváth, 2014).

Nemzetiségi értékek a turisztikai kínálatban

Magyarország a természeti értékek mellett számos kultúrtörténeti emlékekkel rendelkezik, melyek közül kiemelendő a hagyományos népi életmód-

hoz kapcsolódó épített és szellemi örökség gazdag tárháza (Szeidl–Aubert, 2020). A 1. táblázatban összefoglalásra kerülnek a nemzetiségi értékek típusai, miszerint az egyes néprajzi kategóriákon belül milyen formákban jelennek meg a nemzetiségi kultúrára jellemző örökségek.

1. táblázat: A nemzetiségi értékek kategorizálása

1. Az épített környezet értékei		
Nemzetiségi építészet	Lakóházak Gazdasági épületek Középületek Szakreális épületek, helyek Ipari épületek	<i>pl.: kontyostető, nádtető, tornác, fachwerk</i> <i>pl.: présház, goré, csűr, kerek kút</i> <i>pl.: csárda</i> <i>pl.: harangláb, fatornyos templom</i> <i>pl.: vízimalom, szélmalom, kovácsműhely</i>
2. Gasztronómia értékei		
Nemzetiségi ételek és italok	Népi növényi ételek Népi húsos ételek Népi italok	<i>pl.: lepények, kásák, sütemények, rétesek</i> <i>pl.: kolbász, készételek, egytálételek</i> <i>pl.: bor, pálinka, gyümölcsle, szörp</i>
Gasztrókultúra	Népi fűszerek Helyi termékek Nyersanyag feldolgozás	<i>pl.: paprika</i> <i>pl.: medvehagyma, méz, sajt, lekvár stb.</i> <i>pl.: aszalás, füstölés</i>
3. A kézművesség értékei		
Mesterség	Fafaragás Szöttesek, hímzések Fazekasság Bútorművesség Díszítőművészet	<i>pl.: maszkfaragás, játékkészítés</i> <i>pl.: kékfestés, tradicionális motívumok</i> <i>pl.: edények, használati tárgyak</i> <i>pl.: bútorfestés, ládakészítés</i> <i>pl.: tojásfestés, porcelánfestés</i>
Hagyományos technikák	Ékszerkészítés Tárgykészítés	<i>pl.: nyakék, párta,</i> <i>pl.: nemezelés, gyertyaöntés</i>
4. A népviselet értékei		
	Alapanyagok Népviselet elemei Kiegészítők	<i>pl.: kender, gyapjú, bőr feldolgozása</i> <i>pl.: alsó- és felső ruházat, csizma, pacsker</i> <i>pl.: kendő, hajdís, kötény, párta, hajviselet, bajusz, nyakék,</i>
5. Szellemi kultúra		
A szellemi műveltség kifejező eszköze	Nyelv és nyelvjárások Népzene – népi hangszerek Néptánc Népdal Az emberi élet szokásos ünnepei	<i>pl.: palóc, sváb, bunyevác,</i> <i>pl.: dallam, hangszerelés</i> <i>pl.: táncház, tradicionális lépések</i> <i>pl.: pásztordalok, bordalok</i> <i>pl.: lakodalom</i>
Népszokások	Naptári évhez kötött szokások Munka szokásvilága	<i>pl.: húsvéti, betlehemezés, busójárás</i> <i>pl.: szüret, aratás, tollfosztás, disznóvágás</i>

Forrás: Balassa–Ortutay (1979) és Bazsika–Gyuricza (2011:46-47) néprajzi rendszerének felhasználásával saját szerkesztés, 2022

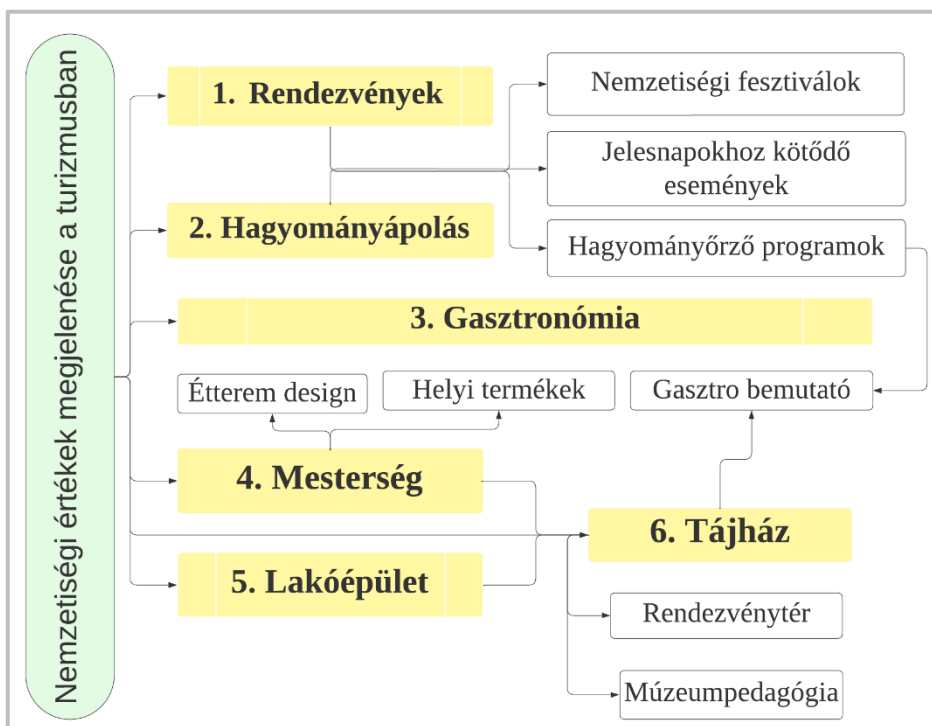
A kulturális turizmus komplexitásából fakadóan a turisztikai termékeit már több szempont szerint csoportosították, azonban legtöbb esetben a vonzerők jellemzői alapján kerülnek kategorizálásra (Puczkó & Rátz, 2000). A kulturális turizmus a vonzerők alapján az alábbi három csoportba sorolhatóak:

- épített és tárgyi értékek, melyek közvetlenül emberi közreműködés nélkül hasznosíthatóak és élvezhetőek (pl.: épületek, művészeti alkotások),
- egy adott desztináció lakosságának a mindennapi élethez kapcsolódó kulturális értékei (pl.: életmód, szokások, hagyományok, gasztronómia),
- megelevenített események, fesztiválok, karneválok, hagyományőrző rendezvények (Jászberényi, 2014).

Az említett felsorolás vezérfonalát követve az 1. ábrán látható a hazai nemzetiségekhez kapcsolódó örökségi értékek turisztikai kínálatban való megjelenésének formái, illetve annak potenciális lehetőségei. Turisztikai hasznosítás szempontjából a múlt emlékeit őrző és bemutató értékek öt kategóriában jelennek meg a kínálatban:

- **rendezvények:** a gyűjtőkategóriaként is értelmezhető rendezvények közé sorolandó minden olyan esemény, amelyen valamilyen formában megjelennek a nemzetiségi értékek, legyen az akár kulturális program, kézműves vásár, gasztronómiai kínálat stb. Az esemény nagyságától és tematikától függően elkülöníthetünk további három alcsoportot:
 - a komplex kínálattal rendelkező *nemzetiségi fesztiválokat* (pl.: Országos Képfestő Fesztivál (Nagynyárad) Summerfest (Százhalombatta) Fekedi Dunamenti Svábok Stifolder Fesztiválja (Feked), KeveFest (Ráckeve)),
 - a különféle *jelesnapokhoz és ünnepnapokhoz kapcsolódó eseményeket* (pl.: farsang, húsvét, aratás, szüret, advent stb.),
 - a kisebb vonzerőjű, de annál jelentősebb *hagyományőrző programokat* (pl.: bál, táncház, kézműves foglalkozás, mesterségek bemutatója stb.).
- **hagyományápolás:** a nemzetiségi programkínálatát biztosító civil szervezetek a hagyományápolás katalizátorai, hiszen a tánccsoportok, népzenezők és népdalkörök színesítik a hagyományőrző rendezvényeket, a közösségek nélkül számottevően nem jelennének meg az értékek a turisztikai kínálatban.

- **gasztronómia:** az egyedi és változatos kínálatokkal rendelkező nemzetiségi gasztrókultúra több platformon is megjelenik. A hagyományörző rendezvényekhez szorosan kapcsolódó gasztro bemutatók/gasztrofesztiválok, melyek lehetővé teszik a látogatók számára a helyi közösség étel- és italkultúrájának a megismerését, valamint a látványfőzések révén interaktív élménynek lehetnek részesei. Ezen felül ki kell emelni a helyi termékek körét, mivel számos nemzetiségi termék megvásárolható a helyi termék piacokon, illetve a fesztiválokon. Számos vendéglátó egység design elemei közt megjelennek a nemzetiségekhez köthető régi konyhai eszközök, szerszámok és használati tárgyak.
- **mesterség:** a máig fennmaradt régi mesterségek árucikkei szintén számos desztinációban bővítik a helyi termék kínálatot (kékfestő, kovács, bördízműves, fazekas, gyertyaöntő, kosárfonó stb.). A 18-19. századi mesterségek emlékeit és fennmaradt eszközeit elősoronban a tájházakban ismerhetik meg a látogatók.
- **lakóépületek:** a nemzetiségi építészetre jellemző vonások és épületek nagymértékben meghatározzák az egyes települések arculatát és településképét, valamint akár egész desztinációk jelképévé válhatnak, mint pl.: a dél-dunántúli régió keleti részén található Schwäbische Türkei falvai, Őrség, Pilis, Drávamente stb.
- **tájház:** a nemzetiségi értéktár komplex megjelenését biztosító tájház egyszerre őrzi és bemutatja a szellemi és az épített örökséget, hiszen a nemzetiségi kultúrához kapcsolódó szokásvilágot, hagyományokat, életmódot és mindennapok teendőit autentikus épített környezetben tárja a látogatók elé. A tájházban őrzött és bemutatott tárgyasult nemzetiség kultúra jelentős szerepet játszik a közösség identitástudat formálódásában és erősítésében. A tájházak a muzeológiai alapfunkción túl kiemelkedően fontos színterei a nemzetiségi oktatásnak, a múzeumpedagógiának és egyfajta egyedi hangulatot biztosító rendezvényternek is tekinthető. A magyarországi tájház hálózat nemzetközi viszonylatban is példaértékű, egy ország sokszínű kultúrájának a megőrzésére, továbbadására, bemutatására és közösségi célú hasznosításra szolgál. Erről tesz tanúbizonyosságot, hogy a magyarországi tájház hálózat a 27/2015. (VI.2.) MvM a Világörökségi Várományos Helyszínek Jegyzékéről szóló rendelet határozata alapján felkerült az UNESCO Világörökség Várományos listájára.

1. ábra: Nemzetiségi értékek megjelenésének lehetőségei a turisztikai kínálatban

Forrás: Saját szerkesztés, 2022

Összeségében megállapítható, hogy a nemzetiségi értékek ugyan megjelennek a turisztikai kínálatban, de sok esetben nem tekinthető elsődleges turisztikai attrakciónak, ez alól kivételt képeznek az országos, illetve nemzetközi vonzerővel rendelkező nemzetiségi fesztiválok. Annak ellenére, hogy többnyire másodlagos vonzerőről beszélhetünk, mégis szerves részét képezik a vidéki desztinációk kínálatának, mellyel hozzájárulnak a térség egyediségének és sokszínűségének növeléséhez.

Alkalmazott módszerek

A „nemzetiségi értékmegőrzés szerepe a hazai lakosság megítélésében” című tényfeltáró kutatás keretében a kvantitatív vizsgálatot egy kérdőíves felmérés alkalmazásával végeztem el. Az alkalmazott módszer kiválasztásának fő indoka a nagyobb mintanagyság lekérdezésének kezelhetősége,

valamint a mintavételi terület semlegességének biztosítása. A felmérés kiemelt célja, hogy a mintavétel ne korlátozódjon egy-egy településeggyüttesre, desztinációra, mely véleményem szerint jelentős mértékű torzítást okozhat.

A nemzetiségi értékmegőrzés feltárására vonatkozó kérdőív lekérdezése online formában zajlott. A felmérés fő célja, hogy feltérképezze a nemzetiségi értékmegőrzésének helyzetképét és azok továbbadásának megítélését a hazai lakosság körében. A kérdőív a demográfiai változókon túl az alábbi kérdéskörökre irányult:

- nemzetiségi értékek ismertségének és megjelenési formáinak felmérése,
- a nemzetiségi értékfogyasztás szokásvizsgálata,
- a nemzetiségi értékeket bemutató és megőrző fesztivál látogatási szokások megismerése,
- nemzetiségi értékmegőrzés formáinak megítélése.

A felmérés záró kérdésköre a kitöltő általános megítélésére irányult, mely során az előre meghatározott állításokkal való egyetértés mértékéről kérdeztem. A minta nem tekinthető reprezentatív felmérés eredményének, hiszen a lekérdezés módja ezt nem teszi lehetővé. Ugyanakkor az elemszám relevanciája kiindulópontként szolgálhat további kutatásoknak, valamint a felmérés eredménye rávilágít azon kritikus pontok körére, melyek a jövőben átgondolást és esetenként gyakorlati megoldást igényelnek.

A kérdőív 2022. május 15. és 2022. november 15. között volt elérhető, mely idő alatt összesen 872 db válasz érkezett, melyből 846 db volt értékelhető. A kérdőív megosztása a közösségi önkormányzatok és kulturális szervezetek, valamint az országos turisztikai szervezetek. A kutatói kérdések megválaszolása háromfázisú felméréssel zajlik, melynek első lépésben történő alapkutatás részeredményei kerülnek a továbbiakban bemutatásra és elemzésre.

Minta demográfiai jellemzői

A megkérdezettek demográfiai összetételét tekintve elmondható, hogy az általános trendekhez igazodva többségében női válaszok érkeztek. A korosztályos eloszlásból megállapítható, hogy a felmérésben alkalmazott közösségi média felhasználói körében a fiatalok már alacsonyabb számban vannak aktívan jelen. A kitöltők jelentős többsége 30-49 év közötti, melyből feltételezhető, hogy a transzgeneráció tagjaiként testközelből élhették meg a nemzetiségi értékek újjáélesztését és azok hétköznapi életükben betöltött jelenét.

2. táblázat: Kérdőíves felmérésben résztvevők demográfiai jellemzői

DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐK				
Nemi eloszlás				
nő: 69%	férfi: 29%		nincs adat: 2%	
Életkor eloszlása				
18 év alatt: 2,9%	18-29 év között: 16,4%	30-49 év között: 41,5%	50-65 év között: 21,8%	66 év felett: 17,4%
Iskolai végzettség eloszlása				
alapfokú végzettség: 2,8%		középfokú végzettség: 61%		felsőfokú végzettség: 36,2%
Lakókörnyezet				
főváros: 14,2%	megyei jogú város: 11,9%	város: 49%	falu: 24,9%	

Forrás: Saját felmérés, 2022

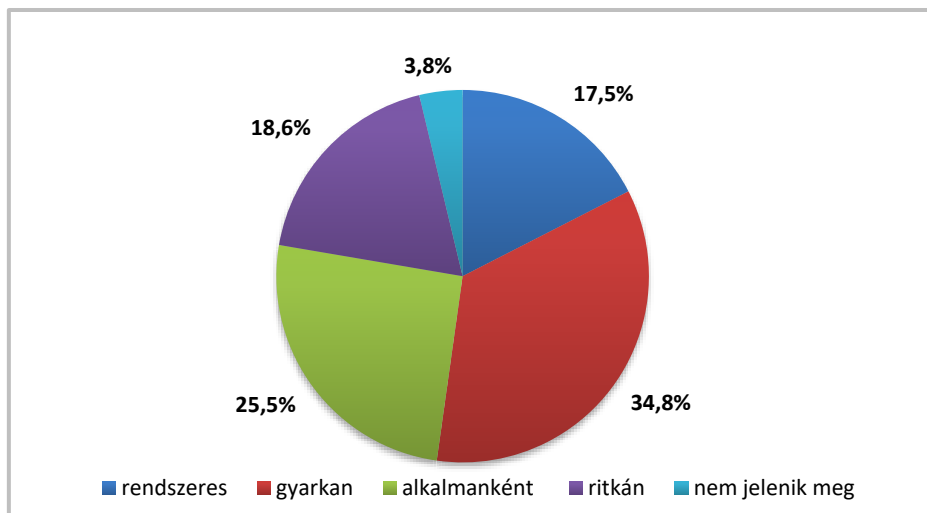
Kutatási eredmény

A nemzetiségi értékek számos desztináció kínálatában előkelő helyen szerepelnek, de érdemes a jelen pillanatán túl a jövőre is gondolni. A mai felgyorsult rohanó világban a fiatal generáció számára már nem feltétlenül jelent értéket a nagyszülők, dédszülők szokásvilága, használati tárgyai, vagyis a nemzetiségi kultúra. Éppen ezért fontos felhívni a figyelmet a régmúlt idők értékeinek nem csak a megőrzésére, hanem a továbbadására is. Hiszen, ha a jelenkor nem ápolja és nem örökíti tovább az örökségeket – legyen szó szellemi vagy épített örökségről – akkor rövid időn belül feledésbe merülhet a nemzetiségi kultúra, mely biztosítja a hazai kulturális élet sokszínűségét.

A kutatás során lefolytatott kérdőíves felmérés fókuszában a hazai lakosság nemzetiségi értékmegőrző szerepvállalásának feltárása állt. A vizsgálat elsősorban az értékek meghatározására és azokkal kapcsolatos szokásokra irányult. A nemzetiségi fesztiválok az egyik legelterjedtebb platform a hagyományok megismertetésére és továbbadására, ezért a felmérés keretében külön kérdésblokk vonatkozott a megkérdezettek nemzetiségi fesztivállátogatás szokásaira.

A válaszadók több mint felének az életében rendszeresen (17,5%) vagy gyakran (34,8%) megjelenik a hagyományápolás (2. ábra), mely többnyire a nemzetiségi étel-italfogyasztás (59,7%) és készítés, nemzetiségi fesztiválokon (49,6%) és hagyományörző programokon (táncház,

koncert) (56,2%) való részvétel formájában jelenik meg. A megkérdezettek 25,5%-ának már csak alkalmanként, elsősorban az ünnepnapokon kerül előtérbe a nemzetiségi hagyományok, míg 3,8%-ának egyáltalán nem fordulnak elő a mindennapjaikban a tradíciók. Az alacsony előfordulási arányt a válaszadók a nemzetiségi értékek ismertségének és az érdeklődés hiányával indokolták.

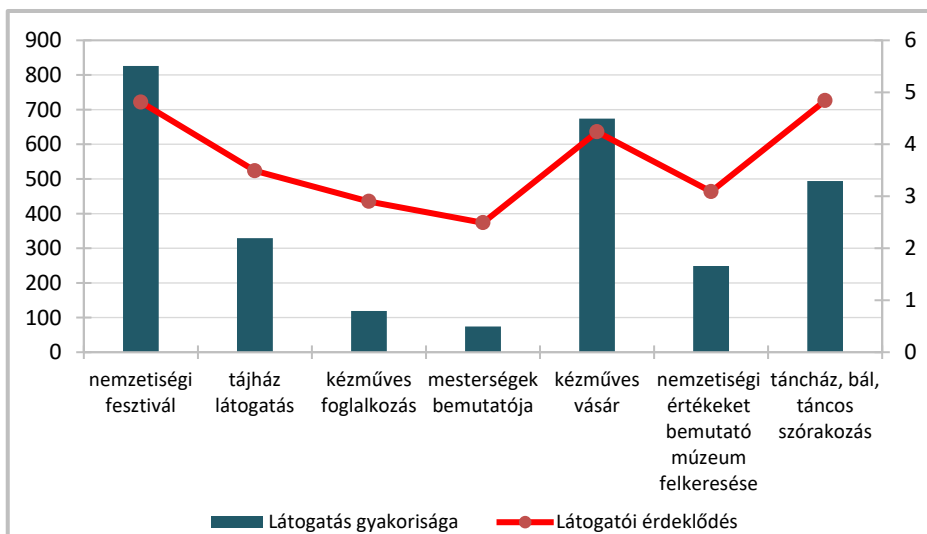
2. ábra: Hagományápolás gyakorisága a megkérdezettek körében

Forrás: Saját felmérés, 2022

A nemzetiségi értékek iránti érdeklődés túlnyomóan a nemzetiségi fesztiválok és a kézműves vásárok felkeresésében nyilvánul meg (3. ábra). E két megjelenési forma a látogatás gyakoriságában is kimagasló helyen szerepel. A visszajelzők nagy érdeklődést mutatnak a tánccal egybekötött szórakoztató eseményekre, azonban a látogatás gyakorisága már jóval alacsonyabb. Ennek hátterében a visszajelzések szerint a megkérdezettek lakhelyén és annak közvetlen környezetében alacsonyabb számban érhetőek el az ilyen típusú programok. Szintén hasonló eltérést mutat a tájházak és nemzetiségi értékeket bemutató múzeumok látogatása. A legkisebb érdeklődést a mesterségek bemutatója kapta, mely a programok alacsony számával és korlátozott előfordulásával is indokolható.

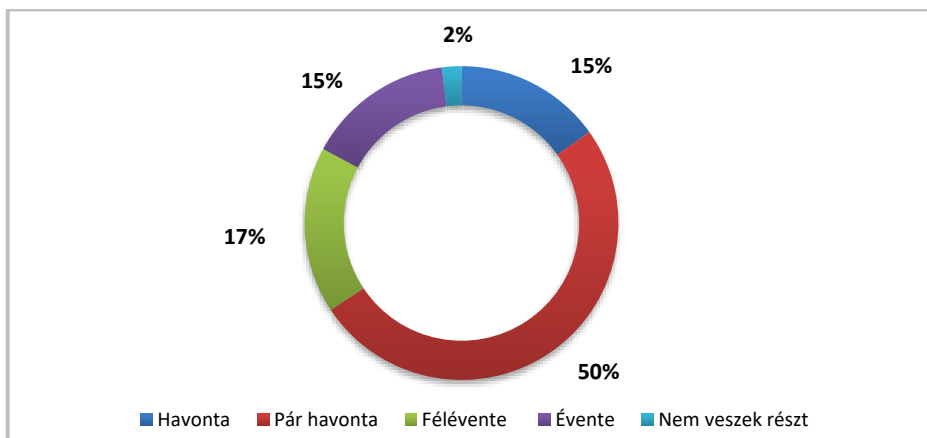
A válaszadók 15%-a havi rendszerességgel, valamint 50%-a pár havonta ellátogat valamilyen nemzetiségi fesztiválra (4. ábra). A szezonális eloszlást tekintve a kitöltők nyáron keresnek fel legszívesebben nemzetiségi eseményeket, további kiemelt időszakként említhető az ősz, mely

egyértelműen a szüreti időszakban jellemző borfesztiválokkal indokolható. A vendégek jellemzően a barátaikkal (58%) és a családtagjaival (31%) keresik fel az eseményeket. Az iskolatársakkal (1%), vagy a hagyományörző csoport (10%) tagjaival történő fesztivállátogatás elenyésző.

3. ábra: Nemzetiségi töltetű programok vonzereje a megkérdezettek körében

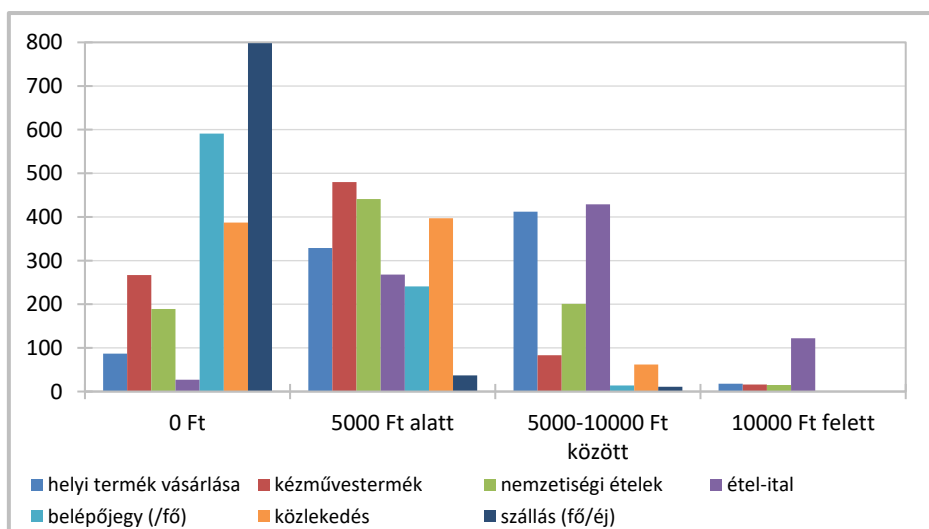
Forrás: Saját felmérés, 2022

4. ábra: Nemzetiségi fesztivállátogatás gyakorisága a válaszadók körében

Forrás: Saját felmérés, 2022

A megkérdezettek 47%-a utazik 30 km-nél kevesebbet egy fesztiválon való részvétel céljából, míg 18%-a hosszabb utat is megtenne egy nagyobb rendezvény miatt, amennyiben érdeklődésének megfelelő programkínálattal bír az esemény. A válaszadó nemzetiségi fesztiválokra való költségeinek eloszlását mutatja az 5. ábra, miszerint a legkevesebb szállásra, közlekedésre és belépőjegyre költenek a vendégek. Ezt alátámasztja az utazási hajlandóság és a nemzetiségi fesztiválok ingyenes programkínálata. A legnagyobb kereslet a nemzetiségi ételek és egyéb más gasztronómiai termék iránt mutatkozik, továbbá a lehetőségekhez és kínálatához mérten előszeretettel vásárolnak helyi terméket a látogatók egy-egy nemzetiségi fesztiválon való részvétel során.

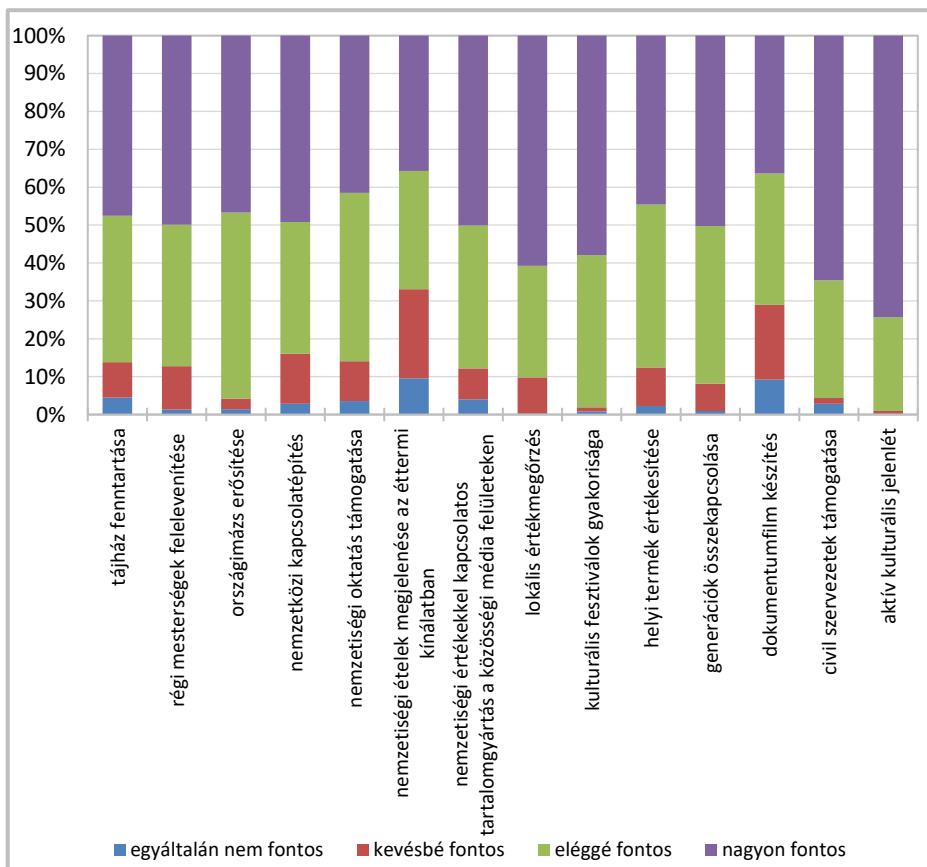

5. ábra: A válaszadók költési szokásának aránya a nemzetiségi fesztiválon

Forrás: Saját felmérés, 2022

Általánosságban elmondható, hogy a nemzetiségi értékmegőrzés kérdésében kiemelkedően fontos az aktív kulturális jelenléttel párosuló lokális értékmegőrzés nemzetiségi fesztiválokra való bemutatása, valamint az ezt biztosító civil szervezetek támogatása. Emellett nagy hangsúly szerepel a régi mesterségek felelevenítésén és a nemzetiségi értékekkel kapcsolatos tartalomgyártáson a közösségi média egyes felületein. Az anyaországokkal való kapcsolattartás hozzájárul a nemzetközi kapcsolatépítéshez. Mind emellett országépítő, imázsépítő hatással is bír. A válaszadók

körében kevésbé fontos tényezőként került említésre a dokumentumfilm készítés és a nemzetiségi gasztronómiai éttermi környezetben való megjelenése (6. ábra).

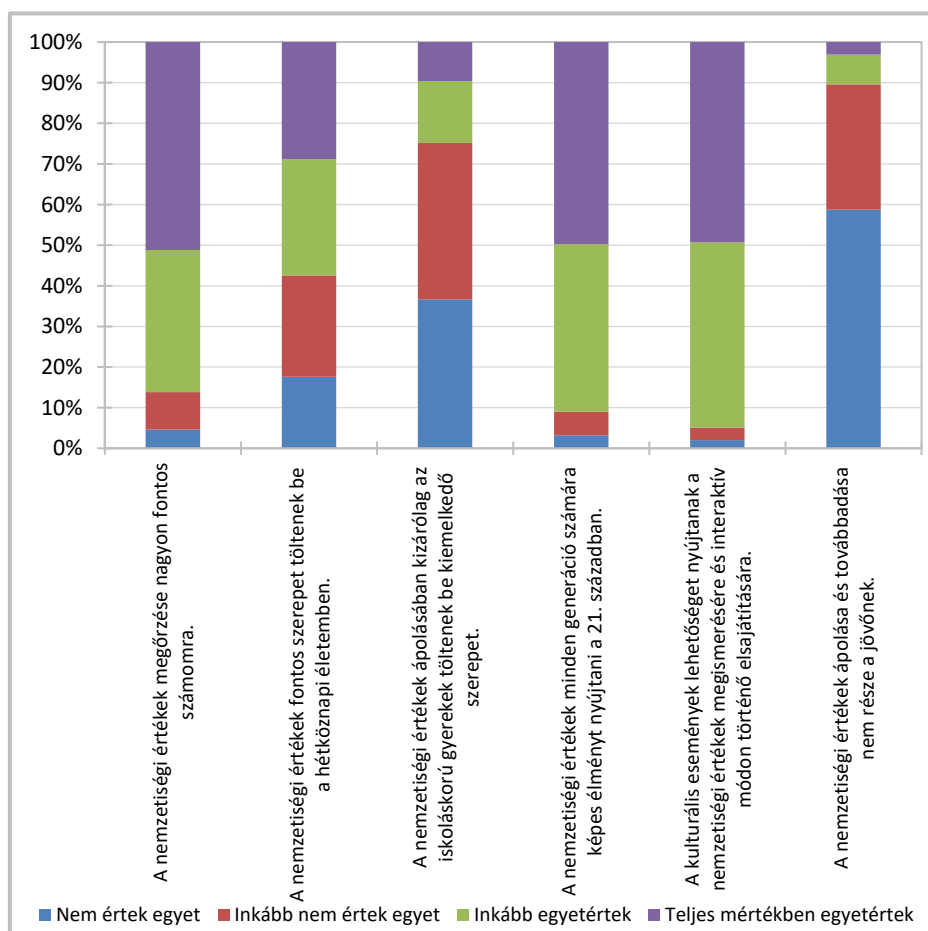

6. ábra: Mennyire tartja fontosnak az alábbi tényezőket a nemzetiségi értékmegőrzés szempontjából? kérdésre érkezett válaszok eloszlása

Forrás: Saját felmérés, 2022

A 7. ábrán látható megállapítások elsősorban nemzetiségi értékekkel kapcsolatos társadalmi felelősségvállalásra összpontosult. Az előre összeállított megállapítások felével a kitöltők >50%-ban teljes mértékben egyetértettek, miszerint a számára nagyon fontosak a nemzetiségi értékek megőrzése, amelyek a jelenkorban minden generáció számára képes az

élményűjtásra. Továbbá egyetértésüket fejezték ki, arról, hogy a kulturális események a legnagyobb potenciállal rendelkező lehetőség a nemzetiségi értékek megismerésére és interaktív módon történő elsajátítására. Azonban az értékek hétköznapi életben való megjelenése már kevésbé jellemző. A megkérdezettek egyáltalán nem értenek egyet azzal, hogy a nemzetiségi értékek ápolásában kizárólag az iskoláskorú gyerekek töltenek be kiemelkedő szerepet. Végezetül a kitöltők véleménye szerint a nemzetiségi értékek megőrzése és továbbadása igenis fontos és a jövőnk részeként értelmezhető.

7. ábra: A felsorolt állításokkal való egyetértés mértékének eloszlása a válaszadók körében

Forrás: Saját felmérés, 2022

Következtetések

Napjaink turisztikai piacán egyfajta trendváltás figyelhető meg, miszerint a korábbi attrakcióorientált kereslet motivációját felváltja az élményszerzés igényének a kielégítése. Az élményorientált turisztikai kereslet körében előtérbe kerültek a lokalitást, a társadalmi értékrendszert, az autentikus szokásvilágot tolmácsoló attrakciók és programok, melyek az egyén tudástárának bővítésén túl valódi élményt biztosítanak a látogató számára. A keresleti motiváció megváltozásának hatására a figyelem fókuszpontjába került a kulturális turizmus nemzetközi trendekhez (pl.: multigenerációs utazások, „meet the locals”, személyre szabottság, slow turizmus stb.) illeszkedő elemei. Ide sorolható például egy adott desztinációban élő népcsoport kulturális sajátosságainak a megismerése, legyen szó akár szellemi akár épített örökségről. Az idő múlásával megjelenő modernizáció hatására az ezeréves kultúra sokszínűségét eredményező népi szokásvilág hazánk egyik legféltettebb kincsévé vált. Fontos kiemelni, hogy egy-egy népcsoport, nemzetiség vagy hagyományörző közösség fennmaradásához és aktivitásához nélkülözhetetlen egy olyan szervezeti háttér felállítása, mely munkájával hozzájárul a közösség összefogásához és biztosítja a szükséges feltételeket a tradíciók megőrzéséhez.

A felmérés alapján megállapítható, hogy hazánk lakossága nyitott és érdeklődést mutat a nemzetiségi értékek turizmusban való integrálására, ami elsősorban a nemzetiségi fesztiválok és rendezvények felkeresésének formájában nyilvánul meg. Fontosnak tartják a hagyományok ápolását és továbbadását, ugyanakkor a hétköznapi életükben ez csak ritkán, az ünnepek alkalmával jelenik meg, mely megkérdőjelezi a nemzetiségi értékek továbbadásának és fennmaradásának a biztosítását.

Meglátásom szerint a nemzetiségi fesztiválok iránti érdeklődés egyfajta értékmentő szerepként is értelmezhető. A nemzetiségi kultúrára alapozott események pozitívuma hozzájárulnak a rendező település és térség turisztikai versenyképességének növeléséhez, növelik mind a hazai némettség mind pedig rendezvény otthonául szolgáló település ismertségét, erősítik az összetartozás érzését, valamint egyfajta találkozási pontként értelmezhetőek a némettség körében. Továbbá az események lehetőséget biztosítanak a helyi termékek bemutatására és értékesítésére, ezzel támogatva a helyi termelők körét. A fesztiválok legnagyobb gyengesége, hogy az időtartamból fakadóan többnyire egy naposak, ezáltal a látogatók ritkán töltenek el vendégéjszakát az adott településen, így csupán a láthatatlan

turizmust erősítik. Az események többsége ingyenesen látogatható, tehát a vendégkör adatai statisztikai módszerekkel nehezen nyomon követhető. E két tényező következtében a nemzetiségi rendezvények turisztikai szempontú további vizsgálata kihívások elé állítják a kutatókat. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy a hazai nemzetiséghez szorosan kapcsolódó értékek, hagyományok transzgenerációs megszakadása, elfeledése hosszú távon milyen hatással lesz azon desztinációk turisztikai versenyképességére, ahol ma a turisztikai kínálat kiemelkedő tagja egy-egy népcsoport szokásvilágára alapuló kulturális intézmény, fesztivál vagy esemény.

Irodalomjegyzék

2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól. (2011. 06.17)
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100179.tv>
- Balassa I. – Ortutay G. (1979): *Magyar néprajz*. Budapest: Corvina.
- Bazsika E. – Gyuricza L. (2011): A néprajzi tájak lehetséges szerepe a turizmusban. In G. Michalkó – T. Rátz, *A turizmus dimenziói: humán, ökonómikus, politikum*. (pp. 40–56). Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola.
- Csapó J. – Matesz, K. (2007): A kulturális turizmus jelentősége és szerepe napjaink idegenforgalmában. *Földrajzi Értesítő*, LVI(3-4):291–307.
- Harron, S. – Weiler, B. (1992): Review. Ethnic Tourism. In. B. Weiler – C. M. Hall (eds.), *Special Interest Tourism*. (pp. 83–94). London: Belhaven Press.
- Hewison, R. (1989): Heritage: An Interpretation. In. D. L. Uzzel (ed.), *Heritage Interpretation* (Vol. 1. . kötet, pp. 15–23). Longos: Belhaven Press.
- Irimiás A. (2018): *Az örökségturizmus menedzsmentje [Digitális kiadás]*. Budapest: Akadémiai Kiadó. (Letöltve: 2020.06.14.)
https://mersz.hu/hivatkozas/m306aoe_2_p1#m306aoe_2_p1
- Jászberényi M. (2014): A kulturális turizmus sokszínűsége. Budapest: Nemzeti Közszerológiai Tankönyv Kiadó.
- Jones, R. (2009): Heritage and Culture. In R. Kitchen, & N. Thrift (szerk.), *International Encyclopedia of Human Geography*. (old.: 98-103). Oxford: Elsevier.
- Juhász J. (1972): *Magyar értelemző kéziszótár*. Budapest: Akadémia Kiadó.
- Kondor Z. (2003): A kultúra fogalmának és tartalmának változása Cicerótól Carey-ig. In. K. Nyíri, *Virtuális Egyetem Magyarországon* (pp. 338–345). Budapest: Typotex Kiadó.
- Malinowski, B. (1939): *The Functional Theory*. In: *Malinowski, B. 1944: A Scientific Theory of Culture and Other Essays*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

- Michalkó G. – Horváth A. (2014): Az etnicitás turizmusföldrajzi értelmese erdélyi példákon keresztül. *Földrajzi Közlemények*, 138(2):150–160.
- Pap Á. (2014): Az épített örökség és a helyi identitás kapcsolatának cselekvőközpontú földrajzi vizsgálata budapesti mintaterületeken. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Természettudományi és Informatikai Kar Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék.
- Puczó L. – Rátz T. (2017): Az attrakciótól az élményig [Digitális Kiadás]. Budapest: Akadémia Kiadó.
https://mersz.hu/hivatkozas/dj235aaae_19_p1#dj235aaae_19_p1
- Puczó L. – Rátz T. (2000): Az attrakciótól az élményig. A látogatómenedzsment módszerei. Budapest: Geomédia.
- Rátz T. (2012): A kultúra élménye, az élmény kultúrája – A fesztiválok szerepe a kulturális turizmusban. In: A. Aubert, L. Gyuricza – Z. Huszti (szerk.), *A kultúra turizmusa, a turizmus kultúrája*. (pp. 35-44). Pécs: IDresearch Kft./ Publikon Kiadó.
- Smith, A. D. (1977): *National Identity*. Reno: University of Nevada Press.
- Smith, M. (2003): *Issues in Cultural Tourism Studies*. New York: Routledge.
- Sulyok J. (2005): Kulturális turizmus az európai városokban. *Turizmus Bulletin*, 3.
- Szeidl, K. – Aubert, A. (2019): The German Ethnicity in the Cultural Tourism Market of Hungary/South Transdanubia. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 4(1-2):49–59.
- Szeidl, K. – Aubert, A. (2020): The opportunities for function expansion of the German traditional country houses in Hungary (traditional country houses exploitation model). In: A. Aubert, A. Mókusné Pálfi, & G. Nod, *Esettanulmányok a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióból* (pp. 192–203). Pécs: PTE TTK FFI Turizmus Tanszék.
- Szeidl, K. – Aubert, A. (2021): The Role of Minority Education in the Expansion of the Functions of Hungarian Landscape Houses. *Treatises and Documents Journal of Ethnic Studies*, 86/2021, 99–120.
- Trócsányi A. (2005): A kultúra térbelisége – kulturális földrajz. In: J. Török (szerk.), *Tér – társadalom – kultúra* (pp. 34–40). Szeged.
- Tylor, E. B. (1871): *Primitive Culture, Researches into the Development of Methodology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom*. (7 ed., Vol. 2). (Brentano's, Ed.) New York.
- Yang, L. (2011): Ethnic tourism and cultural representation. *Annals of Tourism Research*, 38(2):561–585.
- UNESCO. (2001): Universal Declaration on Cultural Diversity.
<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/culturaldiversity.aspx>

KÖNYVISMERTETÉS/ BOOK REVIEW

A folyamatszeglélet erősítése az értékteremtésben

Balázs-Kalász Adrienn¹

[Demeter Krisztina – Gelei Andrea – Matyusz Zsolt – Nagy Judit (2022):
Tevékenységszmenedzsment. Akadémiai Kiadó, ISBN 978 963 454 759 4]

A „Tevékenységszmenedzsment” című könyv (Demeter Krisztina, Gelei Andrea, Jenei István és Nagy Judit munkája) az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg 2022-ben. Ez a kiadás úgy vélem, sokak számára hasznos olvasmány, főként logisztikával foglalkozó szakemberek, vagy a tudományág iránt érdeklődők számára. A könyv címe is figyelemfelkeltő és sugallja, hogy a folyamatszeglélet erősítésére fókuszál, hiszen nem egy globális fogalmat vagy részterület elnevezést választottak a mű borítójára címnek, mint például értékteremtő folyamatok, supply chain vagy value chain.

A „Tevékenységszmenedzsment” című könyv központi témája a folyamatfejlesztés.

A könyv alapvető célja, hogy bemutassa a vállalatok értékteremtő – termelési és logisztikai – folyamatainak megvalósulását, és képesség tegye az Olvasót arra, hogy ezeket a működési folyamatokat értékelje, elemezze és adott szervezeti, illetve működési struktúrán belül fejlessze. Amellett, hogy ezt a nagyon átfogó témát részletesen bemutatja, egyedi megközelítést alkalmaz. A szerzők abból indulnak ki, hogy a vállalati folyamatok megvalósításának célja a vevői érték teremtése. Ennek elsődleges letéteményesei a vevőkiszolgálási folyamatok – a termelés és a logisztika –, ezért a folyamatfejlesztés módszertanát és eszköztárát a kötet ezen a konkrét folyamatokon keresztül mutatja be.

¹ BALÁZS-KALÁSZ Adrienn PhD-hallgató [PhD Student]
(<https://orcid.org/0009-0007-1403-6142>)

Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar Széchenyi István
Doktori Iskola
[University of Sopron Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics István Széchenyi
Doctoral School]
(Balazs-Kalasz.Adrienn@phd.uni-sopron.hu)

A könyv első változata 2008-ban jelent meg. Az azóta eltelt évtizedben rengeteg fejlődés zajlott az értékteremtő folyamatok területén is, ám az alapokban érdemleges változás nem történt, ezért a könyv nagymértékben a korábbi változaton alapul és arra építkezik. A szerzők figyeltek arra, hogy a könnyebb megértést támogató gyakorlati példákat frissítsék és aktuálisabbra cseréeljék, valamint néhány új témát is beemeltek a kötetbe. Ilyen például a lean menedzsment, a sorban állás elmélete vagy a Little törvény a készletek szabályozására. A mű számos könnyen értelmezhető és átlátható ábrát, táblázatot tartalmaz, ezek remekül támogatják, kiegészítik és szemléltetik a mondanivalót. Az Akadémiai Kiadó a mersz.hu internetes oldalon lehetőséget biztosít térítési díj ellenében intézmények és magánszemélyek számára az online hozzáféréshez, így a kiadvány ezen a felületen is elérhető elektronikusan. Az ábrák az elektronikus verzióban teljes képernyőig nagyíthatók. (Apróság, hogy 8.2. ábránál egy elforgatás szerencsésebb elhelyezés lett volna, hiszen így oldalnézetben látható a példaként hozott motorkerékpár szerelőszalagjának vázlata.)

Formailag nagyon egységes, kerek egész benyomását kelti mű. A szerzők gyakorlatias megközelítésének hála a könyv gyorsan és könnyen olvasható, ami napjaink felgyorsult világában, ahol az időtényező sokak számára a legfontosabbak között szerepel, praktikus megközelítés. A könyv nem lett terjengős, olyannyira, hogy a korábbi változathoz képest valamelyest rövidebb lett, így lett a 366 oldalból 320 oldal. A rövidsége azonban nem von le értékéből és nem megy az érthetőség rovására.

A már említett tartalmi változtatások mellett a könyv szerkezete is átalakult.

A mű részeinek felosztása:

I. rész: Megalapozás (1-3. fejezet)

II. rész: A folyamatok minősége (4-5. fejezet)

III. rész: Tervezés (6. fejezet)

IV. rész: Termelési és szolgáltatási folyamatok (7-8. fejezet)

V. rész: Logisztikai vevőkiszolgálási folyamat (9-12. fejezet)

A fejezetek szerzői: Demeter Krisztina (4., 5., 12. fejezet), Gelei Andrea (1., 2., 3., 6., 9., 10. fejezet), Matyusz Zsolt (7., 8. fejezet), Nagy Judit (11. fejezet).

A részek struktúrája azonos. Minden rész több fejezetből áll, melyeket alfejezetekre osztottak. Minden fejezet bevezetéssel kezdődik, mely összefoglalja, mit tárgyal majd az adott rész, mi áll a fókuszban, mire összpontosít a folyamaton belül. Ezután a fejezetek alfejezetei következ-

nek, majd minden fejezet végén egy összefoglalás található, amit a fejezetben szereplő fogalmak felsorolása követ. Kérdések és feladatok címmel lehetősége van az olvasónak tesztelni, mennyi információt tudott hasznosítani az olvasottakból. A felhasznált irodalom ismertetése zárja az egyes fejezeteket. A letisztult és logikus felépítés miatt a könyv nem csupán ismeretterjesztő, hasznos olvasmány, de kézikönyvként is kiválóan helyt áll, és remekül forgatható. A könyv egyik erőssége ezáltal, melyre az elektronikus megjelenés még ráerősít, hogy roppant egyszerűen és gyorsan kereshető egy adott témakör vagy fogalom. A témakörök, illetve a fejezetek szerkesztésének köszönhetően logikusan, és könnyen nyomon követhetően kereshető vagy visszakereshető egy-egy rész vagy definíció.

A könyv két fő részre osztható. Az első fő részből megismerhetjük azokat a részfolyamatokat, melyek a konkrét termelési, szolgáltatási és logisztikai folyamatok megvalósításához, illetve kivitelezéséhez szükségesek. Szót ejt ezen belül a termelés, a rendelésvétel és feldolgozás, a raktározás, a csomagolás, a szállítás és a készletezés témaköreiről.

A második fő rész elemzési és fejlesztési eszközöket ismertet, melyekkel akár a vállalat reálfolyamatai, részfolyamatai vagy más működési folyamatok, tevékenységek fejleszthetők. A könyv záró fejezete ezekhez a fejlesztési eszközökhöz ad rendszerszerű háttérrel.

Az I. részben, vagyis a *Megalapozás* című fő fejezetben, csakúgy, mint az előző kiadásban, az értékteremtő folyamatokkal kapcsolatos alapfogalmakat ismerhetjük meg, beleértve a folyamatok célját, felépítését, ábrázolását és teljesítményét, részletesen és kellő mélységben tárgyalja az alapvető folyamatok összefüggéseit, így a könyv további részének olvasása során már kellő alappal rendelkezik az olvasó a mélyebb megértéshez. A fejezet hangsúlyozza az értékelés, az eredmény kimutatásának fontosságát, az összehasonlító elemzések szerepét.

A II. rész *A folyamatok minősége* fő fejezet, melynek üzenete a tervezés minősége. A vállalati siker egyik érzékeny pontja a minőség, valamint annak tervezése, fejlesztése. Ehhez nyújt segítséget ez a fejezet, hiszen fontos lenne, hogy minden folyamatban résztvevő egyformán értse a fogalmakat és a folyamatokat.

Az egyik alfejezet az inkrementális fejlesztés egyik alapvető fajtájával, a folyamatos fejlesztéssel foglalkozik, amely egyszerű, ám hatásos eszközöket kínál.

Számos fejlesztési technikával megismerkedhetünk, ám ennél lényegesen több ismert. A fejezet célja csupán annak szemléltetése, hogy egyszerű, mindenki által használható logikus eszközök ereje abban rejlik, hogy mindenki képes ezeket megtanulni, alkalmazni és megérteni. Fontos szempont, hogy gyors visszacsatolásra adnak lehetőséget. A bemutatott eszköztár szinten mindenhol sikerrel használható, mivel minden értékteremtő folyamat elemeire bontható, meghatározható a rutinszerű cselekvések sorrendje, elemezhető a problémák oka. A fejezetben bemutatott folyamatos fejlesztés a közvetlen dolgozók aktív részvételére, csoportmunkájára, bevonására épül. A másik alfejezetben a vállalat minőségügyi specialistái által használt statisztika alapú minőségellenőrzéssel kapcsolatos módszereket, eljárásokat, eszközöket, valamint az átfogó minőségügyi rendszereket mutatják be. Ezután tágabb keretbe helyezve a minőségmenedzsment témakörét, a TQM és az ISO kerül középpontba.

Az alfejezet négy lényeges eszközt mutat be: a statisztikai folyamat-szabályozást (statistical process control, SPC), aminek a gyártásközi ellenőrzés a feladata, a bejövő és kimenő termékekre kidolgozott elfogadásos mintavételt, és két, a minőségi szint fejlesztését szolgáló statisztikai eszközt, a hat szigmat és a hibamód- és hatáselemzést (failure mode and effect analysis, FMEA).

III. rész Tervezés, mely egy alfejezetből áll. Ebben a fő fejezetben szó esik az értékteremtő folyamat működésének két alaplogikájáról – az elő-rejelzés és a válaszalapú működésről –, a folyamat tervezésének különböző szintjeiről, illetve leghangsúlyosabban a számítógéppel támogatott vállalati erőforrás-tervezési rendszer működéséről. Ezen belül részletesen az elosztási erőforrás-tervezési rendszerrel és az anyagszükséglettervezési-rendszerrel foglalkozik, hiszen ezek közvetlenül kapcsolódnak a fejezet alapkérdéséhez.

IV. rész: Termelési és szolgáltatási folyamatok. Az első alfejezet elősorsban a termelőtevékenységeket tárgyalja, illetve azokat a folyamatokat, amelyekben keresztül a fizikai termékek létrejönnek.

Az alapvető folyamatípusokkal, az azokat meghatározó tényezőkkel, a folyamatípusokra jellemző létesítményberendezési formákkal ismerkedtünk meg. Megismerhetjük, hogy a termék és a technológia jellege miként befolyásolja, hogy melyik termelési folyamatípust érdemes használni. A főbb létesítményberendezési formákról is szó esik.

Második alfejezetben a két legjellemzőbb gyártási elrendezéshez kapcsolódóan mutatja be a könyv a folyamatok optimalizálásának eszközeit. Definiálja a kapacitások fogalmát, megismerhetjük azok jellemzőit.

Elmagyarázza a ciklusidő, az ütemidő és az átfutási idő fogalmát is. A költségek alakulását jelentősen befolyásolja a beépített kapacitások kihasználása, ezért a kapacitások kihasználtságának növelése kerül előtérbe a fejezetben. A kapacitások kihasználtságát azonban a folyamat kiegyensúlyozottsága határozza meg, a fejezet ezt tárgyalja részletesen.

V. rész: Logisztikai vevőkiszolgálási folyamat. A fejezet a vállalati értékteremtő folyamat megvalósításának újabb részfolyamatát, a rendelésvételt és -feldolgozást mutatja be részletesen. Megismerhetjük a bemutatott raktári folyamatokat, azt, ahogyan az elmúlt évtizedben bővült, fejlődött a raktártól elvárt szolgáltatások köre. Felsorolja a fő raktártípusokat, amelyek különböző módon tudnak hozzájárulni a nyújtott szolgáltatások körének bővítéséhez, illetve a logisztikai rendszer költségeinek csökkentéséhez. Tárgyalja a raktár alapvető funkcióit.

Összességében az egész fejezet célja az volt, hogy megismertesse az Olvasókat a rendelésvétel folyamatának részleteivel, a raktározás folyamataival, tevékenységeivel, a szállítás alapfogalmaival és részfolyamataival, a készletekkel való gazdálkodás összetett mivoltával.

2008-as kiadás rövid időn belül alpművé vált a szakirodalomban, ezért köszönet illeti a szerzőket, amiért felújították, átszerkesztették és modernizált példákkal látták el az új kiadást.

A „Tevékenységhmenedzsment” című könyv elsősorban alapszakos, főként gazdálkodástannal foglalkozó hallgatók számára készült, de a szerzők bátran ajánlják azok számára is, akiket érdekelnek a folyamatok jellemzői.

A kiadvány ajánlható továbbá vállalati szakembereknek, logisztikai területen dolgozó munkatársaknak, hogy megismerjék az alapvető folyamatfejlesztési módszertanokat, azok alapelveit és összefüggéseit. A mű áttekinthetősége és jól szerkesztettsége révén kézikönyvként is használható lehet a mindennapokban a témában érdekeltek számára.

Irodalomjegyzék

- Kiss P. (2008): Könyvismertető a Tevékenységhmenedzsment című tankönyvről (könyvismertetés). *Vezetéstudomány / Budapest Management Review*, 74–75.
<https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2008.09.07>

A KÉZIRATOK FORMAI ÉS SZERKEZETI KÖVETELMÉNYEI

1. Kéziratokat kizárólag elektronikus formában, e-mailen fogadunk.
2. A kéziratok Microsoft Word vagy azzal teljesen kompatibilis szövegszerkesztővel készüljenek!
3. A képek, ábrák, térképek, táblázatok a mellékletben szerepelnek, a szövegben csak jelölni kell a körülbelüli helyüket. Pl. „A 18. táblázat körülbelül ide”.
4. **Színes ábrák és táblázatok nem alkalmazhatók!**
5. Az alkalmazott betűtípus és méret: **Times New Roman 12. Sortávolság: 1,5.**
6. A formai és irodalmi hivatkozásoknál a kötelezően alkalmazott stílus az **APA**. Lásd részletesen: http://ktk.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/ktk/GT/APA_referencing_guide.pdf.
7. A kéziratok terjedelme táblázatokkal, ábrákkal stb. együtt nem haladhatja meg a 20 A4-es oldalt (1,5 sortávolság, 12-es betűméret).
8. A cikkek **kötelező** szerkezete:
 - a. cím, szerző(k) – név, intézmény, beosztás, **csak az első szerző e-mail elérhetősége;**
 - b. magyar nyelvű absztrakt (maximum 200 szó címmel együtt) és maximum **5 kulcsszó/kötelező, JEL kódok/kötelező;**
 - c. angol nyelvű cím és absztrakt (maximum 200 szó címmel együtt) és maximum **5 kulcsszó/kötelező;**
 - d. bevezetés, célok;
 - e. a téma felvezetése, a vonatkozó szakirodalom bemutatása, értékelése;
 - f. az alkalmazott módszerek (ha értelmezhető);
 - g. a téma tárgyalása/kutatási eredmények (ha értelmezhető);
 - h. következtetések/összefoglaló;
 - i. irodalomjegyzék (**csak APA stílus**), ha felhasznált forrásművek **DOI számmal** rendelkeznek, kérjük azokat is feltüntetni (az ISBN vagy ISSN számon túl)!
9. A könyvismertetések terjedelme nem haladhatja meg a hat A4 oldalt (Times New Roman, 1,5 sortávolság, 12-es betűméret). Az ismertetés címe és a szerző neve után szögletes zárójelben meg kell adni az ismertetett könyv, kiadvány teljes bibliográfiai adatait, beleértve az ISBN, vagy ISSN számot.
10. A követelményekkel nem egyező kéziratokat a szerkesztőség visszaküldi.
11. A szerkesztő fenntartja a jogot a kézirat terjedelmi és minőségi változtatására.
12. Korábbi számok: <http://gt.uni-sopron.hu>.

MANUSCRIPT STYLE REQUIREMENTS

The Journal of Economy & Society (JES) is a quarterly publication of the University of West Hungary. It is designed to provide information and fresh perspectives on issues of importance to professional economists and social scientists and to all readers interested in policies affecting economy and society.

The editors of The Journal of Economy & Society are looking for papers that inform our readers and engage them in discussion about issues of relevance to the disciplines of economics and social sciences. If you want to publish in JES you must accept the following writing style guidelines for submission.

1. Send manuscript by email to **Dr. Nikoletta Németh** (gazdasag.tarsadalom@uni-sopron.hu) only. Email attachments are acceptable.
2. We accept papers in English, German and Hungarian.
3. Manuscripts must be edited by Microsoft Word (or MS Word compatible word processor).
4. Manuscripts including abstract, footnotes, references, and appendices should be Times New Roman 12, one and half spaced. Papers should be thoroughly checked for misspellings and grammatical errors, and should not exceed 20 pages (including tables, pictures, maps, figures).
5. Papers have to follow the next structure:
 - a. Title, completed with the name(s), host institute(s) and academic position(s) of the author(s) or authoress(es) and **one e-mail address** for further communication;
 - b. An abstract in the language of study (not more than 200 words) and a title and an abstract in English too (see APA style). plus 5 keywords maximum and JEL codes;
 - c. Introduction, objectives;
 - d. Explaining the issue and relevant literature;
 - e. Methodology, data sources (if relevant);
 - f. Description, findings;
 - g. Summary / Conclusions;
 - h. References (**we accept APA style only**). We require the **DOI number** (if available) and ISBN, ISSN number too. See http://ktk.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/ktk/GT/APA_referencing_guide.pdf
6. Brief footnotes are acceptable only.
7. Required tables, pictures, maps, figures should be enclosed and on separate sheets, following all references. Notify editors of appropriate position of tables, pictures, maps and figures within the text (e.g. **Table one about here**).
8. **We don't accept color tables, figures, charts, maps!**
9. References should be presented in alphabetical order. See **APA** style.
10. The editor reserves the right to edit all submissions for clarity and length.
11. Back issues: <http://gt.uni-sopron.hu>.

Soproni Egyetem Kiadó
University of Sopron Press
Sopron